



**Zakład Historii Socjologii**  
**Uniwersytetu Warszawskiego**  
~~Inw. 258~~

H- 121741

3989 *Jancho W*

HISTORJA USTROJU PAŃSTW EUROPEJSKICH  
ZACHODNICH I STANÓW ZJEDNOCZONYCH  
AMERYKI POŁNOČNEJ.



5989

Wykłady prof. L. Kulczyckiego

opracowane przez Słuchaczy  
Szkoły Nauk Politycznych  
w Warszawie

Rok Akad. 1926/27.

CZYNNIKI KTÓRE WPŁYNEŁY NA ROZWOJ PAŃSTW  
EUROPY ZACHODNIEJ.

Wszystkie państwa Europy Zachodniej odznaczają się pewnem podobieństwem, a mianowicie cywilizacją zachodnio-europejską, jaskrawo różniącą się w porównaniu z cywilizacją wschodnio-europejską. Stany Zjednoczone Ameryki Północnej należą również do tego wielkiego odłamu ludzkości, który dzięki oparciu na zachodnio-europejskiej cywilizacji, doszedł do najwyższego szczytu rozwoju.

Ark. I. Hist. Ustroju Państw.  
Europy Zach. i St. Zj. A. P.



Jeżeli porównamy cywilizację starożytną ze stosunkami rozwoju państw w średniowieczu i czasach nowożytnych, to zauważymy, że w starożytności rozwój każdego państwa postępował prawie całkiem odrębnie. Każde państwo stanowiło wówczas zamkniętą w sobie całość, podczas gdy w średniowieczu i w czasach nowożytnych zaczynają się rozwijać stosunki międzynarodowe /tylko, że nie w znaczeniu dzisiejszym/, polegające na tym, że poszczególne państwa wzajemnie na siebie oddziaływały, skutkiem różnic rozwoju duchowego i instytucyj państwowych.

Uczynnikami, które wpłynęły na rozwój państw Europy-Zachodniej, oraz na rozwój stosunków międzynarodowych były następujące :

1/ Ustrój państwa rzymskiego

2/ Chrześcijaństwo

i 3/ Ustrój rodowo-plemienny nowych plemion przeważnie germańskich.

### WPŁYW IMPERJUM RZYMSKIEGO

Zasady instytucyj politycznych rzymskich i rzymskiego prawa stały się gruntem, na którym wyrosły instytucje nowożytne. N.p. miasta w epoce średnio-wiecznej rozwijają się przede wszystkim na tle sto-

- 3 -

sunków w dawnych miastach rzymskich; sposób wytwarzania skupień ludzkich przyjęty za czasów rzymskich staje się punktem wyjścia dla miast średnio-wiecznych Europy Zachodniej.

Pod względem wpływu państwa rzymskiego w zakresie prawodawstwa wyróżnić należy oddziaływanie indywidualnego pojęcia własności prywatnej, które działało rozkładowo na ustrój gospodarczy barbarzyńców i przyspieszało wyrobienie pojęcia stanów włościańskich.

Ustrój polityczny państwa rzymskiego, rzymskie pojęcie władzy państwowej, wywierały wielki wpływ w 2 epokach :

1. w czasie tworzenia się państw,
2. na przełomie epoki średniowiecznej i czasów nowożytnych, kiedy myśli zwracają się do starożytności, kiedy odzywają pojęcia rzymskiego imperjum, zaznacza się to zwłaszcza w walce z feudalizmem.

Zasadniczo więc wpływ państwa rzymskiego na rozwój państw Europy Zachodniej zarysował się dobitnie w 3 kierunkach :

1. w zakresie pojęcia własności prywatnej,
2. w zakresie rozwoju władzy absolutnej,
3. w zakresie stosunków życia miejskiego.



## W P Ł Y W    C H R Z E S C I J A N S T W A

Wpływ tego czynnika polegał w pierwszym rzędzie na swym pierwiastku uniwersalności; spowodował on to, że ludzie, poza państwem zaczęli widzieć pewnego rodzaju społeczność. Zaznacza się w tym wypadku oddziaływanie zasad stoicyzmu.

Chrześcijaństwo w swym odłamie zachodnim, spowodowało tak ważną przemianę w życiu państwowym jak wyodrębnienie władzy świeckiej od duchowej. Wyzwolenie się papieżstwa ułatwiło przez swój wpływ wyzwolenie się z kolei społeczeństwa od władzy monarchicznej.

## W P Ł Y W    U S T R O J U    R O D O W O - P L E M I E N N E G O .

Ustrój nowych plemion oparty był na innych zupełnie zasadach aniżeli u ludów zamieszkujących terytorjum imperjum rzymskiego; ustrój ten opierał się na pierwiastku rodowym; ród stanowiła grupa ludzi, wywodzących się od wspólnych przodków, rzeczywistych albo urojonych.

Narady wojenne były władzą oraz organizacją plemion; władza naczelna nie była stałą, lecz przejściową, opierała się na wyborze wodza z czego

z czasem powstała instytucja książąt. Oddziaływanie tego czynnika na rozwój państw zachodnio-europejskich powstało skutkiem zetknięcia się państwa rzymskiego z ustrojem plemion, spowodowanego wspólną terytorjalną .

### USTROJ SPOŁECZNO-POLITYCZNY PAŃSTWA RZYMSKIEGO

Zetknięcie się świata rzymskiego ze światem barbarzyńskim przypada na epokę chrześcijaństwa od I do V wieku po Chrystusie. Państwo rzymskie stanowi cesarstwo, jednak pojęcie to nie jest równoznaczne z dzisiejszym ; pod pojęciem cesarstwa obecnie rozumiemy monarchję opartą na dziedziczności tronu, w której władza rzeczywista spoczywa w ręku cesarza. W Rzymie władza miała charakter raczej dyktatorski; władza cesarska wyłania się tam stopniowo, nie była wynikiem narzucania się dynastji lecz polegała na zcentralizowaniu wszystkich urzędów państwa pod zarządem jednostki.

Ta władza absolutna, zarysowująca się dokładnie i nader wyraźnie w IV w. nie usunęła jednak starych instytucyj np. senatu, który pozostał, przy czem władza senatu na czasów cesarstwa była rzeczywistą, a nie fikcyjną.



Władza cesarska powstała drogą naturalną skutkiem wielu przyczyn, wpływając przedewszystkiem z rozmaitych sprzeczności, jakie zarysowały się między społeczeństwem a państwem.

Ostatnie czasy republikańskie w Rzymie, to czasy walki pomiędzy sferami zamożnymi a proletarjatem, następnie walki między Rzymem a jego prowincjami ; do okresu cesarstwa prowincje nie posiadały praw rzymskich, stanowiły one natomiast tereny podbite, to też w momencie kiedy walki wzajemne dochodzą do szczytu i żadne środki nie pomagają, powstaje dyktatura, powstaje absolutna władza cesarska. Klasy bogate, które nie umiały utrzymać władzy w swoich rękach wolały uznać władzę cesarską, anizeli prowadzić dalej coraz niebezpieczniejsze walki z proletarjatem; prowincje rzymskie wolały również pogodzić się z faktem istnienia władzy cesarskiej anizeli z tem, aby rządziły pewne tylko grupy z poza nich. Ostatecznie więc cesarstwo rzymskie ustaliło się drogą ewolucji naturalnej i pierwsze jego lata były latami kwitnącemi: dopiero potem, kiedy władza cesarska wrosła w krew, i kiedy wszystkie siły społeczne jej się poddały, władza ta przestała liczyć się z siłami społecznymi, stąd powstały nadużycia i nie liczenie się z władzami

państwa .

Faktem jest, że nigdy w Rzymie nie było większego porządku, jak w pierwszych 3 wiekach cesarskiej władzy, kiedy reprezentowała ona ład i porządek, do - prowadzając dopiero później do demoralizacji.

#### CHARAKTER TERYTORJALNY PAŃSTWA RZYMSKIEGO.

Wschodnia część państwa rzymskiego od czasów TEODOZJUSZA /ostatnie lata IV wieku / stała zarówno pod względem ekonomicznym jak i kulturalnym oraz duchowym wyżej od części zachodniej a to dzięki temu, że znajdowała się bliżej Grecji, tego najświetniejszego ogniska kulturalnego ówczesnego świata.

Wschodnia część górowała przeto nad zachodnią Galją, której ludność należała do plemion celtyckich i rozpadała się na plemiona będące w wyższym stopniu rozwoju, plemionami, z władzą książęcą.

Różnice istniejące między plemionami zaciera- ją się jednak bardzo szybko. Galja romanizuje się w bardzo szybkim tempie. Państwo spełnia dobrze rolę zacierania się różnic, co stanowi jedną z przyczyn rozwinięcia się państwa rzymskiego i rozrostu wpływu kultury rzymskiej, sięgającej aż po Ren i Dunaj, a niejednokrotnie przekraczającej nawet te rzeki.



## ORGANIZACJA WŁADZY W PAŃSTWIE RZYMSKIM .

Władza skupia się w rękach cesarza, działającego przez urzędników, noszących charakter biurokratyczny; rząd jest zcentralizowany i jednolity. Prowincje mają swoich namiestników. Dużą rolę w dziedzinie organizacji władzy w państwie rzymskim, odgrywa senat; niektórzy uczeni nawet uważają, że upadek Rzymu zaczyna się od chwili, kiedy senat utracił swój wpływ.

## USTROJ SPOŁECZNY PAŃSTWA RZYMSKIEGO.

Charakterystyczną cechą tego ustroju jest skupienie własności ziemskiej w rękach niewielu osób; wielcy właściciele stanowili klasę uprzywilejowaną podciągawszy pod swoją zależność właścicieli drobnych oraz niewolników uprawiających grunta wielkich właścicieli.

Na drugim miejscu pod względem uprzywilejowania stoi świat przemysłowy i handlowy. Co do przemysłu rzymskiego należy wykazać różnicę między tym a obecnym przemysłem, polegające na tem, że tam mieliśmy ludność roboczą składającą się z niewolników, dziszaj zaś robotnicy pochodzą z wolnego najmu.

Miasta rzymskie były duże, ludność ich składała się z różnorodnych żywiołów wolnych, jak rów -

niez i niewolników, którzy często się buntowali, nie było bowiem żadnej idei społecznej, która by mogła przeciwstawić się istniejącemu stanowi rzeczy.

Każde miasto rzymskie miało początkowo samorząd, kontrolowany tylko przez państwo, w miarę jednak rozwoju centralizacji popadły one wszystkie pod całkowitą zależność Rzymu .

### CHRZEŚCIJANIZM I JEGO ZASADY.

W okresie cesarstwa w Rzymie zjawia się prąd ideowy , chrześcijaństwo, który przyczynił się poniekąd do rozkładu państwa rzymskiego.

Chrześcijaństwo nie stworzyło ściśle określonych doktryn społeczno-politycznych. W stosunku do państwa wychodził z zasady, że kwestje religijne muszą być traktowane oddzielnie, iż należy oddać Boga co boskie, a co cesarskie cesarzowi.

Początkowo wpływ tej zasady nie odgrywał znacznej roli, gdyż samo chrześcijaństwo nie było uważane za organizację międzynarodową, rychło jednak antagonizm między wyznawcami kultu cesarskiego, a zasadami chrześcijaństwa potęguje się. Chrześcijaństwo uznawało rodzinę jako podstawę organizacji społecznej, jako instytucję utrwalającą religję. Chrześcijańska idea równości ludzi nie miała znaczenia praktycznego, lecz moralnego, bo nie rozumiano pod nią rów -



ności przed prawem, ale równość przed Bogiem, jednakże samo postawienie tej idei podważało fundamenty państwa rzymskiego.

Stosunek chrześcijaństwa do służby wojskowej był negatywny. Chrześcijanie nie chcieli pełnić służby wojskowej, uważając ją za szkodliwą. Nic więc dziwnego, że wskutek takich zasad stosunek chrześcijaństwa do państwa rzymskiego musiał być wrogiem, sprowadzając ciężkie prześladowania, nie powodujące jednak upadku chrześcijaństwa. Przeciwnie, nieład, nadużycia cesarskie, upadek senatu, zwyrodniała cywilizacja, przesyt życia, spowodowały przyjmowanie zasad chrześcijańskich, które począwszy od warstw niższych rozpowszechniają się do wyższych, powodując wreszcie wydanie edyktu cesarza Konstantyna, zapewniającego wolność chrześcijaństwa.

Od tego momentu chrześcijanizm zaczyna działać rozkładowo na państwo rzymskie; łączy się ono ze stoicyzmem filozoficznym, będącym systemem obyczajowym, a nie religijnym, przyswaja sobie zdolności organizacyjne Rzymu i przystępuje do pewnych zmian w swojej własnej organizacji.

Początkowo gminy chrześcijańskie składały się z wszystkich wierzących, którzy tworzyli zgromadzenie posiadające władzę i wybierające prezbitarów star -

szych i biskupów, t.j. nadzór gmin . Na czele gminy chrześcijańskiej stoją więc 3 czynniki :

1. Ogólne zgromadzenie wierzących
2. rada przezbiterów
3. biskupi

Ci ostatni mieli pomocników w osobach diakonów. Ci z diakonów, którzy odznaczyli się zarliwością religijną, zaczęli pełnić funkcję duchownych.

## P A P I E S T W O .

Powstanie władzy papieskiej wzorowało się na rzymskiej władzy cesarskiej. Cesarz Konstantyn przenosi stolicę do Konstantynopola, jednak tam pod okiem cesarza władza papieska nie mogłaby się wyrobić, to też dla papieża wybrano Rzym. W Rzymie z powodu odległości od Konstantynopola kontrola władzy cesarskiej była utrudniona, wysunięcie się więc biskupa rzymskiego nie było trudnem . Biskupi początkowo starali się uniezależnić pod względem religijnym od cesarza. Z czasem biskupi rzymscy występują jednak do walki w stosunku do innych potentatów na półwyspie Apenińskim i dlatego zmuszeni są oprzeć się na sile fizycznej; za Leona I, władza rzymskiego biskupa była już bardzo silna, a w V wieku biskup rzymski staje się już niezależnym od cesarza .



Z chwilą powstania papieżstwa następuje konsolidacja kościoła. Powstają metropolje z metropolitami na czele / we wschodniej części państwa rzymskiego /. Zanim przyszło do rozłamu między Wschodem i Zachodem, zarysowują się przed 1054 r. różnice w samym kościele .

Kościół Zachodni nosi charakter społeczno-praktyczny i moralny; szerzy on zasady teologiczne w związku z moralnością . Kościół Wschodni zajął się więcej dociekaniem teologiczno-filozoficznymi.

Powstają wówczas subtelne spory na tle religijnem t.zw.spory bizantyjskie, powstaje herezja.

## FRANCJA /CZEŚĆ I./

Terytorjum dzisiejszej Francji zaludnione było w czasach przedhistorycznych przez różne plemiona, o których pochodzeniu nie mamy pewnych wiadomości. Naród francuski jest produktem złożonym, bo już od samego zarania dziejów widzimy tu produkty pomieszania się plemion. Według wiadomości historycznych z najwcześniejszej doby wiemy, że południowo-zachodni kąt Francji zamieszkiwali Baskowie, którzy do dnia dzisiejszego zachowali swój odrębny język. W obecnej Francji znajduje się 1/2 milj. Basków. Idąc od Oceanu Atlantyckiego do morza Śródziemnego, spotykamy Iberów, potem Ligurow. Nad samym morzem Śródziemnym znajdujemy ślady kolonji fenickich i greckich. Gros ludności stanowią Celtowie, albo Gallowie, między którymi różnica zachodzi ta, że tym ostatnim przypisuje się domieszkę krwi germańskiej.

### USTROJ SPOŁECZNY I POLITYCZNY CELTOW.

Na 500 lat prz. Chr., plemiona Celtyckie zajmowały znaczną część Europy poza Austrię. Celtowie



nie tworzą wtedy państwowości, ale szereg małych państw wzajemnie zwalczających się. Państwka te nie są całością, ale w razie potrzeby /najazd /organizują wspólne zjazdy, narady, co nie przeszkadza im przedtem walczyć między sobą.

Współcześni charakteryzują Celtów jako naród odważny, posiadający cechy rycerskości, upodobania artystyczne, jednak gwałtowny i chępliwy. /Cechy te przetrwały w dzisiejszych Francuzach/.

Ustrój rodowo-plemienny załamuje się ; występuje warstwa rycerska, która dawała ludzi władzy na stanowiska wyższe. Obok tej warstwy odróżniamy kapłaństwo, stanowiące silną organizację - / druidzi /, która skupiała w sobie całą ówczesną wiedzę i kulturę. Kapłani byli nietykalni, a ich nauki przechodziły dalej w drodze ustnej tradycji. Obok tych warstw wyższych / rycerstwa i kapłaństwa/ istnieje klasa niższa, istniały więc różnice stanowe, wskutek czego wytwarza się zależność klas niższych.

#### PODBOJ GALJI PRZEZ CEZARA .

Plemiona zamieszkujące Galję zużywały dużo energii na walki wewnętrzne, wskutek czego osłabiły się i kiedy nadszedł moment wyczerpania się, plemiona te zostały podbite przez Cezara.

Metody jakimi posługiwał się Cezar przy zdobywaniu Galji były, począwszy od walk okrutnych, kończąc na obietnicach dawanych różnym władcóm, oraz jednania ich przez datki. Podbój Galji, pomijając walki wewnętrzne i płynące stąd wyczerpanie, ułatwiony został przez to, że pewne odłamy Gallów nie sprzeciwiły się Rzymowi.

Rzymianie postępowali bardzo zręcznie, pozostawiono Gallom pewien samorząd, pozwalono im odbywanie zjazdów, których znaczenie polityczne było jednak małe, miały one charakter bardziej religijny. / w późniejszych czasach dla oddania hołdu cesarzom /.

Rząd rzymski napotkał opór w druidach, którzy organizowali bunty, tłumione z okrucieństwem przez Rzymian, którzy ostatecznie zwyciężyli dzięki przewadze fizycznej i kulturalnej. Scysje między druidami a Rzymem doprowadziły do upadku druidyzmu; od tej chwili, przypadającej mniej więcej na okres zapanowania kultu cesarza, Galja ulega bardzo szybko latynizacji. W ciągu czterech wieków ludność ulega zupełnie asymilacji nawet i językowej /wyjątkiem dzisiejszej Bretanii, której ludność mówi swoim odrębnym językiem/. Pomimo że Rzymian było w samej Galji nie wielu, jednak Gallowie przyjęli



kulturę rzymską, oraz religję chrześcijańską. Przypada to na połowę V wieku.

## FRANKOWIE - KLODOWEUSZ .

Do przytoczonych plemion zamieszkujących ówczesną Francję dochodzi jeszcze jedna grupa etniczna / należy odróżniać nazwy etnicznej i pojęcia rasy / a mianowicie Frankowie . W r. 486, przywódca Franków KLODOWEUSZ I / Clodwig t.j. Ludwik /, z dynastji Merowingów zdobył północną Francję .

Klodoweusz jest założycielem potęgi frankońskiej, a w ten sposób i pierwszym twórcą późniejszej monarchji francuskiej.

Frankowie należeli do jednego z zachodnich plemion germańskich; mieli już niejednokrotnie stosunki z państwem rzymskim. Kulturalnie stali trochę wyżej niż barbarzyńcy ; ludność Franków liczebnie przedstawiała się słabo, plemię to liczyło 20 tys. ludności. Do północnej Francji miało ich wkroczyć nie więcej ponad 8 tys. Przyczyny sprzyjające podbójowi były następujące : państwo rzymskie było w rozkładzie, oraz niezadowolenie Gallów z rządów rzymskich. Frankowie nie napotkali oporu, stoczyli jedynie częściowe utarczki, Frankowie przewrotu

etnicznego wywołać nie mogli, ludność Franków z czasem wsiąknęła we Francji. Frankowie narzucili swą władzę Gallom, dali swoją dynastję i formę rządu. Zmiany wprowadzone przez Franków były z czasem bardzo znaczne i to nie tyle w dziedzinie gospodarczej, ile w zakresie politycznym.

Rzeczą doniosłą w skutkach było przyjęcie przez Klodowusza chrześcijaństwa w postaci katolicyzmu a nie arjanizmu, jak czynili to inni władcy germańscy; miało to tę doniosłość, że zbliżało Franków z państwem rzymskim; zbliżenie to pomogło również papieżowi wyrwać<sup>się</sup> z pod władzy cesarskiej. W tym czasie kiedy Klodowusz wtargnął do Galji duch katolicki wykazywał tam bardzo poważne znaczenie, wynikające z pobudek politycznych. Państwo rzymskie ulegało wewnętrznemu i zewnętrznemu rozkładowi, a na tle tego rozkładu hierarchja kościelna zaczynała stawać się coraz znaczniejszą siłą a naturalnie wskutek rozwoju Kościoła Katolickiego wywierał coraz większy wpływ. Kiedy Frankowie zdobyli Galję - Klodowusz, chcąc utrwalić swoje panowanie, postanowił zawrzeć sojusz o podkładzie politycznym i dlatego właśnie przyjął chrześcijaństwo zyskując biskupów i papieża.



## ORGANIZACJA POLITYCZNA I SPOŁECZNA PAŃSTWA FRANKÓW.

---

W chwili, kiedy Frankowie wkraczali do Galji, znajdowali się oni w ustroju rodowo-plemiennym: władza naczelnego wodza / księcia / była duża i wpływała z ludu, nie przypominając w niczem władzy rzymskiej; taki wódz był wybierany w czasie wojny. Władza tych wodzów zwiększała się wskutek wojen, ale nie do tego stopnia, aby zrobić z nich monarchów, bo germańskie zgromadzenia rodowe przechylały punkt ciężkości na stronę wodzów, a nie monarchów.

Frankowie uznawali własność indywidualną, tylko pastwiska i lasy były własnością wspólną. Pod względem kulturalnym przynosili z sobą zasób bardzo biedny, nie mieli bowiem większych uzdolnień duchowych, odznaczałi się natomiast energją i bitnością.

O wpływie kulturalnym i etnicznym nie mogło być mowy, pozostał przeto tylko wpływ polityczny. Z chwilą zajęcia Galji organizacja Franków zaczyna ulegać zmianom. Wódz miał tu już większe znaczenie, aniżeli w sobie w domu, to też władza jego zmienia się w kierunku indywidualnym i monarchicznym. Dawne zgromadzenia rodowe przestają być zwolowane, a ich miejsce zajmują zebrania arystokracji t. j. rycerzy i

dygnitarzy, z czasem jednak książę uważał i te zebra -  
nia za zbyteczne.

Kraj został podzielony na okręgi, na czele  
których stali hrabiowie, posiadający władzę sądową,  
prawo ściągania podatków, poboru wojskowego i t. d.;  
hrabiowie byli przedstawicielami najwyższej władzy  
na prowincji.

Kościół uznany był za niezależny i był fa-  
woryzowany przez panującego. Pod względem stosunków  
społecznych zmian nie było.

Ośrodkami życia politycznego pozostały na-  
dal miasta, mimo że instytucje miejskie z czasów  
rzymskich uległy zmianie.

Ludność dzieliła się na wolnych, niewolni-  
ków i zależnych. W starożytności odróżniano niewol-  
ników na roli i w kopalniach albo zakładach przemy-  
słowych; ta druga kategoria niewolników znajdowała  
się w warunkach gorszych - praca była bardzo wyzwski -  
wana. W państwie Franków druga kategoria niewolni-  
ków prawie nie istniała. Za czasów rzymskich nastą-  
piło pewne złagodzenie stosunków pod wpływem chrześ-  
cijaństwa, fakty zabójstwa niewolników stają się  
rzadkie, własność ruchoma niewolnika / nieruchomości



nie mieli / zaczęła być jego własnością; duchowień-  
stwo dokładało starań, aby małżeństwa niewolników  
były uznawane. Ludność zależna składała się z kilku ka-  
tegoryj. Jedną z nich stanowili

koloni - przeważnie składali się z dawnych  
wolnych. W ustroju germańskim ludzie zależni podle-  
gali rycerzom albo naczelnikom plemiennym. Do zależ-  
nych należeli również ludzie zupełnie wolni, którzy  
pod wpływem anarchji / niepewność bytu / na nowo pod-  
dawali się w zależność, nie tracąc jednak wolności o-  
sobistej, zobowiązując się zaś do pewnych usług. Do  
zależnych należała jeszcze i ta grupa, która powsta-  
wała z wyzwolonych; grupa ta była przejściowa  
od ludzi wolnych do zależnych.

Pod względem stosunków prawnych widzimy  
wpływ prawa rzymskiego, szczególnie pod koniec pano-  
wania dynastji Merowingów. Nadmienić należy, że  
ludność galijska rządziła się swym prawem, a Franko-  
wie swoim; dopóki państwo frankańskie nie obejmowa-  
ło całej Francji i dopóki na tem terytorjum była tyl-  
ko ludność rzymska i frankańska, to stosunki prawne  
były jeszcze o tyle proste, że jedni i drudzy rządzi-  
li się swym prawem, a w razie konfliktu rozstrzy-

gali Frankowie; potem jednak nastąpiły komplikacje powodujące wydanie szeregu szczególnych przepisów, odznaczających się wpływem prawodawstwa rzymskiego. W V w. po Chr. znaczna część Brytów osiedliła się we Francji w dzisiejszej Bretanii, powodując jeszcze większą różnorodność ludnościową.

Władza królewska była nieograniczona, król rządził za pomocą urzędników, których dzielimy na dwie kategorie:

1/. na referendarzy, którzy przygotowywali dyplomy do podpisywania i t.d.

2/. na hrabiów pałacowych, którzy pomagali królowi w jego czynnościach sędziowskich.

Później zarysowała się jeszcze jedra władza t. zw. major - domusów, którzy początkowo ograniczali się do utrzymania porządku na dworze królewskim i do opieki nad osobą króla, z czasem jednak podporządkowali swej władzy wszystkie czynności. Władza major - domusów wzrosła z czasem do ogromnego znaczenia; doszli oni do takiej potęgi, że władza królewska stała się czczym mianem, wreszcie Pepin Mały, ostatni "mer pałacowy" przybrał tytuł króla i został koronowany przez papieża Stefana II w 752 r.



po Chr. To znaczenie arystokracji stanowi początek t. zw. feudalizmu.

Nowy charakter władzy monarchicznej zaznaczył się w tym, że po śmierci Klodowusza państwo jego podzielone zostało między synów. Podziały te stały się punktem wyjścia walk i niesnasek. Za Merowingów Francja stała się widownią walk wewnętrznych, wskutek czego wzrastał wpływ możnowładców, gdyż wskutek wojen ludność czuła się niepewną i chętnie oddawała się w opiekę możnym; potężni poddawali się jeszcze potężniejszym, przyczem zależność taka była nie tylko majątkowa ale i osobista. Walki wewnętrzne doprowadziły do cofnięcia się kultury na terytorjum dzisiejszej Francji; technika pracy na roli czy w miastach znacznie obniżyła się; poziom obyczajowy, kulturalny i naukowy zaczyna upadać.

Dynastia Merowingów rozdrobniona napotyka na coraz to większe ograniczenie władzy królewskiej ze strony możnowładców i wreszcie dochodzi do zdetronizowania Merowingów.

DYNASTJA KAROLINGÓW, PEPIN MAŁY I KAROL WIELKI.

---

W r. 740 obejmuje tron założyciel nowej dynastji Karolingów, Pepin Mały / krótki / ojciec Ka-

rola Wielkiego, za których panowania nastąpił fakt bardzo ważny z punktu widzenia urzędzeń kościelnych i politycznych: utworzenie państwa świeckiego a zarazem papieskiego. Biskupi rzymscy znajdują w królach Franków sojuszników, dla których korzyść z tego jest dwojaka:

1/ wzmacniają swoje stanowisko wobec innych monarchów chrześcijańskich i

2/ ułatwiają sobie panowanie wewnątrz.

Sojusz między kościołem i królem polegał na tem, że papież otrzymał pewne terytorjum; po koronacji Karola Wielkiego przez papieża, sojusz ten przyjmuje formy uroczyste.

Papież wyzwala się więc z wszelkiej władzy świeckiej, nie zagrażają mu Longobardowie, uśmierzeni przez Karola Wielkiego; zagrożony mógł być jedynie od Karola Wielkiego, teraz ten nie mógł mu jednak grozić, gdyż władza Karola W. była zbyt świeża.

Karol W. chcąc utwierdzić swoje panowanie nie mógł myśleć o odbieraniu władzy papieżowi, która to sam przecież mu dał.

W świecie starożytnym władza polityczna



łączyła się z władzą duchowną / Egipt /. Z chwilą powstania papieża następuje rozdzielenie tej władzy, władza świecka - to władza monarchów, a duchowna - to papież i episkopat zależny bezpośrednio od papieża.

Od tego faktu następuje rozczepienie cywilizacji na wschodnią i zachodnią.

We wschodnim państwie rzymskim duchowieństwo było zależne od cesarzy / porówn. Rosję z państwami zachodnio - europejskimi; różnice: w zachodniej Europie duchowieństwo z możnowładcami dążyło do ograniczenia władzy monarchicznej, w Rosji przeciwnie kościół prawosławny był jednym z narzędzi panowania carów/.

Monarchja Karola Wielkiego została otoczona nowym blaskiem wskutek tego, że Karol rozszerzył granice państwa, pobiwszy Saksonów i zajmując Akwitanię. Organizacja jego monarchji przedstawia się następująco: pod względem feudalnym należy podkreślić skasowanie urzędu "major - domusów" przez Karolingów, w obawie aby nie spotkał ich ten sam los, co Merowingów. Pozostaje urząd hrabiego pałacowego i inne urzędy dworskie; nowością zaś jest wprowadzenie

nie urzędu kanclerza, mającego kilku podwładnych urzędników.

Karol Wielki wprowadza również nowość, polegającą na kontroli funkcjonowania mechanizmu państwowego; aby nie było jednostronnych relacji, równocześnie wysyłany był urzędnik świecki i duchowny.

W zakresie zarządu prowincjonalnego nastąpiło za Karolingów cofnięcie się wstecz, gdyż hrabiowie, t.j. zarządcy prowincji stawali się coraz potężniejsi, uniezależniając się w stosunku do państwa; hrabiowie ci przeobrażali się szybkimi krokami w niezależnych panów; dopóki panował taki człowiek jak Karol W., przekroczenie władzy hrabiów prowincjonalnych nie przeszło nigdy swoich granic, jednak była tendencja w kierunku uniezależnienia się od władzy centralnej, to też Karol W. wprowadzić musiał urząd kontrolerów.

Pod względem stosunku społeczeństwa do państwa spotykamy się ze zjazdami powszechnymi; w zasadzie były to zjazdy ludzi wolnych, na których obecnym był monarcha, praktycznie jednak rzecz inaczej przedstawiała się, albowiem obrady odbywały się zawsze w gronie małej garstki wybranych ludzi i tyl-



ke ich decyzje były ogłaszane wszystkim uczestnikom zjazdów do wiadomości.

Częstszemi i ważniejszymi były natomiast zjazdy dostojników, stojących bliżej osoby monarchy, i zwoływane na jego wezwanie. Zjazdy te stanowiły niczako radę przyboczną króla.

Pod względem stosunków społecznych za Karola W. i jego następców widzimy wyraźne zarysowanie się systemu feudalnego.

Wskutek ogromnego obszaru terytorjów Karola W., wpływ tego ostatniego na zarządów prowincjonalnych osłabia się. Zarządcy prowincjonalni już za Karola W. stają się panami feudalnymi, co ma ten skutek że od 814 r. od panowania Ludwika Pobożnego aparat państwowy zaczyna się rozpręgać, gdyż dochodzą do tego jeszcze niesnaski familijne na tle podziału ziemi między członkami rodziny królewskiej.

Proces podziału monarchji Karola W. zaczyna się od tej pory potęgować i wreszcie w 843 r. następuje definitywnie rozpadnięcie się monarchji na podstawie zjazdu w Verdun.

### FEUDALIZM.

Co do genezy feudalizmu istnieje w świecie

naukowym spór do dzisiaj nierozstrzygnięty. W kwestji tej niema jedności: jedni uczeni przypisują feudalizm wpływom plemion germańskich i faktowi za-  
wojowania przez nich terytorjów; drudzy / romaniści /  
zarodek feudalizmu widzą w ustroju samego państwa  
rzymskiego, inni znowu twierdzą, że feudalizm bierze  
początek w zetknięciu się plemion ze światem rzym-  
skim, że sprawiło to zjawisko podboju.

W okresie cesarstwa, kiedy ustrój państwa  
rzymskiego zaczyna się rozkładać, warstwa włóścien  
niezależnych zaczyna upadać / podatki, akcja zacsep-  
na w okresie wojen / wskutek czego oddają się oni w  
opiekę możnym. Jednostki słabe zwracają się do pa-  
nów t.j. właścicieli ziemskich, mających siłę zbroj-  
ną, o opiekę i pomoc, składając za to przysięgę na  
wierność. Ludzie oddający się w opiekę możnym nieko-  
niecznie musieli być ludźmi nieposiadającymi: były  
to jednostki posiadające, ale nie mogąc zapewnić  
sobie bezpieczeństwa, musiały uciec się pod opiekę  
możnych. Ludzie ci zatrzymywali swoją ziemię, zys-  
kiwali pomoc materialną, ale tracili swobodę ruchu  
na zasadzie własnego interesu.

Feudalizm jako skomplikowany organizm



ujawnił się dopiero po najściu barbarzyńców na państwo rzymskie.

Następowała raptowna zmiana stosunków politycznych, zwycięzcy mieli możność wynagradzania ludzi, którzy im oddali się w opiekę.

W bitwie pod Poitiers / 732 r. / w której Karol Martell pobił Arabów ujawniła się doniosłość kawalerji, wskutek czego powstaje myśl utworzenia kawalerji na większą skalę.

Skutkiem usług jakie oddawali poddający się możnym, powstawał szereg nadań; nadawano rycerzom duże dobra, stosownie do okoliczności; rozszerzono władzę posiadaczy ziemskich za dostarczanie wojsk. Robił to król, hrabiowie, biskupi, właściciele ziemscy, wyżsi urzędnicy. wytworzyła się więc skomplikowana hierarchja, na czele której stał król, było to podłoże feudalizmu.

Za czasów feudalizmu widzimy własność allodialną / pełną / i feudalną / zależną /.

Calmete określa feudalizm jako taki ustrój, gdzie własność i władza są rozproszone.

Ustrój feudalizmu wytworzył cały szereg zwyczajów i zobowiązań. Jeżeli nadawano komuś ziem-

nię, zwało się to beneficium: nadający był suwerenem a otrzymujący wasalem.

Ustrój feudalizmu tak się komplikował, że bywały wypadki, iż jakiś potężny król był sam wasalem / np. Plantageneci byli wasalami królów francuskich/.

Feudalizm przetrwał we Francji do 1789r. w Niemczech obalony został w 1848r. Feudalizm przyjmował różne formy, ale zasadniczo jego cecha była wszędzie ta sama.

### ANGLJA. / Część I. /

---

W zaraniu dziejów Anglja była zaludniona przez liczne plemiona. Od VI wieku przed Chr. napływać zaczęły fale ludności celtyckiej.

Plemiona celtyckie osiedliły się w Anglji tworząc mnóstwo małych państweczek, zwalczających się wzajemnie. Prawo następstwa tronu nie było określone; zaznacza się ogromny wpływ moralny druidów.

Celtowie wyższej kultury nie zostawili po sobie, znali jednak już użytek żelaza.

Z Rzymem zetknęli się poraz pierwszy w 55r. przed Chr. w osobie Cezara, który jednak niedługo wycofał się. Ostateczne zdobycie angielskiej Bre-



tanji następuje w końcu I-go w. po Chr.

Proces zdobywania plemion celtyckich odbywał się bardzo wolno i mozolnie /Celtowie przedstawiali naród bitny/ Panowanie rzymskie nie miało tego charakteru co w Galji, bo Rzym zaczął się już rozkładać

Oddalenie Anglji od Rzymu sprawiało to, że w razie buntów Rzym nie był w stanie na czas dostarczyć wojska, osłabiało to wpływ Rzymu, stwarzając psychologję u podbitych, że nie jest trudnem wyzwolenie się z pod panowania obcych.

Kolonizacji rzymskiej nie było; ludność rzymską stanowili jedynie urzędnicy i wojsko.

W późniejszych czasach wojska nie rekrutowano z terytorjów na półwyspie Apenińskim, zaczęto werbować z pośród tubylców.

Wojsko z półwyspu Apenińskiego ulegało wpływowi tubylców żeniąc się z kobietami tamtejszemi, co miało to znaczenie, że potomstwa nie można było uważać za czynnik, na którym Rzym mógł całkowicie polegać

Rzymianie pobudowali tu dobre drogi, wznosili fortyfikacje, wały; wyżsi urzędnicy zbudowali wspaniałe rezydencje. Była to jednak powłoka socjal-

na bardzo oienka

Miast wielkich nie było, tak jak to miejsce miało w Galji np.: Ljon, dopiero właśnie za panowania Rzymian z tych niektórych targowisk wytworzyły się miasta i tu widać wpływ Rzymu. Za cesarza Honorjusza /panował po Teodozjuszu Wielkim, który podzielił państwo rzymskie na część wschodnią i zachodnią/ nastąpiło wycofanie legjonu rzymskiego, co miało duże znaczenie, ponieważ pozwoliło uzyskać niepodległość Celtom.

Wycofanie legjonu przyszło jednak w warunkach niepożądanych: ogół celtycki odwykł od służby wojskowej i teraz znalazł się w trudnem położeniu: otoczony przez wrogów utrzymał niedługo swa niezależność.

Od r. 449 zaczynają napadać na Anglję plemiona Anglo-Saskie, które przybywały do Anglji sporadycznie. Plemiona te należały do germańskich i zamieszkiwały tereny nad morzem Bałtykiem.

Proces zdobywania odbywał się bardzo powoli plemiona Celtyckie stawiały silny opór. zginęło wskutek tego bardzo dużo ludności. Ta część ludności, która pozostała przy życiu usunęła się w kierunku



dzisiejszego ks. Walji i granicom Szkocji, mała część ludności celtyckiej została i popadła w stan ludności niewolnej.

Podbój był rozłożony na etapy; zazwyczaj o ile proces podboju odbywa się jednorazowo powstaje centralna władza, tutaj było inaczej, nie powstało jedno państwo, ale cały szereg.

Po paru wiekach liczba państweczek zmalała do siedmiu, potem zaś do jednego.

Wynikiem powstania licznych państw i różnych władz było wytworzenie się życia lokalnego, tradycji odrębnego życia, co znalazło swój wyraz w wolnych, silnych jednostkach samorządowych.

#### USTRÓJ PLEMION ANGLO - SASÓW I ICH INSTYTUCJE.

Plemiona anglo - saskie, przybyłe z terytorjów niemieckich żyły w ustroju rodowo - plemiennym. Z chwilą zajęcia ostatecznego Anglii przez Anglo - Sasów nie zachodził fakt pomieszania plemion, ponieważ Brytowie wycofywali się, dzięki czemu rozkład etniczny ludności okazał się bardziej jednolitym.

Plemiona anglo - saskie nie miały królów, tylko obieralnych wodzów którzy mogli być w każdej chwili złożeni z urzędów.

Indywidualnej własności ziemi nie spotykamy u nich, przeciwnie zaś, istnieją dowody stwierdzające, iż własność gruntów była wspólna. Pod wpływem wojen władze wodzów stawała się coraz silniejszą tak, że przeobrażali się oni w książąt. Podstawą ich organizacji po przybyciu do Anglii była:

- 1/. gmina,
- 2/. szacina,
- 3/. hrabstwa.

### USTRÓJ GMINY.

Pierwotną jednostką była gmina.

Wszyscy obywatele wchodzący w skład gminy byli ludźmi wolnymi. Atrybucje gminy nosiły charakter gospodarczy i sądowy, poza tem gmina uiszczala powinności wobec władz. Pod względem gospodarczym gminy regulowały podział gruntów wspólnych; atrybucje sądowe polegały na rozważaniu spraw mniejszej wagi o charakterze karnym i cywilnym.

Czynności administracyjne gminy polegały na utrzymywaniu stosunków z władzami wyższego rzędu

Na czele gminy stał wójt, pochodzący z wyboru, a całość życia gminnego regulowało zebranie

Hist. ust. państw europ. i St.  
Zj. Amer. Półn. - arkusz 3-ci



gminne.

### USTRÓJ SECINY.

Secina była jednostką wyższego rzędu, jest to organizacja sztuczna, okręgowa; miała ona na czele wójta seciny wybieranego / z czasem byli mianowani / przez zebranie ludowe, składające się z delegatów gmin, z księży i 4 obywateli powszechnie znanych i szanowanych.

Seciny zajmowały się także sprawami gospodarczymi, sądowymi i administracyjnymi; rozstrzygały one spory pomiędzy gminami, zajmowały się poborem podatków i t.d.

Początkowa organizacja sądownictwa polegała tam na tem, że sąd stanowiło całe zgromadzenie ludowe, w miarę jednak rozrostu stało się to niemożliwe, wobec czego sąd składał się z czasem z 12 obywateli powszechnie szanowanych

W niektórych sprawach sądowych secina stanowiła wyższą instancję, w niektórych zaś pierwszą.

### USTRÓJ HRABSTWA.

Hrabstwa były spadkobiercami plemion i ich

granice odpowiadały granicom poszczególnych plemion; zebrania hrabstwa składały się z delegatów gmin / po 6 z gminy /, księdza i 4 obywateli.

Hrabstwa były instancjami wyższego rzędu, rozstrzygały spory pomiędzy secinami; miały one w swym zakresie także sprawy publiczne.

Na czele hrabstwa stały początkowo jednostki miejscowe, rekrutujące się z zasobniejszych obywateli i reprezentujące społeczeństwo; byli to " eldermanowie" pochodzący z wyborów. Obok eldermanów byli także szeryfowie, jako reprezentanci króla, przez niego mianowani. Szeryfowie zarządzali początkowo dobrami króla, zbierali podatki i byli łącznikami między społeczeństwem a królem.

Z czasem eldermanowie zniknęli, a pozostali tylko szeryfowie.

Obok gminy, secin i hrabstwa istniało jeszcze zgromadzenie ogólne, złożone z dygnitarzy t.j. urzędników królewskich, przedstawicieli duchowieństwa i wybitniejszych właścicieli ziemskich.

Instytucja ta miała charakter doradczy; we wszystkich ważniejszych sprawach król musiał uciekać się do porozumienia się z tem zgromadzeniem.



Zgromadzenia anglo - saskie miały od samego początku większe znaczenie, aniżeli francuskie.

Następstwo tronu nie było ściśle określone; norm pisanych albo obyczajowych nie było; zgromadzenie ogólne po śmierci króla obierało człowieka odpowiedniego na to stanowisko. Oprócz aracji ogólnej królowie starali się mieć stałą armję, która składała się z poczty panów / przedstawiciele wyższych warstw / i z ochotników.

W miarę wzrostu państwa i jego rozwoju siła rzeczy wytwarzała się to ~~że~~ w zebraniach brali udział zamożniejsi t.j. ci ludzie, którzy posiadali więcej czasu.

Kiedy nastąpiła konsolidacja państwa, królowie chcąc wynagrodzić usługi możnowładców przekazywali im sądownictwo nad wolnymi, co przynosiło korzyść materialną.

Nigdy jednak w Anglii nie było tak, żeby król zrzekł się całkowicie sądownictwa i to właśnie między innymi, stanowi wyższość stosunków angielskich.

W okresie normowania się władzy królewskiej, królowie powzięli tendencję, żeby wzmocnić stanowisko swoje w sądownictwie.

Duchowieństwo korzystało z praw samodzielności, było jednak pod wpływem władzy królewskiej / król mianuje biskupów /. Wpływ władzy papieskiej nie był silny, co tłumaczy się oddaleniem Anglii.

Taki stan rzeczy panował do chwili, kiedy Wilhelm Zdobywca, ks. normandzki, w bitwie pod Hastings w 1066 r. pobił wojska angielskie i objął tron.

### HISZPANJA. /CZEŚĆ I./

Mimo, że Hiszpanja potęgi nie stanowi, rozwój instytucyj hiszpańskich jest jednak bardzo ciekawy i daje materiał do rozmyślań politycznych, wobec czego należy te sprawy poruszyć.

Najdawniejsze dane dotyczące półwyspu Pirenejskiego, przedstawiają go nam zaludniony przez Celtoń i Iberów, którzy z czasem przez łączenie się wytworzyli jedną grupę etniczną celtycko - iberyjską.

Na półwyspu osiedlali się koloniści fenicycy i greccy. Początkowo to ich osiedlanie nie wywołało głębszych konfliktów z Celto - Iberami, nie było powodu do antagonizmu, w miarę jednak przenikania ich w głąb widocznił się konflikt.



Fenicjanie, nie mogąc przeciwdziałać dużej liczbie Celto - Iberów, którzy odznaczali się bitnością, wpadli na myśl oparcia się o Kartaginę, która okazała im pomoc, nie poprzestając jednak na tem, gdyż sama zaczęli zajmować tereny na półwyspie Pirenejskim, / tem- bardziej, że utraciła Sycylię /, wskutek czego zaczęły się starcia z Kartagińczykami.

W 204 r. przed Chrystusem półwysep Pirenej- ski zostaje opanowany przez Rzymian, wezwanych tu przez Celtów do pomocy, zajęcia tego nie można jednak identyfikować z podbiciem. Wprawdzie Rzymianie chcieli trak- tować tamtejszą ludność, jako podbitą, ale napotkali na tak silny opór, że okazało się trudnem utrzymanie władzy w ich rękach.

W ten sposób ludność celtycko - iberyjska razem z grecką i fenicką oraz Kartagińczykami, znalazła się pod władzą rzymską.

Wynikają liczne powstania, to też panowanie Rzymian utwierdza się dopiero w I wieku po Chrystusie i w tym to czasie zaczyna się dopiero oddziaływanie kultury rzymskiej; w II. wieku, w III, a nade wszystko w IV. w. po Chrystusie, ludność celtycko - iberyjska u- legła latinizacji.

Rzymianie nie niszczyli instytucyj podbitej ludności; prowincja miała swoich naczelników; praw swoich Rzymianie nie narzucali, wpływy jednak przenikły.

W tym czasie, kiedy Rzymianie zupełnie zatryumfowali, zaczęły się inne procesy etniczne.

Niektóre plemiona germańskie zaczęły przechodzić do Afryki /Wandalowie/ nie zostawiając jednak trwałych śladów, w przeciwieństwie do Wizygotów albo Westgotów, którzy w pewnym stopniu zaważyli na ustroju późniejszych państw pirenejskich.

Wizygoci w początkach V. w. po Chrystusie usadowili się w południowej Francji, gdzie utworzyli państwo ze stolicą w Tuluzie; potem przekroczyli Pireneje osiedlając się na półwyspie Pirenejskim.

Stosunki Wizygotów z tamtejszą ludnością były złe.

Wizygoci napotkali silny opór.

Podczas gdy Frankowie po zajęciu Galji nie przeprowadzili masowej konfiskaty ziemi, to Wizygoci postąpili przeciwnie; 2/3 ziemi zostało przez nich zajęte. Warstwy wyższe, tracąc ziemię, stały się ludnością zależną.

Prawa, któremi zarządzili się Wizygoci, były



inne, aniżeli prawa miejscowej ludności; małżeństwa między Wizygotami a tubylcami były zakazane.

Pod względem religji zachodziła również różnica, albowiem Wizygoci, jak większość plemion germańskich, byli arjanami, podczas gdy tubylcy już za czasów rzymskich przyjęli katolicyzm. Pod względem ustrojowym była to monarchja; władza królewska była początkowo słaba; prawo następstwa tronu nie było utwierdzone; władza ta powoli stała się absolutną.

W końcu VI w., a więc prawie w 200 lat po zdobyciu półwyspu, kiedy Wizygoci przyjęli katolicyzm 4587 r./ nastąpiło zbliżenie między nimi a ludnością miejscową.

Zbliżenie to miało doniosły wpływ.

### SOBORY DUCHOWNE.

Jeszcze za czasów rzymskich kościół wytworzył instytucję soborów. Sobory te równoważyły władzę poszczególnych dygnitarzy duchownych i miało charakter połączenie religijny.

Kiedy Wizygoci przyjęli katolicyzm, sobory powoli z instytucji czysto duchownej przeobraziły się w instytucję reprezentacji świeckiej, zawsze o prze-

wadze duchowieństwa, jednak regulowały już wszystkie sprawy, dotyczące. Instytucja ta miała wpływ na późniejszy przebieg historii. Sobory ograniczały w dużym stopniu władzę króla.

Na początku VIII w. wydane zostało prawo, obowiązujące wszystkich. Kodeks ten zawiera ciekawe przepisy; zniesiono tortury, pojedynk średniowieczny /dowodzi to pewnego złagodzenia obyczajów i wysokiego poziomu kultury/, zniesiono zakaz mieszanych małżeństw / zabroniono jednak między chrześcijanami, a żydami/.

### NAJŚCIE ARABÓW.

W roku 711 po bitwie pod Xeres de la Frontera półwysep Pirenejski zajmują Arabowie, jednakże nie cały, bowiem państwa takie, jak Kastyla, Aragonja i Nawarra przetrwały w katolicyzmie. Ludność została naogół w podbitych miejscowościach, jednak mniejszość, rekrutująca się prawie z warstw wyższych, udała się na północ.

W państwach mahometanских było w zwyczaju, że jeżeli ludzie podbici przyjęli mahometanizm



wówczas byli zrównani w prawach. Rządy arabskie nie były ciężkie jak na owe czasy. Arabowie nie byli fanatykami religijnymi, tolerancja ich szła daleko doryć, nie sprzeciwiali się np. mieszanym małżeństwom. Zadawali się opłatami, powinnościami pewnymi, to też ta polityka spowodowała, że ludność przechodziła powoli na mahometanizm, co przynosiło korzyść materialną i mniejsze obowiązki. Arabowie wytworzyli świetną cywilizację, przyswajając sobie grecko-rzymską.

Ten świetny rozwój cywilizacji arabskiej został poderwany przez wypadki polityczne. Ostatni z rodziny Omajadów, Abd-ar-Kahman, założył w Hiszpanji kalifat zachodni z siedzibą w Kordubie.

Wytworzyło się mnóstwo państewek, których w momencie największego rozdrobnienia liczymy aż 26.

W r. 1492, dzięki zwycięstwom Ferdynanda Katolickiego, kończy się panowanie Arabów w Europie.

Pod koniec X w., walki wewnętrzne osłabiły panowanie Arabów, to też musieli wzywać plemiona afrykańskie do pomocy; plemiona te stały na niższym stopniu kultury, z Arabami łączyło ich tylko wyznanie/Berberowie/.

Plemiona te interwenjowały, ale potem zdobywały terytorjum dla siebie.

Ludność, która uciekła na północ, zaczęła zwalczać Arabów.

Opór ludności chrześcijańskiej zaczął się w VIII.w. a wynik osiągnął dopiero w 1492r.

Walka państw chrześcijańskich z Arabami stworzyła cały szereg zjawisk politycznych.

Zywioty najwięcej warte znalazły schronienie w północnej części Hiszpanji /państwa: Leon, Nawarra, część federacji aragońsko-katalońskiej / i stąd zaczęły ofensywę przeciwko Arabom.

Ofensywa ta przechodzi różne koleje.

Konieczność ochrony granic powodowała nadawanie ziemi pogranicznej ludności chrześcijańskiej przez Arabów, na dobrych warunkach, w celu skupienia jaknajwięcej dzielnych ludzi na pasach granicznych; dzięki dobrym warunkom w jakich żyła ludność pograniczna, a które to warunki przeniosły się powoli i na okolice centralne, bardzo wcześnie zniknęło w Hiszpanji poddaństwo. Walki więc pociągnęły za sobą zmiany w stosunkach socjalnych.

Stosunki ówczesne cechują także szerokie



swobody ludności miejskiej; swobody te zdobyły te mias-  
ta hiszpańskie daleko wcześniej, aniżeli w innych pań-  
stwach.

Władza królewska była silna, dzięki wojnom  
/silna wojskowo/. Struktura społeczna przyjęła więc  
cnaarakter pomyślny.

Na tle takich stosunków wytworzyła się w  
Hiszpanji instytucja reprezentacyjna t.zw. kortezy już  
w XII w. /o 100 lat wcześniej aniżeli w Anglii/.

Zdawałoby się, że na tle takich stosunków wy-  
tworzy się reprezentacja mocna, któraby rozwijała się  
normalnie, jednak po paru wiekach wszystko poszło in-  
nym torem, wskutek licznych okoliczności.

Widzimy, że w pierwszym okresie indywidualizacja  
państw nie zarysowała się wyraźnie, jedynie Anglja  
wyodrębniła się; nawet granice tych państw w tym o-  
kresie nie zostały jeszcze ustalone.

### FRANCJA./Część II./

Po śmierci Karola Wielkiego proces fendali-  
zacji wzrasta.

W r. 843 następuje definitywne rozpadnięcie  
się monarchji Karola Wielkiego na podstawie zjazdu w

Verfon. Wówczas objawiają się pierwsze wybitne różnice narodowościowe i kulturalne pomiędzy narodem francuskim i niemieckim. Monarchja Karola W. rozpada się na 3 części:

1/ wschodnią - germańską,

2/ zachodnią - frankońską,

3/ południową - włoską.

Pierwszą z tych części obejmuje cesarz rzymski narodu niemieckiego, z drugiej powstaje królestwo francuskie, a trzecia tworzy królestwo Burgundji.

Po rozdzieleniu się monarchji Karola Wielkiego, wzmagą się proces rozpadania władzy centralnej, przy jednoczesnem wzmaganiu się ustroju feudalnego.

W takich stosunkach obejmuje tron francuski w 987 r. nowa dynastja Kapetyngów, w osobie Hugo Kapeta.

Ta dynastja ma w historii Francji duże znaczenie. Państwo konsoliduje się w

1/. pojęciu terytorjalnem i

2/. jako pojęcie władzy państwowej.

Konsolidacja terytorjalna polega na tem, że

monarchowie z dynastji Kapetyngów starali się jaknajwięcej ziemi skupić w swoich rękach, co czynili przy pomocy



następujących metod:

a/ związki małżeńskie,

b/ umowy wzajemne,

c/ wojny.

Stworzenie aparatu państwowego: siła feudalizmu polegała na tym, że władza monarchiczna nie mogła stworzyć swej ad-<sup>ministracji</sup> Kapetyngowie na zewnątrz nie zmieniali tego ustroju, panowie byli przy królu, ale królowie starali się od faktycznego wpływu ich usunąć.

W celu wzmocnienia swego "prestige" monarchowie francuscy czynili przeto wysiłki, aby wznieść się ponad przewagę panów feudalnych, aby nie być tylko "primus inter pares" /pierwszy między równymi/ i postanowili oprzeć się na warstwach niższych, a w pierwszym rzędzie na miastach.

Taki wybór drogi dał bardzo poważne wyniki tak, że za Filipa Augusta monarchja francuska różni się ogromnie pod względem władzy królewskiej z czasów Hugo Kapeta. Monarchowie francuscy starają się usunąć możnowładców od wpływu faktycznego, zostawiając im przywileje, a powierzając sprawy albo rycerstwu, albo mieszczanom. Do administracji zaczynają przenikać więc żywioły niefeudalne.

Ziemię panów feudalnych po ich śmierci starali się królowie zagarniać dla siebie.

Kiedy dynastia Kapetyngów doszła do władzy, terytorjum króla było niewielkie; mądra polityka Kapetyngów doprowadziła do tego, w 200 lat potem większość terytorjów wcielone było do posiadłości królewskich. Król uniezależnia się, mimo to przewaga panów feudalnych była jeszcze silna.

Mieszczanństwo - pojęcie to w odniesieniu do wieków średnich nie przedstawia całości. Mieszczanństwo składało się z

- 1/. mieszczal w miastach królewskich,
- 2/. w dobrach panów feudalnych świeckich i
- 3/. w dobrach duchowieństwa.

Król w walce z feudalizmem opierał się na mieszczanach z dóbr panów feudalnych zarówno świeckich jak i duchownych, zyskując sobie w mieszczanach przymerzeńców.

#### RUCH I WYZWOLENIE MIAST FRANCUSKICH ZA KAPETYNGÓW.

Ruch miejski odbywał się od końca XI.w. poprzez XII do XIII. Ma on podwójne znaczenie

- a/ jako ruch samodzielny i
- b/ wyzwalamie się nowej warstwy społecznej



Miasta dzieliły się na zależne od króla, od panów feudalnych świeckich i od panów feudalnych duchownych.

Nie miały one samodzielności politycznej; składały się z ludzi wolnych, ale ludzie ci musieli w każdej sprawie zwracać się do swego pana.

Z chwilą rozwoju, kiedy miasta zaczynają bogacić się, zaczynają one myśleć o pewnej samodzielności, domagając się praw. Zależność miast od panów feudalnych ujawnia się w podleganiu władzy sądowej, administracyjnej, oraz w powinnościach i świadczeniach na rzecz tych panów. Proces wyzwolenia się miast szedł daleko trudniej w miastach zależnych od panów feudalnych, aniżeli w miastach królewskich, gdzie opór był mniejszy. Sposoby i formy wyzwolenia miast były różne w zależności od taktyki przyjętej przez panów; samodzielność ta polegała na 3 czynnikach głównych, a mianowicie na

- 1/ własnym sądownictwie,
- 2/ własnej administracji i
- 3/ własnej milicji miejskiej.

<sup>a</sup>  
Miasta, które otrzymały te trzy prawa, stały się wyzwolonymi.

Prawa te jednak były tak rozległe, że odrazu załatwione być nie mogły,

Nadanie praw nie odbyło się jednocześnie: niektóre miasta otrzymywały własną administrację, nie otrzymując dwóch innych, inne zaś miasta otrzymywały prawo pierwsze jedynie, bo na pozostałe panowie feudalni, względnie król, zgodzić się nie chcieli.

Królowie francuscy niechętnie patrzyli na wyzwolenie się miast w swoich dominjach, natomiast popierają dążenia miast, chcących wyzwolić się z pod władzy panów feudalnych.

Ponieważ najgorętszymi przeciwnikami króla byli panowie feudalni, przeto sojusz między władzą królewską a miastami zaczyna potęgować się, powodując z jednej strony wzmocnienie władzy królewskiej, z drugiej wzmocnienie samodzielności miast, które stały się właściwie wolnymi republikami.

Panowie feudalni potrzebowali pieniędzy/ okres wojen krzyżowych - duże koszta/ co miasta wyzykiwały, dostając za nie prawa.

Zdarzało się, że jakiś pan feudalny nadawał <sup>zato</sup> prawo, otrzymywał pieniądze, a potem unieważniał historja miast francuskich jest przepełniona tego rodza-

---

Hist. ustr. państw europ. i St.  
Zj. Amer. Półn. - arkusz 4-ty.



ju wypadkami.

Skutkiem sytuacji w jakiej panowie feudalni znajdowali się, widzimy wyzwolenie gmin miejskich.

Mieszczanie wyrabiali w tej walce politycznej wytrwałość i energję.

Zdobywie takiej samodzielności miast przedstawia na owe czasy obraz wyjątkowy /była to kolebka wolności/.

Co do ukształtowania socjalnego w miastach <sup>pierwszym</sup> w okresie, z praw korzystali tylko ci, co mieli w mieście jakąś posiadłość /kupy i niektórzy rzemieślnicy/ najpóźniej zaś ogół obywateli.

Ożywienie się ruchu miejskiego, wysunięcie się <sup>o</sup> mieszczanstwa i uzyskanie przez nich pewnych swobód miało znaczenie nie tylko dla całego życia francuskiego, należy bowiem stwierdzić, że równoległe z procesem, który czynił z miast większe ośrodki, zaczęło się wyrabiać pojęcie narodowości francuskiej, które nie mogło powstać wcześniej w łonie społeczeństwa feudalnego, rozdrabniającego państwo i naród. Solidarność miast była pod względem politycznym, ale nie ekonomicznym.

Walka stanu miejskiego była bardzo trudna.



jednak proces ten zakończył się dla miast pomyślnie i miasta stały się czynnikami odgrywającym w państwie drugą rolę

### FILIP IV PIĘKNY. ZWOŁANIE STANÓW GENERALNYCH.

Wytworzył się zwyczaj, że w ważniejszych sprawach panujący musiał uciekać się pod wpływem nacisku okoliczności do zwoływania stanów w poszczególnych prowincjach.

Wskutek tego w niektórych prowincjach powstają instytucje zwane Stanami Generalnymi, w których występują 3 stany: duchowieństwo, szlachta i miasta.

Król zwołuje Stany w sprawach podatkowych i administracyjnych.

Filip IV. Piękny, walcząc z papieżem Bonifacym VIII potrzebuje do tej walki pieniędzy, poparcia apoksepsentwa, zwołuje więc w 1302r. po raz pierwszy Stany Generalne z całego państwa.

Z chwilą, kiedy Filip Piękny zwołał Stany Generalne, monarchja francuska przesywyciężyła feudalizm

Stany Generalne wyłoniły się w poszczególnych prowincjach; zjawisko to jest jedną z cech czasów średnich, kiedy każda prowincja prowadziła odrębne



W stosunku do parlamentu angielskiego wykazują Stany Generalne francuskie poważne różnice.

W Anglii izby parlamentu były przedstawicielstwem ogólnokrajowym; we Francji tego nie widzimy; w Anglii istniał podział tylko na dwie izby, które ze sobą <sup>trzy izby</sup> współdziałały; we Francji natomiast spotykamy walczące ze sobą, będące przedstawicielstwem trzech stanów.

Podczas kiedy parlament angielski przyswoił sobie prawo uchwalania budżetu i uzyskał władzę prawodawczą, oraz kontrolną nad czynnikami administracyjnymi, to Stany Generalne nie doszły nigdy do tych atrybucyj, które parlament angielski zyskał odrazu, nie zdobyły one nigdy władzy prawodawczej.

Królowie francuscy wydawali ustawy poza obrębem woli i wiedzy Stanów Generalnych.

System zbierania się Stanów Generalnych polegał na tem, że panujący zwoływał panów, duchowieństwo i przedstawicieli miast, reprezentacji właściwie nie było, bo członkowie Stanów Generalnych byli wzywani przez króla i osoby mogły być zastąpione przez plenipotentów. Powoli jednak nastąpiła zmiana; najpierw szlachta, potem duchowieństwo i miasta zaczynają wy-



bierać swoich przedstawicieli i czynnik osobowy zmienia się w reprezentacyjny.

Ewolucja Stanów Generalnych idzie innemi drogami, aniżeli rozwój parlamentu angielskiego; podczas gdy parlament angielski zdobywa coraz szerszy teren działania, to w Stanach Generalnych widzimy co innego.

Do połowy XV w. mają one jeszcze znaczenie, ale od tego czasu władza królewska liczy się z nimi coraz mniej, zwołuje je coraz rzadziej i wreszcie w 1614 r. widzimy je zwołane poraz ostatni przed rewolucją. Od chwili stracenia wpływu Stanów Generalnych, monarchja francuską na nowo przeobraża się w państwo absolutne.

#### PARLAMENTY FRANCUSKIE I ZEBRANIA NOTABLIŃ.

---

Od Stanów Generalnych należy odróżnić instytucję parlamentu, mającego jednak inne znaczenie, aniżeli parlament angielski. Parlamentem we Francji ówczesnej była instytucja sądowo-administracyjna; parlament paryski powstał z sądu królewskiego. Jeszcze za Merowingów istniała pewna forma królewskiego sądownictwa. Za Kapetyngów sąd ten różnił się od poprzedniego tem, że poprzednie miały charakter zwierzchniozy,



Kapetyngów przybierają one charakter roziemozy. Początkowo skład takich sądów nie był określony dokładnie, później jednak ustalił się zwyczaj, że wchodziło do nich 6 panów świeckich i 6 duchownych. Otóż z tego sądu królewskiego wytworzyła się w Paryżu instytucja zwana parlamentem Francji, która ograniczała się do załatwiania spraw sądowych, wkraczając również w zakres spraw administracyjnych. Z czasem parlamenty takie utworzyły się w poszczególnych prowincjach, jednak parlament paryski posiadał zawsze dominujące znaczenie, przybrawszy charakter polityczny.

Parlament paryski rejestrował rozporządzenia królewskie i miał sobie powierzone ogłaszanie dekretów, oraz prawo t.zw. remonstracji t.zn, że parlament paryski miał prawo zwracać królowi uwagę, gdy jakieś nowe rozporządzenie było niezgodne z wcześniejszymi dekretami.

Na tle takiego znaczenia parlamentu paryskiego wywiązała się walka między nim, a parlamentami prowincjonalnymi, a to dlatego, że królowie francuscy, a zwłaszcza Franciszek I /1514 - 1547/ zaczęli sprzedawać urzędy w parlamencie, dzięki czemu stały się one dziedzicznymi.



Osoby, kupujące te urzędy stały się przez to niezależne od rządu, same zaś parlamenty poczęły odgrywać bardzo samodzielną rolę, zwłaszcza zgłaszając opozycje, często nienzasadnione. Bywały więc wypadki, że król wydawał jakiś rozkaz, a parlament nie chciał go wykonać, wtedy więc król zjawiał się osobiście w parlamencie i nakazywał przy sobie pisać rozporządzenie i spowodować jego ogłoszenie. Wypadki takie prowadziły jednak do sojuszy i kończyły się zwykle tragicznie.

Parlamenty francuskie były właściwie zgromadzeniami notablów, bo zasiadała w nich przeważnie urzędnicza arystokracja "noblesse de robe".

Arystokracja ta stojąc na stanowisku konserwatywno - szlacheckim, pilnowała swych praw, pilnowała pewnej niezależności sądownictwa, oraz administracji, wszystko to jednak było słabym hamulcem wobec władzy królewskiej, nabierającej coraz bardziej charakteru absolutnego.

Za Ludwika XV parlamenty były zniesione, później zostały jednak przywrócone i przetrwały do czasów rewolucji.

Czasami król nie zwoływał Stanów Generalnych,



a tylko tę radę /zjazd/ notablów, a to z tego powodu, że zebiznie Stanów Gen. napotykało trudności w związku z podróżą, po drugie król zwoływał tych, co do których miał możność przypuszczenia, że skłonią się do tych kwestyj, które on im wysuwał, do kwestyj po jego myśli.

### ANGLJA ./Część II/.

Anglja była przedmiotem napadów początkowo ze strony Duńczyków, którzy pod względem plemiennym żadnych zmian nie przeprowadzili, następnie zaś ze strony Skandynawów t.zw. Nonnanów, którzy <sup>po</sup> bitwie pod Hastings w 1066 r. z Wilhelmem Zdobywcą na czele zdobyli Anglję.

Zdobycie Anglji przez Wilhelma stanowi nowy okres w jej dziejach, mający doniosłe znaczenie, gdyż od tego momentu rozpoczyna się trwałe i mocne zjednoczenie Anglji, jednak jeszcze bez Szkocji, ks. Walji i Irlandji; odtąd Anglja nie ulega już podziałowi. Wszyscy historycy, którzy pisali o Anglji, zwracają uwagę na fakt, że feudalizm tak rozwinał się w Anglji, że groziło jej rozpadnięcie; dopiero fakt zdobycia Anglji przez Wilhelma, który na nowych częś-



oiowo podstawach zorganizował państwo, przeszkodził rozproszkowaniu się Anglii.

Z dynastją Wilhelma Zdobywoy przysłała bardzo mała garstka ludzi, jednakże doskonale zorganizowana wojskowo.

Normanowie słynni byli w całej Europie ze swych podbojowych wypraw.

Po zdobyciu Anglii, Wilhelm Zdobywoa starał się zalegalizować fakt podboju; kazał koronować się, podkreślał, że jest prawowitym następcą Edwarda Wyznawcy, obiecał bronić Anglię od wrogów i wznieść ją do potęgi.

#### STOSUNEK WILHELMA ZDOBYWOCY DO FEODALIZMU.

Dzięki ostrożnej i taktownej polityce Wilhelma, feudalizm w Anglii rozwijał się odmiennie, niż to miało miejsce na kontynencie, gdzie proces feudalizmu rozwijał się z coraz większym osłabieniem władzy królewskiej.

Nauuczony doświadczeniem stosunków feudalnych na kontynencie Wilhelm starał się zapobiec rozprzężeniu państwa i w tym celu przedsięwziął pewne środki ostrożności.



Przeprowadził na ogromną skalę konfiskatę ziemi panów feudalnych, potem obco okazać się wspólnym podzielił terytorjum skonfiskowane na 3 części:

1/. jedną część rozdał najbliższym pomocnikom swoim, którzy przyczynili się do jego zwycięstwa,

2/. drugą część pod postacią dominjów zachował dla siebie,

3/. trzecią postanowił zwrócić tym panom feudalnym, którzy ukorzyli się przed nim.

Uzyskał więc w ten sposób to, że przejednał część wrogów. W urzędzeniu feudalizmu normandzkiego przeprowadził dwie zasady:

1/. kierował się tem, że przy rozdawaniu dóbr unikał, aby w rękach pojedynczych panów nie skupiać dużych, stykających się ze sobą terytorjów, co ułatwiałoby opór władzy królewskiej. Dążył więc do tego, aby posiadłości panów były rozproszone, co utrudniało bunty przeciw królowi. Zdarzało się, że posiadłości jakiegoś pana feudalnego były w kilkunastu miejscach.

Tego rodzaju zarządzenia według niektórych



historyków uważane /zdaniami prof. Kulczyńskiego słusznie/ są za dowód przenikliwości Wilhelma.

Inni historycy twierdzą, że był to jedynie przypadek, gdyż rozdawanie ziemi nie odbywało się w jednym okresie czasu.

2/. Drugi środek ostrożności Wilhelma polegał na tem, że nie zadawałniał się przysięgą składaną przez panów feudalnych, tak jak na kontynencie, ale domagał się składania przysięgi od panów feudalnych i niższego stopnia. Było to dodatnie z punktu widzenia władzy monarchicznej.

Przez taką przysięgę wprowadzoną w 1086 r. zatrzymał Wilhelm zwierzchnictwo nad szerokimi kręgami społeczeństwa i utrzymał tem samem swój autorytet.

Mimo jednak tych zręcznych urządzeń, nie uniknął walk z panami feudalnymi. Niejednokrotnie w czasie jego panowania /od 1066 - 1089 r./ wybuchały bunt, nawet i panów normandzkich, jednak dzięki energji króla i doskonałemu wojsku były one zawsze niszczone.

#### STOSUNEK WILHELMA ZDOBYWCY DO KOŚCIOŁA.

Kościół angielski, skutkiem oddalenia od



Rzymu, nie był blisko z nim związany i podlegał władzy króla. Polityka Wilhelma wobec kościoła polegała na wyodrębnieniu kościoła z pośród innych instytucyj, dzięki czemu kościół miał zapewnione wielkie znaczenie.

Król starał się usunąć duchowieństwo z sądownictwa ogólnego ; natomiast sprawy duchowieństwa i sprawy związane z religją oddawał kościołowi.

Wilhelm Zdobywca nie pozwolił na to, aby polityka papieża wkradała się w jego plany i dlatego śledził dokładnie czy duchowieństwo nie przekracza swych kompetencyj; wyodrębniając kościół starał się równocześnie, by ten ostatni nie krepował w niczem jego planów.

Pod koniec panowania, Wilhelm Zdobywca, w celach fiskalnych kazał sporządzić opis dóbr i powinności w całym państwie; powstał dokument w postaci książki, który stanowi poważne źródło historyczne ówczesnych stosunków angielskich. Fragmenty tego opisu przedstawiają się następująco: Anglja liczyła wówczas 1400 wasalów pierwszego rzędu; innej kategorii rycerstwa było 7900 ; ludności drobnej /drobni rolnicy i ludność zależna/ okragło 200 000 <sup>rodzin</sup> /dokładnie 196



tys., ale wobec tego, że opis nie obejmował kilku hrabstw przyjmijemy pierwszą liczbę/, co razem wynosiło okragło 210 tys. ; przyjmując, że na rodzinę wypadało po 5 osób, stwierdzamy, że pod koniec XI w. /1087 r./ ludność Anglji wynosiła 1.050.000 osób.

Wilhelm Zdobywca zaprowadził sprężystą administrację, zorganizował doskonale wojsko i stworzył pod koniec swego panowania monarchję zupełnie niepodobną do monarchji anglo-saskiej.

#### STOSUNEK WILHELMA DO SPOŁECZEŃSTWA.

---

Wpływ silnej władzy królewskiej zaważył bardzo wiele na szali rozwoju społeczeństwa angielskiego, powodując, iż klasy społeczne łączyły się ze sobą przeciw władzy monarchicznej; dzięki temu zdobywają one z czasem instytucje reprezentacyjne.

Zdobycze konstytucyjne, będą tam trwalsze, że zdobyte zostały przez ogół społeczeństwa, przez nie samo, a nie nadane zgóry.

W Francji widzieliśmy zjawisko przeciwne, tam władza monarchiczna szuka sojuszu z niższymi warstwami przeciw panom feudalnym i dlatego tam instytucje reprezentacyjne społeczeństwa powstają przez na-



danie ich zgóry, okazując się tem słabszem aniżeli w Anglii/.

Stosunek władzy do społeczeństwa był następujący: były dwie rady, rada królewska mała i rada większa panów feodalnych. Rada panów feodalnych nie miała charakteru ogólnopanstwowego, jak w okresie anglo-saskim "witenagemote", zajmowała się zaś jedynie sprawami panów feodalnych. Z małej rady królewskiej po wielu wiekach wytworzyła się rada ministrów.

Za panowania Wilhelma powstaje izba skarbowa, oraz najwyższy sąd królewski.

Następcą Wilhelma Zdobywcy był Wilhelm Rudy, którego panowanie odznaczało się szeregiem nadużyć. Był on skąpy i okrutny, obojętny na ludność podatkami, skutkiem czego wybuchały bunty, tłumione zresztą przez króla. Po jego śmierci nienaturalnej /zginął na polowaniu/ wzywano na tron Henryka 1100 - 1135 r. / trzeci syn Wilhelma Zdobywcy/, który postanowił zorganizować państwo w



sposób prawidłowy. Niezadowolonymi sferami były

- 1/ panowie feudalni i
- 2/ duchowieństwo.

Było prawo obyczajowe, że po śmierci pana feudalnego, syn jego, chcąc objąć posiadłości ojca, musiał otrzymać zatwierdzenie od króla, co pociągało za sobą pewną opłatę. Królowie zaś nadużywali to prawo ściągając bardzo duże sumy. Również za zgodę małżeństwa król pobierał olbrzymie sumy pieniężne.

W razie śmierci biskupa, w przerwie zanim następny został mianowany, panujący zarządzali jego posiadłościami, a wobec tego, że zarząd taki nie trwał długo, starali się wyzyskać to z uszczerbkiem dla następnego biskupa. Chcąc jaknajwięcej korzyści wyciągnąć powodowali nawet opóźnienie nominacji biskupa. O-tóż Henryk I po naradzie z baronami wydał kartę, w której to wszystko uporządkował; nie uszczuplając swojej władzy, zobowiązał się, że nie będzie czynił wyzysku.

Henryk I usmierzył panów feudalnych i do pewnego stopnia kościół i rozwój wewnętrzny Anglii potoczył się normalną drogą.

Za następcy jego Stefana /1135 - 1154 - najmłodszego syna siostry Henryka/ wojny feudalne zniszczyły



państwo, cofnęły<sup>go</sup> pod względem politycznym i ekonomicznym, dopiero za Henryka II nastąpiła poprawa stosunków.

### MIASTA I SĘDZIOWIE WĘDROWNI.

W okresie normandzkim można zauważyć powstawanie miast, które dzięki silnej władzy monarchicznej powoli nabierają pewnego znaczenia.

Z miast w XI w. wysuwa się jedynie Londyn.

Istniejące sądy nie wystarczały dla normowania życia, obyczaje nie były jednolite, to też król wysłał na prowincje t.zw. sędziów wędrownych, którzy załatwiali sprawy związane z państwem; sędziowie wędrowni biorą także udział w zebraniach hrabstw; udział sędziów wędrownych wpłynął na pewne unormowanie stosunków prawnych w Anglii.

Zaczęła się ujawniać tendencja, żeby coraz więcej spraw wciągać pod ogólne prawo /prawo króla/. Ludność przyzwyczaja się do tego, że coraz większy zakres spraw odbywa się drogą sądową /sprawy odbywają się jawnie, publicznie/ co miało wielkie znaczenie polityczne, było czynnikiem kształcącym poczucie prawa, co powoli utwierdzać zaczyna się w społeczeństwie angielskim.

Skutkiem ożywienia się stosunków ekonomicznych



i rozwoju międzynarodowych, powstała zmiana w stosunkach społecznych na wsi.

Wielcy posiadacze ziemscy zaczynają uważać, że korzystniejsze jest ciągnąć powinności w formie pieniężnej a nie osobistej, co ma to znaczenie, że powoli następuje wyzwalamie się ludności poddanej, co zakończyło się w XV i XVI w.

Właściciele ziemscy skłonni są wyzwalać ludność wzamian za opłaty pieniężne. Widzimy więc zjawisko odwrotne.

Teraz potomkowie tych ludzi, którzy byli wolnymi, a potem stawali się zależnymi, oddając się w opiekę możnym, ci ludzie zaczynają się wyzwalać.

Jeżeli porównamy to z państwami kontynentu /za wyjątkiem Hiszpanji/ zauważymy, że w Anglii proces ten zaczyna się wcześniej aniżeli gdzieindziej.

Dopóki w Anglii panował Wilhelm Zdobywca, dopóty zamachy panów feudalnych na władzę królewską były bardzo słabe, jednak za panowania jego następców zaburzenia stają się coraz liczniejsze.

Za Wilhelma II Rudego /1087 - 1100/, odznaczającego się skąpstwem, okrucieństwem i obciążaniem podatkowem, buntują się coraz gwałtowniej w walce



z władzą królewską przybiera ostre formy; przyczyn tej walki, ciągnącej się przez długi czas, było dwie:

- 1/ przyczyny gospodarcze, /głównie domaganie się udziału wyższych sfer w uchwalaniu podatków/, oraz
- 2/ dążenie do swobody osobistej, do usunięcia nadużyć królewskich.

Za panowania Stefana de Blois, siostrzeńca Henryka I, wzrasta anarchja feudalna, wywołana pozostawieniem przez samego panującego.

Wskutek długoletniej wojny następuje obniżenie się kultury.

W r. 1153 wkroczył do Anglii z potężnym wojskiem syn Matyldy, pretendenci do tronu angielskiego, /żona Gotfryda Plantageneta hrabiego Anjou/ Henryk, jeden z najpotężniejszych wasalów francuskich i zawarł ze Stefanem w Winchester układ, przyznając temu ostatniemu prawo do korony, ale mocą tego układu już 1154 r. po rychłej śmierci Stefana wstąpił na tron angielski pod imieniem Henryka II, jako pierwszy władca z domu Plantagenetów.

Pragnąc ograniczyć potęgę papieża i kleru, zakłócających jedność państwa, wydał t.zw. "konstytucje klarendońskie" podpisane przez baronów i prałatów na



zgromadzeniu w Clarendon 1164, mocą których postanowie-  
nia papieskie były podporządkowane prawom korony.

Z tego powodu wwikłał się w spór z duchowień-  
stwem pod przewodnictwem Tomasza Becketa, kanclerza i  
prymasa. Becket, z powodu nieoględnych kilku słów kró-  
lewskich został zamordowany przez dworaków królewskich,  
a Henryk II obwiniony o to morderstwo i zagrożony o-  
gólnem powstaniem, by zrzucić z głowy swej klątwe ko-  
ścielną, odbył na grobie Becketa surową pokutę, odprzy-  
siągnął się udziału w zabójstwie i odwołał konstytucje  
klarendońskie, co musiało obniżyć autorytet króla.

Mimo to, panowanie Henryka II było szczęśli-  
we dla Anglii. Henryk II sprecyzował sprawy podatkowe,  
aby uniknąć szkodliwych nieporozumień.

Sądownictwo królewskie zaczyna zyskiwać co-  
raz większy teren. cały szereg spraw zostaje oddany  
sądom królewskim. Sądownictwo kryminalne należało do są-  
du królewskiego. Przybyli z królami normandzkimi praw-  
nicy rzymscy wpływają na ukształtowanie prawodawstwa;  
dają oni do ujednostajnienia prawa.

Po śmierci Henryka II objął panowanie syn je-  
go Ryszard Lwie Serce /1189 - 1199/, który odznaczył  
się walką z Saracenami; po jego śmierci wstąpił na tron



brat jego Jan Bez Ziemi.

Był to monarcha okrutny, lekkomyślny, niedolny, chciwy i wiarołomny. Panowanie jego cechują bunty i wojny.

Niechęć do króla wzrasta, kiedy Jan Bez Ziemi, czując się opuszczonym przez poddanych, oddaje się w opiekę papieżowi. Anglię i Irlandję uznał za lenność papieską i jako wasal zobowiązał się płacić czynsz lenniczy.

### MAGNA CHARTA.

Obrażeni baronowie i niezadowolone mimo tylu ustępstw duchowieństwo, połączyli się z sobą /styczeń 1215/, by gwałcone przez króla prawa publiczne zachować w całości, jako szaniec przeciw despotyzmowi.

Gdy Jan Bez Ziemi odrzucił ich żądania, chwycili oni za oręż, zdobyli Londyn i zmusili króla do zatwierdzenia wszystkich swobód, które znane pod nazwą "Magna Charta" stały się podwaliną konstytucji angielskiej.

Magna Charta dzieli się na 63 paragrafy.

Jako punkty zasadnicze należy wymienić dwa:

1/. nikt nie może być więziony bez sądu rów-



nych sobie

2/. król nie może uchwalać i ściągać nowych podatków bez zgody baronów, oraz dostojników świeckich i duchownych.

Po tej zdobyczy okazało się jednak, że Charta ta nie zabezpieczała całkowicie społeczeństwa od nadużyć króla, bo nie było powiedziane w jaki sposób treść ustawy ma być wykonana. Jeżeli n.p. chodzi o drugi punkt, to nie wyznaczono szczegółowo formy, w jaki sposób pozwolenie baronów ma się odbywać; udzielenie pozwolenia na pobór nowych podatków mogło przybierać różne formy, wskutek nienależytego sformułowania ustawy, dlatego zdobycze z 1215 r. nie zakończyły sporu, nastąpiły przeto dalsze walki wewnętrzne w Anglii.

W 3 wypadkach król może żądać opłat:

- 1/. jeżeli panujacy dostanie się do niewoli,  
/na wykupienie go z niewoli/
- 2/. jeżeli pasuje najstarszego syna na rycerza i
- 3/. jeżeli wydaje córkę za mąż.

Charakterystyczny jest § 61: dla wykonania tych norm będzie powołanych 25 baronów, którzy mają czuwać nad tem, aby król nie naruszył ustaw; w razie stwierdzenia, że król ustaw nie wykonywuje baronowie mogli zbun-



tować się przeciw królowi. Magna Charta gwarantuje miastom opiekę przed uciskiem. Londyn wysunięty na plan pierwszy. Magna Charta w ówczesnym prawodawstwie jest unikatem.

Niektóre paragrafy Charty mają charakter ogólnopństwowy, co wyróżnia Chartę i zasługuje na uwagę, w przeciwieństwie np. do Francji, gdzie nadawania odbywały się poszczególnym stanom.

Chartę Jan Bez Ziemi podpisał pod przymusem i nie miał zamiaru bynajmniej zastosować jej ustaw.

Umiał w 1216 r., zostawiając 9 letniego syna. Za czasów regencji Charta zostaje potwierdzona, jednak opuszczone w niej zostały § 12 dotyczący zwolnienia i § 61 nadzoru baronów. Jawne bowiem usprawiedliwienie buntu jest z punktu organizacji państwowej niepożądane.

Walka o prawa i swobody w Anglii nie skończyła się z nadaniem Wielkiej Karty.

W walce o nią wykształcił się parlamentaryzm angielski.

Henryk III, syn króla Jana, potwierdził Chartę w 1225 r. ale ograniczenie praw królewskich, zwłaszcza pobierania podatków, wola poddanych było



jeszcze rzeczą tak niezwykłą, że i <sup>Henryk</sup> wracał do rządów despotycznych.

W czasie jego rządów przyszedł nowy kryzys, tak samo, jak za Jana Bez Ziemi.

W r. 1258 dochodzi do otwartego buntu; na czele opozycji szlachty stał Szymon de Monfort, szwagier króla.

Kiedy Henryk III jeszcze raz ogłosił się wolnym od wszelkich zobowiązań wobec swoich poddanych, ci ostatni nie wyjmując miast, chwycili za oręż i pod wodzą Szymona de Monfort a zwyciężyli króla, który dostał się do niewoli. Był to już ostatni opór władzy królewskiej. W 1265 r. został zwołany pierwszy parlament.

#### PARLAMENT ANGIELSKI W XIV WIEKU.

Parlament angielski składał się początkowo z 4 izb, jednak okazało się to niepraktyczne; od XIV w. parlament obraduje w 2 izbach: izbie lordów i izbie gmin.

Do izby lordów weszli: arcybiskupi, biskupi, opaci i lordowie; do izby gmin: przedstawiciele rycerstwa i ziemiaństwa / różnica między nimi w tytułach/.



oras mieszczanie.

Początkowo w skład izby gmin wchodziło duchowieństwo niższe, które jednak wycofało się wkrótce. Izba gmin miała po 2 przedstawicieli <sup>każdego</sup> hrabstwa i z miast.

Te zdobycze parlamentarne społeczeństwa angielskiego, okazało się brzemiennie w skutkach.

Dzięki im umożliwione zostało przekształcenie na reprezentację stanową, bo w parlamencie angielskim zasiadali reprezentanci wszystkich stanów.

Stanowi to specyficzną cechę parlamentu angielskiego, bo w innych przedstawicielstwach np. we Francji, każda izba reprezentowała jakiś stan, podczas gdy w Anglii parlament reprezentuje cały naród.

Dzięki temu parlament angielski mógł się rozwijać nieprzerwanie, podczas gdy inne reprezentacje stanowe były do takiego rozwoju niezdolne.

Między jedną i drugą izbą nie było w Anglii zbyt wielu przepaści, część żywiołów reprezentujących izbę niższą znajdowała się bowiem w stosunkach osobowych i rodzinnych z izbą lordów.

Tak skonstruowany parlament miał poczucie swej siły, to też tem tłumaczy się wielka ruchliwość



izby gmin = pierwszych latach jej działalności.

Kiedy Stany Generalne francuskie zbierały się bardzo rzadko, to w Anglii dzieje się przeciwnie.

Obie izby łączyły się do osiągnięcia przedstawicielstwa ogólnie - narodowego, natomiast 3 izby francuskie odznaczają się wyodrębnieniem, wobec czego wzmagą się tam władza królewska, tak, że w rezultacie Stany Generalne przestają być zwoływane.

Od samego początku parlament zrozumiał, że chcąc, żeby prawo było należycie przestrzegane, trzeba mieć wpływ na rząd. Stopniowo parlament angielski zdobywał udział w ustawodawstwie; w zakresie ustawodawstwa większe znaczenie miała początkowo izba lordów, z czasem jednak władza ustawodawcza stała się udziałem całego parlamentu.

Parlament następnie zdobył prawo kontroli nad administracją. Wówczas rządów parlamentarnych jeszcze nie było i ta kontrola była w innej formie jak dzisiaj. Wówczas skutkiem niezadowolenia, oskarżano ministra jakiegoś, który oddany przed sąd, karany był zwykle śmiercią.



## ANGLIJSKIE STOSUNKI SOCJALNE W XIV W.

---

Podobnie jak we Francji, zaczyna znikać powoli poddaństwo od połowy XIII w., tak samo dzieje się i w Anglii, tylko, że tu proces jego zanikania odbywa się w daleko większym stopniu.

Nie powodowały tego akta prawodawcze, bo takich nie było, ale inne zupełnie przyczyny.

W Anglii przekonano się prędzej, aniżeli gdzieindziej, że znaczenie ludności włościańskiej jest dla państwa bardzo duże.

Gdy wskutek śmiertelności, spowodowanej epidemją w XIV w. огоłocone zostały w wielkim stopniu nędzy ziemskie z ludzi, wobec czego dał się odczuwać brak rąk roboczych na roli, król wydał prawa, przykuwające rolników do ziemi i zakazujące im przenoszenia się z miejsca na miejsce.

Zakaz ten spowodował wprawdzie wrzenie, powiększone jeszcze ruchem socjalnym, spowodowanym przez propagandę religijną Wiclefa i doprowadził do powstania chłopskiego w 1481 r., ale pod wpływem edyktu królewskiego proces upadania poddaństwa zaczął wzrastać.

To polepszenie stosunków socjalnych umożliwiło konsolidację Anglii i można śmiało powiedzieć, że



Anglja w końcu wieków średnich stawała się już państwem nowożytnym w znaczeniu rozwoju parlamentaryzmu i zaniku feudalizmu.

### SĄDY POKOJU.

Równocześnie z ukonstytuowaniem się dwuizbowego parlamentu angielskiego tworzy się w XIV w. w Anglii instytucja koncentrująca w sobie funkcje samorządowe, a będąca jednocześnie instytucją państwową i społeczną, powstają t.zw. sądy pokoju. Instytucja ta jest charakterystyczna z 2 względów:

- 1/. wprowadza pewne zmiany w ustroju samorządowym,
- 2/. jest instytucją mieszaną: społeczną i państwową.

Hrabstwa podzielono na okręgi, w każdym hrabstwie został mianowany sędzia pokoju. Sędziowie pokoju, wbrew swojej nazwie, koncentrowali w sobie nie tylko władzę sądową, ale również i administracyjną hrabstw.

Reprezentowali oni żywioł państwowy dlatego, bo byli mianowani przez króla, a społeczny dlatego, że król wybierał ich z pośród miejscowych ziemian. Wprowadzenie tej instytucji wzmocniło z jednej strony pier-



wiastek państwowy, z drugiej zaś strony ten pierwiastek występował harmonijnie z pierwiastkiem społecznym dzięki temu, iż sędziowie pokoju byli przedstawicielami nie-tolerancyjnego społeczeństwa.

Istytucja sądów pokoju powstaje w 1360 r., przetrwała zaś do 1888 r. z pewnemi zmianami, aż do reformy lorda Salisbury ego.

Widzimy, że do końca XIV w. ustrój polityczny Anglii przedstawia się inaczej jak w innych państwach: państwo jest skonsolidowane, feudalizm polityczny zniknął, władza królewska jest silna, ale nie absolutna, społeczeństwo ma reprezentację o pierwiastkach ogólnonarodowych, warstwy niższe stopniowo wyzwala się; widzimy parlament, mający prawo uchwalania podatków i ustawodawstwa, przy czem władza ustawodawcza parlamentu łączy się z władzą króla, tak, że do prawomocności uchwał potrzebne są 3 czynniki t.j.: izba gmin, izba lordów i król; wytwarza się literatura narodowa.

### WOJNA BIAŁEJ I CZERWONEJ RÓŻY.

Na rozwój polityczny Anglii wpłynął w XV w. nowy czynnik, powstały na tle zmiany troma, a mianowicie t.zw. wojna Dwóch Róż. Wojna ta trwała lat kilkadziesiąt



1455 - 1485 i doprowadziła do wytepienia arystokracji, wobec czego izba lordów opróżniła się, z czego skorzystał król i zamianował nowych lordów, którzy jednak pod względem prestige u umysłowego i moralnego nie mogą iść w porównanie z poprzednikami.

Wojna prowadzona była między dwoma linjami arystokratycznymi: Yorków i Lancastrów.

Po ustaniu walk uwidoczniło się w dużym stopniu wzmocnienie 2 czynników politycznych, króla i izby gmin, kosztem izby lordów. Walki, aczkolwiek krwawe i okrutne, były tępieniem się przeważnie samej arystokracji i rycerstwa feudalnego.

Między władzą królewską, a izbą gmin; wcześniej czy później musiało dojść do konfliktu, zanim jednak znalazł on miejsce w 2 rewolucjach w XVII w., przedtem jeszcze władza królewska wzmocniła się bardzo za Tudorów.

Najlepszym dowodem tego wzmocnienia była reforma kościoła, wprowadzona przez Henryka VIII, wprowadzająca wyznanie anglikańskie.

Jednak chociaż władza królewska była wówczas bardzo silna, chociaż królowie pozwalali sobie na pewne czyny bez zgody parlamentu, to przecież ani Henryk VIII



ani Marja Krwawa, ani Elżbieta nie mogli tego parlamentu zgnieść, co dowodzi, że parlament ten wpił się już bardzo silnie w krew społeczeństwa angielskiego.

Faktu tego nie spotykamy na Wschodzie, gdzie np. w Bizancjum, mimo jego przetrwania do 1453 r., nie widzimy przewagi warstw społecznych nad władzą panującego /podobnie w Rosji/.

### NIEMCY /Część I/.

W 843 r. na zasadzie traktatu w Verdun, monarchja Karola Wielkiego została podzielona na 3 części; wschodnia część dała początek dzisiejszym Niemcom.

Zasadniczych różnic w ustroju socjalnym i politycznym Niemiec, a innymi częściami monarchji Karola W nie było. Były pewne różnice drugorzędne; kulturalnie ludność Niemiec stała niżej, bo wpływ kultury rzymskiej był słabszy; wpływ ten w 2 punktach był nieco silniejszy, mian. na terenie dzisiejszej Nadrenji /kolonja Akwizgran/, oraz Austrii. Terytorium Niemiec sięgało granicami swemi do ziem słowiańskich; jednościi politycznej nie było, wytworzyło się kilka jednostek politycznych: na wschodzie Saksoni, którzy mieli swoich książąt bezpośrednich, następców książąt plemiennych, na zachód od



nich były plemiona bawarskie, dalej Szwabja. Każde z tych państw rozbiło się z czasem na drobniejsze.

Saksonja wybiła się na plan pierwszy; tutaj władza terytorjalna miała za zadanie głównie obronę granic od najazdów sąsiednich: Słowian, Danów i Węgrów. Pierwszą rzeczą przeto było zorganizowanie obrony.

Dokonał tego dzieła, najdzielniejszy wówczas z książąt niemieckich Henryk I Saski, zwany Ptasznikiem, który budował liczne zamki i stworzył nową armję.

Odtąd obrona Niemiec spada na cesarzy, jako na władców terytorjalnych. Ale również rozszerza się zakres ich posiadłości; dawny ośrodek cesarstwa nad Renem przesunęła się ku wschodowi.

Dawna armja z czasów Karolingów składa się z pospolitego ruszenia, w skład którego wchodziłi wszyscy wolni. Teraz król Henryk zamienił je na konne rycerstwo, kawalerję.

W 923 r. pobił Węgrów i urządził wyprawę na wschód, przeciw Słowianom zachodnim. Obszar zdobyty przez Sasów na Słowianach, przewyższał wielokrotnie obszar i własnych posiadłości plemiennych, a przede wszystkim służył dla rozrostu i kolonizacji Niemiec.

Henryk I jest pierwszym królem z dynastji



saskiej, jednak niekoronowanym. W r. 936 umiera on, tron zaś obejmuje syn jego Otton I.

Otton musiał prowadzić zacięte walki, w końcu utrzymał jednak swoje panowanie, zaprowadził porządek w państwie i w 962 r. koronuje się jako cesarz rzymski narodu niemieckiego. Świetne to cesarstwo utrzymało się z czasem i przetrwało do 1806 r., kiedy Napoleon swojemi zwycięstwami przyozynił się do osłabienia jego potęgi. Cesarstwo to miało granice bardzo zmienne i w chwili, kiedy przestało istnieć, Włochy już do niego nie należały. Otton przedsięwzięty wyprawy do Włoch, oświadcza się o córkę cesarza wschodniego państwa rzymskiego. Wyprawy przedsięwzięte do Włoch przedstawiały w owym czasie trudności techniczne; podczas nieobecności cesarza w Niemczech, korzystali z tego wasale, powstawała anarchja.

#### STOSUNKI SOCJALNE W PAŃSTWIE NIEMIECKIM.

Wstrój socjalny rozpoczyna się jako rodowoplemienny; spotykamy tam własność indywidualną; pod względem uwarstwienia społeczeństwa wyodrębnia się rycerstwo, a równocześnie wyłania się poddaństwo, jako skutek utrwalania się państwa, w którym rycerstwo



odgrywa bardzo poważną rolę. Proces ten uwidacznia się za Henryka Ptasznika, kiedy państwo potrzebuje obrony, wzmacniając temsamem stanowisko warstwy rycerskiej. Wielkie ciężary utrzymania rycerstwa spadały siłą rzeczy na szerokie warstwy wasalów. Język niemiecki zaczął się rozwijać od czasu traktatu w Verdun /843 r./

Dalszy rozwój Niemiec idzie w kierunku ekspansji na Wschód, powodując walki z państwem Wielko-Morawskiem, Czechami, oraz Polską. Czechy wchodzi w skład państwa niemieckiego, otrzymując samorząd. Południowa część Niemiec, granicząca z dawnym państwem rzymskim, przesiąkła w dużym stopniu kulturą rzymską, dlatego też Saksonja, przedtem bardzo zacofana, przekroczyła z czasem linję rozwoju kulturalnego Niemiec.

Rozwój Niemiec idzie innymi drogami, aniżeli rozwój Francji. O ile we Francji za Kapetyngów docho-  
dzi do zjednoczenia i skonsolidowania państwa, o ile tam władza monarchiczna przewyciężyła panów feudalnych, o tyle w Niemczech z powodu rozrzucenia posiadłości feudalnych nie doszło do centralizacji; ewolucja Niemiec nie idzie w kierunku zwalczania feudalizmu, a główną przyczyną tego jest walka papieżstwa z cesarstwem. Z walki tej, osłabiającej władzę cesarską, ko-



rzystali potężni panowie fendalni, wytwarzając rozmaite ośrodki, jak Brandenburgja i Czechy.

W r. 1356 cesarz Karol IV / 1346 - 1378/ syn Jana Ślepego, wydał t.zw. Złotą Bullę, która określała wybór panującego oraz skład sejmu niemieckiego, <sup>ponieważ</sup> do tego czasu nie było określone kto ma brać udział w elekcji.

W myśl Złotej Bulli wybór cesarza przeprowadzić ma 7 dostojników zarówno świeckich jak i duchownych t.j. 3 arcybiskupów /koloński, trewirski, i moguncki/ oraz 4 panów feudalnych świeckich / król czeski, książę saski, brandenburgski i palatyn Renu/. Bawarja została wyłączona i prawo wyborcze cesarza zyskuje dopiero w 1623 r.

Wyłania się więc 7 władców t.zw. Kurfürstów, /książe elektor/, którzy tworzą pierwszą izbę, gdyż Złota Bulla ustanawia równocześnie sejm. Drugą izbę stanowią książęta i hrabiowie, a trzecią - delegaci miast w liczbie 51. Sejm ten posiadał władzę ustawodawczą. Jeżeli projekt prawa przeszedł przez wszystkie 3 izby, to wówczas oddawany był do rozpatrzenia cesarzowi, a potem dopiero stawał się prawem.

Wszystko to jednak było na papierze, bo nie



było egzekutywy, która mogła powstać <sup>tylko przy pomocy</sup> pieniędzy /ze skarbu/, albo siły wojskowej; podatków jednak nie wnoszono, także zbrojnej pomocy nie okazywano cesarzowi, wykonanie zależne więc było od dobrej woli czynników, które w skład Rzeszy wchodziły. Cesarz, o ile posiadał dziedziczne posiadłości, był potężny, w przeciwnym razie słaby; dopiero po bitwie pod Mohaczem Habsburgowie wciągają Węgry i Czechy do swoich posiadłości. Cesarzowie niemieccy byli wciągani w politykę włoską, co było w znacznej mierze powodem ich osłabienia.

Jeżeli chodzi o miasta, to te dzieliły się na zależne bezpośrednio od cesarza oraz na zależne od panów feudalnych; położenie tych pierwszych było bardzo dobre, bo cesarz zajęty był innymi sprawami i do spraw miast nie mieszał się, wskutek czego miały one dużą swobodę. W północnych Niemczech powstaje potężny związek miejski, któremu początek daje Brema, Hamburg i Lubeka. /Hanza/

### WŁOCHY /Część I/.

---

Włochy stały się po upadku zachodniego państwa rzymskiego typem narodu, pozbawionego zjednocze-



nia; aż do ostatnich czasów były one podzielone na mnóstwo drobnych państw i republik miejskich, pozostających ze sobą w nienstannej walce, na tle której zachodzą ciekawe przeobrażenia socjalne.

Charakterystycznym jest w ówczesnych dziejach włoskich, że żadne z plemion barbarzyńskich tam się nie utrwaliło, pomimo, iż rządzi tam kolejno: Fazygoci, Ostrogoci i Longobardowie.

Stosunki polityczne były bardzo chwiejne; cesarstwo bizantyjskie rości sobie pewne pretensje do zwierzchniej władzy nad terytorjum włoskiem; w Rzymie rozwija się odrębna, silna władza papieża; poszczególne miasta tworzyły właściwie całość polityczną Włoch.

Feudalizm nie zapuścił we Włoszech głębokich korzeni, dzięki temu, że miasta potężne i przesiąknięte starą kulturą uniezależniły się od panów feudalnych, tembardziej, iż tendencje niezawisłości miast miały sprzymierzenia w papieżu, któremu zależało, aby biskupi mieli w miastach jaknajwiększy wpływ, umożliwiając mu walkę z cesarstwem.

Na miastach zależało równocześnie i cesarzowi i papieżowi, to też dochodzi do konfliktów, przybierających specjalnie ostre formy za Fryderyka Barbarossy.



Miasta mniejsze sprzyjają cesarzowi, natomiast miasta wielkie, potężne, dbałe o swą niezawisłość, popierały papieża.

Najsilniejszy antagonizm wytwarza się pomiędzy cesarzem i Medjolanem, skoro zaś miasto to zostało przez Fryderyka Barbarossę zdobyte i zrównane z ziemią, powstaje złączenie się miast do wspólnej akcji obronnej /liga lombardzka/, dzięki któremu w drugiej połowie panowania Fryderyka Barbarossy wojska cesarskie zostają rozbite i miasta zachowują swoją niezawisłość.

W okresie wojen krzyżowych następują ważne przekształcenia gospodarcze w całej Europie, które uwidaczniają się i we Włoszech; ożywiają się stosunki między zachodem i wschodem, co znalazło wyraz <sup>rozwoju</sup> w handlu; ożywienie to udziela się miastom i z kolei całym Włochom.

W końcu XII i XIII w. powstają banki, nauka buchalterji; do tego dochodzą drogą naturalnego rozwoju umysłowego, studia prawne. Prawo, jako nauka, powstało w Rzymie. Znaczenie prawa rzymskiego polega na dokładnem sprecyzowaniu pojęcia własności, co ma pierwszorzędne znaczenie dla handlu.



## ORGANIZACJA MIAST WŁOSKICH.

W początkowym chaosie na półwyspie Apenińskim widzimy w miastach włoskich instytucję sędziów pośredników, którzy byli powoływani przez władzę do rozstrzygnięcia sporów. Później następuje jednak powrót do tradycji rzymskiej i organizacja władzy miejskiej kształtuje się następująco:

Obywatele miejscy wybierali na zebraniu /nie wiadomo kto brał w takich zebraniach udział/ konsulów, których liczba była różna; podział kompetencji tych konsulów nie jest nam dokładnie znany, w każdym razie wiadomo, że w ich rękach spoczywała władza sądowa i administracyjna, a w razie potrzeby i wojskowa. Tak było do XII w.

Miasta włoskie prowadziły ostre walki z panami feudalnymi o pewne prawa na drogach, o bezpieczeństwo miejskie i t.d., a walki te kończyły się zwykle tem, że miasta zdobywały przewagę i, chcąc się zabezpieczyć o naruszenia spokoju przez panów feudalnych, stawiały im pewne wymagania np. żądały ich przenoszenia się do miast. Po zamieszkaniu w miastach panowie i rycerstwo byli na oczach miast i ich konsulów, pod ich baczna kon-



trolą; spowodowało to z czasem ferment i zaburzenia.

W chwili, od której mamy już historyczne dokumenty, spotykamy się w miastach włoskich ze zjawiskiem, iż władza suwerenna spoczywa w rękach zgromadzenia obywateli, nie noszącego jednak charakteru demokratycznego, lecz raczej stanowy, albowiem nie wszyscy mieszkańcy miast podpadali pod pojęcie obywateli i nie wszyscy byli do zgromadzenia dopuszczeni. Wykluczeni byli robotnicy, ludzie o nieokreślonym ściśle zajęciu, obywatele należący do miast hołdowniczych, a początkowo i cechy rzemieślnicze.

Do zgromadzenia obywateli wchodziłi: przedstawiciele panów fidalnych, przedstawiciele bogatych cechów, wielcy kupcy zorganizowani w gildje, oraz członkowie związków inteligencji. Władza konsulów istnieje w dalszym ciągu z tą tylko różnicą, że przez pewien czas weszło w zwyczaj powoływanie na konsulów-oudzoziemców /w znaczeniu mieszkańca innego miasta włoskiego/, którzy nosili nazwę podesty.

W XII i XIII w. widzimy dalej idącą demokrację; władza podesty zostaje ograniczona, wylania się bowiem: rada duża i rada mała, jako organy doradcze podestów.



Rozwój w kierunku demokracji idzie jeszcze dalej; sfery nie dopuszczone do zarządów miejskich domagają się swego udziału, występują z protestem i wreszcie następuje pewnego rodzaju kompromis. Miasta rozpadają się niejako na dwie odrębne organizacje, każda z inną władzą na czele.

Podesta rządzi w centrum miasta, a na przedmieściach rządzi t. zw. kapitan, wybierany przez sfery niższe jako obrońca ludu, o władzy równoległej do władzy podesty. Przy jednym i drugim dygnitarzu istnieją rady: mniejsza i większa. Instytucje kapitanów możemy porównać, z pewnymi różnicami, z trybunami rzymskimi.

Takie rozdzielenie władzy pomiędzy podestów i kapitanów miało swoje dobre i złe strony; dawniejsze rządy oligarchiczne były wprawdzie często niesprawiedliwe, ale zato nowe czynniki demokratyczne okazały się niewyrobione. Dualizm władzy nie był ściśle sprecyzowany, to też dochodziło do antagonizmów, do ciągłych starć i walk.

Walki te doprowadzają do obniżenia płac, wyrabiają tendencję do samowoli pewnych czynników i t. d.

W XIV w. antagonizmy między czynnikami miejskimi i podmiejskimi dochodzą do tak niebywałych roz-



miarów, że trudno było znaleźć jakąś koncepcję polityczną umożliwiającą wyjście; wtedy dochodzi do głosu tyranja włoska.

### TYRANJA WŁOSKA.

Polegała ona na tem, że w rozmaitych miastach władza najwyższa dostała się do ręki jakiegoś potężnego rodu, przyczem naturalnie znikają rady małe i duże. Tyranja włoska przybrała tu jednak inny charakter, aniżeli na wschodzie, albowiem dotychczasowy rozwój miast włoskich rozbudził życie polityczne obywateli, przyzwyczaił ich do posiadania pewnych praw politycznych, to też tyranja nie mogła nosić charakteru bezwzględnie despotycznego. Utrzymała się ona jednak, bo była lepszą, aniżeli rządy warstw niższych, lub oligarchiczna dyktatura miejska. Tyranja była wprawdzie z zasady wynikiem spisków, ale spiski te były bez protestów przyjmowane przez ludność, zmęczoną ciągłemi usterkami, to też tem tłumaczy się ten względny spokój, jaki panował za tyranów.

Nadużycia tyranów nie były jaskrawe i umożliwiły rozwój życia gospodarczego Włoch, przybierającego w tym okresie wielkie rozmiary; powstaje wielki handel,



rozwijają się wspaniale urządzenia kapitalistyczne i bankowe.

Patrycjat miejski staje wówczas na szczycie bogactwa, dzięki czemu tyranja musi się z nim liczyć.

Stosunkom tym daje wyraz Machiavelli w swym dziele *"Książę"*, gdzie idealizuje tyranję.

Niektóre miasta stają się wówczas stopniowo stanowami, a równocześnie rozwijać się zaczyna świadomość narodowa. Na przełomie wieków średnich i nowożytnych, pod wpływem potrzeb społeczeństwa, potrzebującego spokoju do pracy twórczej, wytwarza się ostatecznie we Włoszech władza absolutna.

Absolntyzm umożliwił we Włoszech rozwój tak w dziedzinie gospodarczej i kulturalnej, jak również politycznej; rozwój ten wymagał bezwzględnie spokoju, a ten można było zapewnić tylko przy pomocy władzy absolutnej.

### REFORMACJA.

Reformacja dzieli się na kilka odłamów, z których odróżniamy 2 główne: luteranizm i kalwinizm.

Odłamy te solidaryzują się jedynie w krytyce katolicyzmu. Według luteranizmu /także i prawosławia/ naj-



wyższa władza kościelna w państwie, spoczywa w rękach monarchy, który jest więc głową kościoła.

Teoria ta musiała wpłynąć na wzmocnienie władzy królewskiej; to też w tych księstwach, gdzie ta teoria przyjęła się, władza książęca była absolutną.

Według doktryny Kalwina, punktem wyjścia dla organizacji kościoła jest gmina /zgromadzenie/ wierzących, która wybiera administratorów i pastorów. Kalwinizm tę organizację kościoła przenosi potem na państwo. Według kalwinizmu obywatele stanowią władzę, od nich ta władza wychodzi, oni mają prawo stanowić o wszystkim.

Kalwinizm rozwinął się we Francji, Holandji, potem przeszedł do Anglii.

Wyznanie anglikańskie powstało zupełnie przypadkowo, na tle osobistych interesów Henryka VIII, który, nie mogąc porozumieć się z papieżem, stworzył nowe wyznanie anglikańskie, zbliżone do luteranizmu /"głową kościoła jest król"/.

Reformacja, o ile chodzi o wyznanie anglikańskie, wpłynęła na rozwój władzy królewskiej.



ANGLJA, /Część III./

W okresie czasu pomiędzy XVI a XVIII w. dokonywały się w Anglii ważne przeobrażenia społeczne i polityczne, które dały podwalinę współczesnemu ustrojowi Anglii. W ciągu XVI i XVII w. najważniejszymi wypadkami były 2 rewolucje angielskie, które doprowadziły do utrwalenia pewnych urzędów angielskich.

Wzmocnienie władzy króla i izby gmin, a osłabienie izby lordów musiało doprowadzić do starcia tych dwóch czynników. Starcie to rzeczywiście nastąpiło w XVI w., ale najsilniej uwidoczniło się w XVII w.

W XVI w. władza króla angielskiego była tak silna, że mogło się zdawać, że konstytucja zostanie przeobrażona i, że ta ewolucja polityczna doprowadzi do utrwalenia się absolutyzmu.

Niektórzy monarchowie jak Henryk VIII, posiadali taką władzę, jakiej królowie angielscy dawno nie mieli. Henryk VIII narzucił więc narodowi wyznanie a za panowania Marji krwawej, Anglja zmieniała te wyznania tak, jak się zmienia rękawiczki i rozmaite akty wiary były narzucane przez rząd w sposób samowolny. Również były okresy czasu, że parlament nie był zwoły-



wany, były fakty naruszania wolności osobistej; pod rozmaitemi pretekstami nakładane ogromne podatki i ciężary, czy to w postaci ceł, czy innych opłat.

Ponieważ parlament nagiął się do woli królewskiej, nie przedstawiał więc przeszkody i królowie nie byli zainteresowani w tem, aby go zupełnie znieść.

Nawet Elżbieta, wskutek szczęśliwej polityki zewnętrznej i wewnętrznej, siedziała mocno na tronie i dlatego uważała, że lepiej jest swe cele przeprowadzać przy pomocy parlamentu.

Z początkiem XVII wieku, sytuacja zmienia się; nastąpiła dynastia Stuartów, która posiadała inne tradycje polityczne i działała na innym terenie w Szkocji i dynastia ta w osobie Jakóba I była pod wpływem doktryn absolutystycznych. Jakób I nie ukrywał się z niemi, zarówno w stosunkach do parlamentu jak i osób prywatnych.

W takich okolicznościach musiało przyjść do starcia.

Walka pomiędzy królem a parlamentem za Jakóba I skończyła się zwycięstwem parlamentu i w r. 1626 król musiał zatwierdzić t.zw. "petycję o prawach". Nie był to bill w ścisłym znaczeniu, ale raczej odwołanie się do króla z pewnemi żądaniami, które streszczały postulaty



zasadnicze i miały na celu sprecyzowanie rzeczy istniejących.

"Petycja o prawach" jest jedną z podstaw dzisiejszej konstytucji Anglii. Prawa te zawierały rzeczy bądź tkwiące w "Magna Charta", bądź te, które z biegiem czasu zostały wprowadzone.

Ta "petycja o prawach" zawiera zastrzeżenie o tem, że nie wolno bez zgody parlamentu nakładać podatków, albo innych opłat w postaci ceł itp.

Druga jej część zawiera wyraźnie sprecyzowane zastrzeżenie, że nie wolno nikogo aresztować bez sadu; następnie dotyczy zwoływania parlamentu.

Petycja ta dlatego jest ważna, że jakkolwiek punkty jej były poprzednio naruszone pomimo ustaw istniejących, to jednak zobowiązanie króla ma duże znaczenie.

Jednak ta walka na tem nie skończyła się.

Karol I, uwikłany w dość niefortunną politykę zagraniczną, potrzebował wieniedzy i wojska, wskutek czego musiał popełniać bezprawia. Doprowadziło to do opozycji i rozwiązania parlamentu.

Po przerwie w r. 1641 zwołano t.zw. "Duży Parlament". Po tym okresie zaczyna się rewolucja an -



gielska. Chodziło o to, przedewszystkiem, żeby król żadnych rozporządzeń nie wydawał bez parlamentu, dalej żeby posłowie nie byli więzieni, o co toczono walki z władzą królewską, co jednak od czasu do czasu powtarzało się, choć później w okresie wzmocnienia się władzy parlamentu były wypadki, że sam parlament posyłał opozycję do więzienia; Chodziło także o ścisłą kontrolę nad administracją t.j. o pociąganie ministrów do odpowiedzialności. Parlamentowi chodziło również o usunięcie powierników Karola /ks. Buckingham/ i rzeczywiście król był zmuszony do wysłania go na wyspę.

Zwycięstwo parlamentu było więc znaczące, gdyż parlament nie był rozwiązany . natomiast król ograniczony we władzy, zaś minister znienawidzony usunięty.

Jednak dalsze postępowanie króla doprowadziło do wojny domowej i wysłania króla na gilotynę; został on ścięty w 1649 r.

Ze ścięciem króla organiczny rozwój parlamentu został przerwany, gdyż katastrofa z osobą króla musiała odbić się na życiu politycznym. Duszą rewolucji było wojsko, co stanowi cechę, wyróżniającą rewolucję angielską. Wojsko to składało się przeważnie



z dysydentów, t.j. nie wyznających oficjalnego kościoła anglikańskiego, oraz z purytanów.

Sekty te były skrajne nie tylko pod względem wyznaniowym, ale i politycznym.

Wśród tych najrozmaitszych kierunków, które istniały w armii i poza nią, wysunął się kierunek "lewellerów" czyli równaczy", na czele których wysunął się pułkownik Libbern.

Hasła jego są bardzo ciekawe z tego względu, że hasła te z XVII w. odpowiadają późniejszym hasłom demokracji z XVIII i XIX wieku.

Spotykamy się tu z hasłem równych i powszechnych wyborów, następnie z ciekawą teorią, aby rząd spoczywał w rękach Rady Stanu, któraby się wylaniała z parlamentu, dalej, że głową państwa będzie król wybierany przez Radę Stanu. Następnie postawili lewellerzy hasło jednej izby, które przetrwało dość długo, wreszcie wysunęli bardzo ciekawy postulat konstytucyjny, który zrealizował się w konstytucji Stanów Zjednoczonych Am. Półn., a mianowicie ograniczenie władzy ustawodawczej parlamentu zwykłego przez wysunięcie zasady że są podstawowe punkty w konstytucji, których zwykłym trybem zmieniać nie można, że powinny być



punkty, których nie można zmienić w zwykły sposób.

Te zasady Lilberna zrealizowane w konstytucji Stanów Zjednoczonych w ten sposób, że konstytucja nie może być zmieniona w zwykły sposób, a mianowicie, jeżeli jakaś ustawa uchwalona przez parlament, będzie sprzeczna z podstawowymi zasadami konstytucji, to można zaskarżyć ją do trybunału i wtedy traci moc obowiązującą, a więc jeżeli trzeba wydać taką ustawę, to trzeba zmienić konstytucję, a potem uchwalić takie prawo.

W koncepcji Lilberna nie było takich szczegółów, ale była tu racjonalna myśl, że trzeba odróżnić zasady podstawowe, których zwykłym ustawodawstwem zmienić nie można, od zwykłych. Dziś także niektórzy pisarze polityczni nawracają do zasady, że powinno się zaznaczać, jakie są podstawowe punkty konstytucyjne, ażeby jakaś ustawa nie podważała tych istniejących zasad konstytucyjnych.

Te tendencje ówczesnego obozu radykalnego Anglii nie mogły się urzeczywistnić wówczas, gdy ówczesną formą rządu była dyktatura wojskowa.

Dyktaturę posiadał Cromwell, a jakkolwiek była jedna izba w parlamencie, to jednak nie miała ona

-----  
Hist. ustr. państw europ. i St.  
Zj. Amer. Półn. arkusz 7-my



wielkiego znaczenia, a rządził Cromwell z podległymi sobie ludźmi i armją.

Zdawało się, że parlament wejdzie na imię tory, jednak wypadki potoczyły się innemi drogami. Ta dyktatura Cromwella doprowadziła do jeszcze większej samowoli, podobnie jak to było za Karola I. To też po śmierci Cromwella, kiedy urok jego osoby osłabił się /trzeba przyznać, że wzniósł on potęgę Anglii/, znów powrócili Stuartowie, mianowicie Karol II, syn Karola I, został królem. Z nim zaś wszystkie instytucje, które były dawniej w Anglii, zostały automatycznie wprowadzone. W ten sposób ta przerwa jaka była, nie miała takich skutków, jakieby mieć mogła, do tego stopnia, że w podręcznikach historii ta epoka zupełnie jest pomijana, niezawodnie jednak przyczyniła się do politycznego wyrobienia nas i do zrozumienia, że trzeba stać na stanowisku praworządnej, gdyż inaczej nawa państwa wstępuje na drogę niebezpieczną.

Jednak ta walka nie skończyła się, gdyż, jeżeli Karol II nie naruszał praw konstytucyjnych, tak jak jego ojciec, to jednak wskutek słabego charakteru jeszcze pewną samowolę pozostawił. Dopóki żył Karol II ta samowola nie występowała jeszcze wyraźnie;



kiedy w 1685 r. wstąpił na tron Jakób II, Anglja była w opozycji do katolicyzmu i Rzymu, wówczas zaczęła się walka wskutek nadużyć istniejących, do których dodał Jakób II nietolerancję religijną, rozdrażniając Anglików swem wyznaniem, wywyższaniem katolicyzmu.

Należy dodać, że za panowania Karola II w r. 1673, parlament uchwalił t.zw. "akt o przysiędze" /Test Act/, na którego zasadzie urzędy państwowe i społeczne mogli piastować ci ludzie tylko, którzy zeznają pod przysięgą, że uważają króla za głowę kościoła.

Pod wpływem lorda Shaftesbury ego w 1679 r. parlament wydał znakomity Habeas-Corpus-Act, tę "trzecią wielką kartę swobód", akt, na mocy którego każdy aresztowany Anglik /lub jego znajomi czy krewni/, mógł żądać piśmiennego wyjaśnienia przyczyny aresztu, a w razie wątpliwym natychmiastowego /w ciągu trzech dni/ rozważenia przez sąd prawomocności tego kroku; sąd miał prawo uwolnić uwięzionego, pozostawiając mu możność wystąpienia ze skargą za nieprawne pozbawienie wolności.

W 1688 r. Jakób II został wygnany, a na tron został powołany Wilhelm, książę orański.



Rządy Wilhelma Orańskiego stanowią nowy okres w historii Anglii. Był on protestantem, wskutek czego miał sympatję społeczeństwa, wiemy bowiem, że społeczeństwo angielskie było wrogle katolicyzmowi, wytworzyło się przekonanie, że katolicyzm łączy się z absolutyzmem, jak to miało miejsce za Stuartów, którzy popierali katolicyzm.

Po wstąpieniu na tron Wilhelma Orańskiego powstała w Anglii okres konstytucyjny, t.j. zapoczątkowanie nowej epoki. Za Wilhelma Orańskiego po raz pierwszy spotykamy próby powstania rządów parlamentarnych.

Szczęśliwym zbiegiem okoliczności dla Anglii było to, że monarchą stał się człowiek, który był panującym w kraju, w którym istniała reprezentacja stanów. Niderlandy były krajem o typie ustroju federacyjnego, w którym stany, reprezentujące społeczeństwo niderlandzkie, posiadały rzeczywisty wpływ i władzę, a dynastia była popierana i lubiana przez naród, ponieważ stanęła na czele w walce przeciw Hiszpanji.

Wilhelm Orański nie był człowiekiem, któryby nie chciał z władzy korzystać, jednak pomimo tego, że był człowiekiem silnej ręki, był przyzwyczajony do rzą-



dów konstytucyjnych, więc wstąpienie jego na tron w Anglii w chwili, kiedy ohodziło o to, aby normalne rządy konstytucyjne zaczęły się rozwijać, było szczęśliwym zbiegiem okoliczności i ułatwiło Anglii przejście od epoki fermentów do epoki spokoju.

To też Wilhelm Orański stanął na stanowisku, że nie chce nic stracić ze swej władzy, ale ściśle trzyma się litery prawa. Jego panowanie jest ważne z tego względu, że wtedy poraz pierwszy zaczął powstawać gabinet z większością. Ponieważ król nie ohciał konfliktów z parlamentem i stał na gruncie istniejących praw, więc ohcąc przeprowadzić swe plany polityczne, wpadł na myśl, aby dobierać ministrów z większością parlamentu; była to próba systemu parlamentarnego.

Ten system utrwalił się za dynastji hanowerskiej. Kiedy po śmierci Anny /córkę Jakóba II/, która panowała po Wilhelmie Orańskim, tron przeszedł na dynastję hanowerską, to pierwsi królowie nie znali języka angielskiego; dla nich było więc rzeczą obojętną, czy uczestniczą w obradach ministrów, czy nie i królowie ci nie obradowali z ministrami. Wobec tego, że panowali oni długo, wytworzył się zwyczaj, że ministrowie obradowali oddzielnie, a dopiero rezultaty swych



postanowień przedstawiali królowi do zatwierdzenia.

Jeżeli ktoś nie bierze osobiście udziału w obradach, oczywiście wskazuje na to, że udział jego jest zmniejszony, niż wtedy, gdyby zabierał głos.

Te fakty, że dynastia hanowerska była obcą Anglii, że królowie ci nie znali języka angielskiego, a przytem interesowali się bardziej swemi posiadłościami w Hanowerze, fakty te wpłynęły na usamodzielnienie się ministrów wobec korony; gabinet stał się bardziej niezależny, musiał on oczywiście zyskiwać sankcję swych postanowień, jednak na radzie każdy minister mógł być śmielszy i bardziej stanowczo bronić swych poglądów; to było drugim krokiem do stworzenia parlamentaryzmu.

Za dynastji hanowerskiej skutkiem tych przyczyn utrwalają się rządy parlamentarne, t.j. takie, które wychodzą z większości parlamentu, które są odpowiedzialne parlamentarnie t.j. większość może wyrazić brak zaufania. Ministrowie należą tu do jednego kierunku.

Ten system rządów parlamentarnych utrwalił się za królów Jerzych w ciągu XVIII wieku.

Z drugiej strony następuje zjawisko równoległe, mianowicie zanikanie weta królewskiego.



Parlament angielski pojmnie się jako złożony z trzech czynników: izby gmin, izby lordów i króla. Aby uchwały parlamentu stały się prawem, musi być czynnik, wypowiadający swą zgodę, żeby więc taki projekt stał się prawem, musi być uzyskany podpis króla.

Dziś zmieniło się to o tyle, że jeżeli dawniej sankcja króla mogła być, albo nie być, to w ciągu XVIII w. ustala się zasada, że jeżeli obie izby coś uchwalą, to król automatycznie podpisuje.

W ciągu XVIII w. proces ten ostatecznie został wykończony, w XVIII w. Anglja doszła do systematów parlamentarnych i zaniknięcia weta królewskiego.

Od końca XVIII w. mechanizm parlamentarny funkcjonuje tak dobrze, iż mimo, że władza przechodzi od jednej partji do drugiej, nikomu nie przychodzi do głowy, żeby zrobić rewolucję, lub żeby oponować.

Kiedy ostatnio partja pracy uzyskała najwięcej mandatów, kiedy konserwatyści otrzymali votum nieufności, nikt nie myślał o tem, aby przeszkodzić objęciu przez nią władzy.

Kiedy teraz znowu konserwatyści odnieśli zwycięstwo, żadna partja nie będzie chciała przeciwdziałać temu.



Jeżeli wytworzył się ten zwyczaj, że przejście władzy z jednych rąk do drugich odbywa się tak spokojnie, to przyczyn tego należy szukać w pewnej strukturze socjalnej państwa.

W XVIII w. wybory parlamentarne Anglii poszły w tym kierunku, że cenzus wyborczy został zwiększony, więc stosunkowo nieznaczna ilość osób brała udział w wyborach.

Wskutek tego, że w Anglii wytworzyło się ogólne prawodawstwo dla wszystkich, że nie było przepaści prawnej pomiędzy stanami i że przejście z jednego stanu do drugiego było stosunkowo łatwe, więc wytworzyły się właściwie tylko dwie partje, które dochodziły w Anglii do władzy. Nie reprezentowały one odrębnych klas, któreby miały interesa sprzeczne i były towarzysko od siebie odrębne, przeciwnie, te dwie partje reprezentowały te same koła towarzyskie i społeczne, nie było więc między nimi zasadniczych antagonizmów /społecznych/; nawet programy polityczne tych partyj nie były tak bardzo różne.

Stronnictwo torysów broniło władzy monarchicznej, jednak w granicach konstytucji i żaden torys nie był za tem, aby król naruszał prawa i pozbawiał parlament



pewnych praw. nie chciał tylko, aby król pozbawiony miał być swych praw, jak również ze wstrząsem wspominał to, że Karol I został ścięty.

Whigowie, którzy dążyli do rozszerzenia praw parlamentu nie byli jednak republikanami. Byli oni monarchistami, lecz uważali, że dobrze byłoby, gdyby prawa parlamentu były rozszerzone, należał więc wejść z kimś w sojusz.

Ponieważ te partje nie były tak odrębne, lecz różniły się tylko co do pewnych poglądów, a nie co do instynktów i pojęć, więc nie było między nimi takiej nienawiści, jakaby mogła powstać na tle różnic klasowych i sprzeczności interesów.

Ponieważ stosunki między temi 2-ma stronnictwami nie były tak zaostrzone, więc odstąpienie władzy jednego stronnictwa na rzecz drugiego, odbywało się bez wstrząsów.

Dziś stosunki w Anglii zmieniły się. Faktem jest, że w ciągu 150 lat te partje kolejno przechodziły do władzy i to weszło tak w krew narodu, że przy silniejszych różnicach, jakie istnieją dziś, że pomimo tak dużego zróżniczkowania, jakiemu może żaden kraj w Europie nie uległ w ciągu 30-40 lat ostatnich, pomimo



tak daleko idących przobrażeń wewnętrznych, ciągle spotykamy się z tem samem zjawiskiem.

Tak więc widzimy, że w końcu XVIII w. parlament angielski przyjął formę zasadniczą, jaką posiada dziś.

W II połowie XVIII w. nastąpiły ważne zmiany socjalne w Anglii, które zmieniły z gruntu stosunki społeczne.

Porównyując Anglię z pierwszej połowy XVIII w z dzisiejszą, zobaczymy, że ówczesna Anglja jest krajem rolniczym, że poza Londynem nie ma większych miast, że tylko handel jest duży.

W drugiej połowie XVIII w. nastąpiło wiele zmian wewnętrznych, powstał szereg miast, a na początku XIX w. niesłychanie wzrosło mieszczaństwo i powstała liczna klasa robotnicza.

Tak daleko sięgające zmiany społeczne musiały spowodować odpowiednie zmiany polityczne i tu zagadnienia socjalne musiały doprowadzić do nowych dążeń, tembardziej, że te nowe klasy społeczne nie miały odpowiednich praw, że warunki były tak złe, że wymagały szybkiej poprawy.

Do tego przyczyniły się też fermenty, które



szły z kontynentu, mianowicie Wielka Rewolucja francuska 1789 r. która odbiła się tam pewnym echem, skutkiem czego musiały powstać dążenia do zmian, które następowały w ustroju Angli spokojnie w ciągu drugiej ćwierci XIX w.

## HISZPANIA /Część II/.

Wiek XII, XIII, XIV i początek XV-go, to okres najwspanialszego rozwoju reprezentacji stanowej w Kastylii i Aragonji.

Reprezentacja stanowa osłabia wówczas władzę królewską i wysuwa się na pierwszy plan; widzimy równowagę stanową załamującą się jednak w początkach XV w., kiedy po zaciętej walce pomiędzy szlachtą i mieszczaństwem wysuwa się zwycięstwo monarchji absolutnej. Gdy walczące strony tracą wspólną platformę i gdy w dodatku Arabowie zostają z Hiszpanji wypędzeni, hiszpańskie zgromadzenia stanowe /Kortezy/ tracą swoje znaczenie i Hiszpanja staje się za Filipa II państwem absolutnym.

Pierwsze objawy wolności stanowej wytworzyły się w Hiszpanji w związku z walkami przeciw Arabom.

Na wytworzenie kortezów przyczyniła się tradycja soborów. Kortezy kastylijskie są zbadane najle-



piej i miały większe znaczenie niż w Aragonji.

W Kastylji kortezy składały się z 3 izb. Do pierwszej należała szlachta i magnaci, druga stanowiło duchowieństwo, trzecia była miejska.

Piskorski wykazał w swych pracach, że stanowisko kortezów w rozmaitych okresach nie było jednakowe, kompetencje kortezów były początkowo skromniejsze, jednak te co były, były rzeczywiste; prawo następstwa tronu w państwie Leo nie było określone, skutkiem czego wynikały spory; jeżeli król objął tron, bezspornie, to kortezy musiały to zatwierdzić.

Redakcja ustaw jak również i skład kortezów nie był określony.

Cechą charakterystyczną kortezów było niepomierne zapożyczenie mieszczaństwa.

Nie wszystkie miasta miały udział w kortezach, a udział poszczególnych miast zależał od zgody kortezów; miasta posiadały własne wojsko /wskutek czego władza królewska była osłabiona/, to też szlachta patrzyła na miasta zazdrośnym okiem.

W Aragonji /Katalonja potem Walencja/ reprezentacja stanowa powstała później; Aragonja tworzyła unję, tylko w nadzwyczajnych razach zwoływała kor-



tezy.

Kortezy aragońskie składały się z 4 izb.

W kortezach kastylijskich szlachta i magnaci byli w jednej izbie, w aragońskich są oddzielnie, stanowiąc pierwszą i drugą izbę; trzecią i czwartą stanowili mieszczaństwo i duchowieństwo.

Kortezy aragońskie były szczegółowo opracowane; był najwyższy sędzia, mianowany przez króla, który to sędzia rozstrzygał spory między wyższą szlachcą a królem. Orzekał on zarazem o zgodności postępowania króla z konstytucją, nie mógł on być jednocześnie wzięty przez króla, jedynie zaś wspólnie w porozumieniu z kortezami.

W przeciwieństwie do kastylijskich, w kortezach aragońskich mieszczaństwo ma większe znaczenie.

Kortezy kwitły przez XIII /powstały w XII/, XIV i XV w. Z chwilą zaś, kiedy antagonizmy poszcza - gólnych warstw społecznych przekroczyły normę, kiedy współdziałanie staje się niemożliwe, albo trudne, instytucje kortezów tracą wpływ i znaczenie.

Następują antagonizmy między mieszczaństwem a szlachcą, która zazdroszcząc mieszczaństwu, popiera króla w jego zamachach na miasta.



Pojawiają się spory w łonie samego mieszczaństwa, skutkiem tego, że duże, bogate miasta nie chciały dopuścić mniejszych do kortozów, to też władza królewska robi postępy coraz większe, aż staje się absolutna.

W XIV w. daje się zaznaczyć wpływ legistów, wpływ prawników rzymskich, którzy interpretują prawa monarchy w duchu prawa rzymskiego; starają się oni, tam gdzie nie było wyraźnie określone, interpretować na korzyść monarchy.

Z połączenia się Aragonji i Kastyliji powstało jednolite królestwo hiszpańskie, wskutek małżeństwa Ferdynanda Aragońskiego z Izabellą Kastylską. Pierwszym królem jednolitej Hiszpanji był syn Ferdynanda Aragońskiego i Izabelli Kastylskiej Karol I / w Niemczech Karol V 1516 - 1564/, pod którego berłem utworzyło się olbrzymie państwo w którym słońce nigdy nie zachodziło".

Był on królem hiszpańskim, panem Neapolu, Sycylii, Sardynji i tylko co odkrytego Nowego Świata.

Wskutek śmierci Maksymiljana I, otrzymał dziedzictwo habsburgskie i burgundzkie / arcyksięstwo Austrii z Karyntją i Tyrolu, oraz Niderlandy ze wschodnim



pograniczem Burgundji. Oprócz tego, elektorowie niemieccy obrali Karola na tron cesarski / 1519r./, co postawiło go na czele Niemiec i oddawało w jego ręce tradycyjną zwierzchnią władzę cesarską w półn. i środkowych Włoszech.

Zdawało się, że średniowieczna idea świętego cesarstwa rzymskiego, na mocy której cesarz był świeckim władcą całego chrześcijaństwa zachodniego, zbliża się do urzeczywistnienia, i Karol V przez całe życie pracował nad urzeczywistnieniem ideału monarchji wszechświatowej.

Syn Karola V i Izabelli Portugalskiej Filip II w zarysach ogólnych prowadził w dalszym ciągu politykę ojca swego, dążąc jak Karol, do przewagi w Europie.

Karol V był wrogiem reformacji, lecz z przyczyn natury raczej politycznej niż religijnej, a Filip II był fanatykiem, odznaczając się krańcową nietolerancją.

Filip II oczyścił Hiszpanję zupełnie z "heretyków", rozkazawszy palić ich na stosie. Potomkowie zwyciężonych Mańców /Moriskowie/, którzy przechowali język rodowity i dawny ubiór narodowy zostali



wytopieni.

Wojny, które Filip II prowadził w celu zapewnienia Hiszpanji stanowiska pierwszorzędnego i tryumfu katolicyzmowi, osłabiły tylko i zniszczyły jego państwo.

Przedsięwzięcia tego monarchy pochłaniały olbrzymie sumy pieniężne i odrywały mnóstwo ludzi od pracy produkcyjnej.

Odkrycie Ameryki, dokonane w niej w pierwszej połowie XVI w. podboje, zwiększyły terytorjum Hiszpanji i wzbogaciły ją znacznie, lecz bogactwo to nie wyszło jej na dobre, gdyż Hiszpanje zaniedbali zupełnie rozwój ekonomiczny swego własnego kraju. Naród, przywykły do lekkich zarobków w zamorskich krajach i na wojnie nie dbał o rozwój rolnictwa, przemysłu i handlu; tylko kościół i duchowieństwo bogaciły się kosztem całego narodu.

Materjalnemu zniszczeniu państwa odpowiadał i kulturalny jego upadek pod jarzmem fanatycznego rządu i ciemnego duchowieństwa.

Po Filipie II Hiszpanja zeszła na stopień mocarstwa drugorzędnego.

Nie cała jednak Hiszpanja upadła.



W południowo-wschodniej części nad  
brzegiem morza, gdzie rozległy handel, kwitnął tu  
przemysł i oświata.

I chociaż Hiszpania stoi wyżej od innych pro-  
wincyj, to nie posiadała autonomji.

Faktem jest, że pod względem Hiszpanja nie zmieniła się  
dotychczas, ukazując ówczesne cechy, a mianowicie pod  
względem budowy państwa.

Hiszpanja pozostała do dzisiaj państwem de-  
centralistycznym pod względem obyczajów, stosunków po-  
litycznych i wogóle pod względem fizjonomji życia po-  
litycznego.

Środkowe dążenia ujawniały się zawsze w spo-  
sób dobitny, przyoznaczone nie chodzi tu o decentralizację  
władzy i pewnego samorządu, ale o to, że każda provin-  
cja hiszpańska przedstawia odrębne, sobie tylko właści-  
we dążenia polityczne i kulturalne.

Hiszpanja jest przykładem decentralistycznej  
budowy państwa.

### FRANCJA. Rozdział III/.

Za Ludwika XIII w 1614 r. zostały zwołane Sta-  
ny Generalne poraz ostatni. Nie zwoływano ich wo-  
dziej w Europie i St.  
Poin. arkusz 3-my



Francji w ciągu 175 lat / do rewolucji francuskiej 1789r. Wszechpotężny minister Ludwika XIII, kardynał Richelieu, w ciągu 20 prawie lat rządził Francją z władzą nieograniczoną i utrwalił ostatecznie system absolutyzmu w monarchii francuskiej.

Mimo, że Stany Generalne zostały zwołane po raz ostatni w 1614 r., reprezentacja stanowa w poszczególnych prowincjach była.

Absolutyzm francuski z przed Wielkiej Rewolucji<sup>1</sup> był jednak inny niż w Rosji; we Francji ten absolutyzm był mniej bezwzględny.

Reprezentacja stanowa w poszczególnych prowincjach mogła krytykować rząd i wyrażać przeciwko niemu sprzeciw.

Aparat rządowy we Francji nie był tak udoskonalony jak w Rosji; biurokracyzm francuski nie rozporządzał takimi środkami, jakimi rozporządzał absolutyzm rosyjski w XIX wieku, wskutek czego absolutyzm francuski musiał być słabszy z powodu trudniejszych rządów.

Za Ludwika XIV, najwybitniejszego przedstawiciela absolutyzmu w nowej historii, Franją rządziło 30 intendantów, których później, w w. XVIII porównywano satrapami perskimi lub paszami tureckimi.



Intendant zajmował się wszystkim i mieszał się do wszystkiego; pod jego zarządem była policja, sąd, pobór podatków, pobór do wojska, rolnictwo, przemysł, handel, zakłady naukowe i sprawy religijne hugenotów i żydów. W zarządzie krajem wszystko podciągało się pod jedną miarę, lecz tylko o tyle, o ile potrzebne to było do wzmocnienia rządu centralnego.

Ludwik XIV swymi szalonymi wydatkami zrujnował kraj; następcy jego nie przedsiębrali nic, aby wyprowadzić państwo ze smutnego stanu i nie przeprowadzili wcale poważnych reform. Do połowy w. XVIII klasy społeczne, które uznawały konieczność reform i pragnęły ich, pokładały całą nadzieję we władzy królewskiej, lecz potem zaczęły one ujawniać dążenie do wolności politycznej, głoszonej wówczas w literaturze.

Natchnienie do krytyki społeczeństwo francuskie czerpało z Anglii, która po przeżyciu 2 rewolucyj weszła na drogę normalnego rozwoju; zjawia się tam odpowiednia literatura, głosząca ruchy wolnościowe.

Francuzi nie byli jednak prostymi naśladowcami Anglików, przerabiali oni idee angielskie na sposób oryginalny.

Wniejwięcej do roku 1750 krytyka społeczeństwa.



musiała być nieśmiała skutkiem cenzury, istoty ustroju nie dotyczyła, zerwała się przeciw duchowieństwu, które łatwo było krytykować.

Od 1750 r. zaczyna się krytyka przywilejów szlacheckich i arystokracji; zaczęto krytykować nadużycia absolutyzmu. Feudalizm polityczny zaniknął we Francji, z ustroju jednak arystokracja ciągnęła zyski, co wywoływało ogromne niezadowolenie.

Czynnikami najbardziej niezadowolonymi z istniejącego stanu rzeczy były: klasa robotnicza, stan urzędniczy /130.000 na 26 milj. ludności/ i szlachta.

Te 3 czynniki wywoływały później szereg przewrotów, zapominając jednak niejednokrotnie o zasadach, bez których żadne rewolucje społeczne nie mogą się udać, bo chociaż sfery rewolucyjne zwyciężą, to nie umieją jednak zwycięstwa swego wyzyskać.

Teżi zasadami, tymi czynnikami, które warunkują powodzenie wszelkich przeobrażeń społecznych są:

- 1/ aby racjonalne hasła były dość silne,
- 2/ aby koncepcja celu była jasna, aby idealny program rewolucji był zupełnie wyraźny.

Tego właśnie niejednokrotnie brakowało inicjatorom rewolucji we Francji.



Na przebieg francuskich przewrotów socjalnych wywierała duży wpływ literatura francuska, a mianowicie dwa główne jej kierunki:

1/. kierunek empiryczno - historyczny, którego przedstawicielem był Montesquieu,

2/. kierunek radykalno - doktrynerski, na czele którego stał Rousseau.

### MONTESQUIEU .

W r. 1748 ukazało się najważniejsze dzieło Montesquieu go "Duch praw"/L'esprit de lois"/, w którym wypowiedział mnóstwo oryginalnych poglądów. Montesquieu był gorącym rzecznikiem wolności osobistej i sądził, że jest ona zabezpieczona najlepiej, jeżeli władza w państwie rozdzielona zostanie pomiędzy oscone organy, /władze: ustawodawcza, wykonawcza i sadowicza/ i jeżeli jedna władza, powstrzymując drugą, nie pozwala jej nadużywać praw i postępować samodzielnie.

Taki podział władz Montesquieu widział w Anglii, gdzie władza prawodawcza należy do parlamentu, wykonawcza do króla, sądowa - do sędziów niezależnych.

Podobny nstrój uznawał on wogóle za jedynie możliwy w monarchji, gdyż połączenie wszystkich trzech



władz w jednym ręku prowadzi do despotyzmu, a w rzeczy-  
pospolitej zdaniem jego, władza również należy niepodziel-  
nie albo do całego narodu, albo do arystokracji wyłącznie,  
i nikt jej tam nie miarkuje i nie powstrzymuje.

Montesquien jest więc zwolennikiem bezwzględne-  
go podziału władz i tu popełnia zasadniczy błąd, gdyż  
mimo wzorowania się na konstytucji angielskiej, nie zglę-  
bił jej całkowicie i nie zauważył, że przecież w Anglii  
gabinet wyłaniał się z większości parlamentu, podział  
władz był więc względny.

Rousseau wychodzi z założenia wprost przeciwno-  
ego.

Stał on na stanowisku rządów ludowych, uważając  
za ideał rządy całego narodu, który też bezpośrednio dla  
siebie zachowuje całą zwierzchnią władzę, powierzając  
rządowi tylko wykonywanie poleceń ogólnej woli narodu.

Naród, według niego, powinien wydawać prawa  
sam bezpośrednio, nie za pośrednictwem wybieralnych przed-  
stawicieli; nie powinno być również żadnego podziału wła-  
dzy. Samowładny naród u Rousseau'a ustanawia nawet re-  
ligję państwową, wypędzając wszystkich, którzy poddać jej  
się nie chcą.

Montesquien i Rousseau w jednym poglądzie są



wspólni, uważają mianowicie, że najdoskonalszą formą państwa jest federacja, łącząc zalety państw dużych i małych. Wobec tego, że federacja składa się z części, ideały Rousseau a mogłyby być stosowane nie do całej federacji koniecznie, a właśnie do części.

W przebiegu rewolucji bądź jeden, bądź drugi pogląd brał górę.

### PRÓBY REFORM LUDWIKA XVI.

Skoro niezadowolone z rządów absolutnych i stosunków społecznych zaczęło wybitnie się zarysowywać, Ludwik XVI próbuje oświeconego absolutyzmu do przeprowadzenia pewnych reform.

Mianował ministrem finansów znanego powszechnie fizjokratę, jednego z wybitnych przedstawicieli literatury oświeczonej i znakomitego administratora Turgot'a.

Szkola fizjokratów wychodziła z założenia, że jedynym źródłem bogactwa jest rolnictwo; fizjokraci chcieli system podatkowy oprzeć na rolnictwie. Bronili również idei nie mieszania się rządu do naturalnego biegu życia ekonomicznego, byli przeciwni cłom i cechom/.

Reformy króla nie udały się jednak, napotyka-  
jąc na sprzeciw. W 1789 r. król uczuł się zmuszony zwo-



łać Stany Generalne.

INSTRUKCJE DLA DEPUTOWANYCH / CAHIERS DES DOLEANCES/.

Przed wyborami do Stanów Generalnych opracowana została szczegółowa instrukcja dla deputowanych nosząca nazwę " cahiers ".

Z tych instrukcyj wynikało między innymi żądanie powściągnięcia samowoli organów administracyjnych, przekształcenie Stanów Generalnych w stałą instytucję prawodawczą, uprawnienie obywateli, zniesienia powinności fernalnych, zniesienia przywilejów stanów wyższych itd.

Nie było żądania utworzenia republiki.

Olbrzymia większość Stanów Generalnych z 1789 r. stawia żądania wspólnych praw, aby włościanie otrzymali ziemię na własność, aby władza monarchy była ograniczoną i wreszcie, aby były zapewnione swobody obywatelskie. Ludwik XVI nie spodziewał się tak szybkiego wybuchu rewolucji, był on wprawdzie świadomy ruchów społecznych, ale sądził że to będą tylko ruchy przejściowe; jednak wypadki przyspieszyły termin rewolucji.

Stany Generalne po wyborach się zaczęły



zaraz debatować nad punktem spornym, czy obradować w 3 izbach, tak jak dawniej, czy w 2, czy wreszcie tylko w jednej. Ci wszyscy, którzy dążyli do reform, zdawali sobie sprawę, że jeżeli parlament będzie podzielony na 2 izby, to izba druga będzie wszystkie reformy odrzucać i plan zreformowania Francji nie uda się.

Ostatecznie pod wpływem żądania mieszczaństwa, popartego przez pewną mniejszość duchowieństwa i szlachty, postanowiono obradować w jednej izbie; przyczyniła się do tego literatura XVIII w. pociągając za sobą pewną część uprzywilejowanych.

Po zebraniu Stanów Generalnych zaczął się spontaniczny ruch.

Dymisja ministra Neckera była hasłem do powstania, które wybuchło w Paryżu. Dnia 14 lipca tłum zdobył Bastylję. Wzięcie Bastylji stało się hasłem do szeregu powstań na prowincji. Burzyli się zwłaszcza włościanie; napadali oni na zamki, burzyli je i palili, przyczem zabito pewną liczbę szlachty, lub ich rządców.

Kiedy do Wersalu doszły groźne wieści o tem, co się działo na prowincji, dwóch liberal-



nych szlachciców wystąpić z wnioskiem w zgromadzeniu, aby znieść prawa feudalne. Wtedy odbyło się sławne posiedzenie nocne 4 sierpnia, na którym deputowani stanów wyższych zaczęli jeden przez drugiego zrzekać się swych przywilejów; zebranie uchwaliło dekrety, znoszące przywileje stanowe, prawo feudalne, prawo pańszczyźniane i dziesięcinę kościelną, przywileje poszczególnych prowincji miast i korporacji i ogłosiło równość wszystkich wobec prawa w płaceniu podatków państwowych i w zajmowaniu urzędów cywilnych, wojskowych i kościelnych.

Tak więc w ciągu jednej nocy z 4 na 5 sierpnia runął we Francji cały średniowieczny ustrój społeczny i został zastąpiony przez bezstanową równość obywatelską.

#### KONSTITUCJA FRANCUSKA Z 1791 r.

Pierwsza konstytucja francuska wykazuje więcej wpływów Montesquieu'go, aniżeli Rousseau'a, mianowicie uwzględnia ona bezwzględny podział władz.

Ciało prawodawcze ma tylko jedną izbę; władza wykonawcza należy do króla i ministrów;



ministrowie nie mogli wychodzić z parlamentu, byli wybierani przez króla i tylko przed nim byli odpowiedzialni.

Prawo wyborcze nie było zupełnie demokratyczne, gdyż wprowadzało cenzus wyborczy, polegający na tem, że prawo głosowania przysługiwało tylko tym osobom, które płaciły podatek w wysokości płacy conajmniej za 3 dni robocze.

Ministrowie rządzili przez urzędników, którzy byli wybierani przez ludność, wobec czego nie było harmonji, gdyż ministrowie nie mieli możności wpływania na urzędników.

Władza królewska była słaba; władza ministrów była słaba i wobec króla i wobec parlamentu, którego członkami ministrowie nie mogli być, to też ta władza wykonawcza wisiała, jak gdyby w powietrzu. Cała ta konstytucja była tak skonstruowana, że moment konfliktu, pomiędzy władzą ustawodawczą, a wykonawczą był nieunikniony.

Wadliwość konstytucji musiała wkrótce doprowadzić do jej upadku. Reformatorzy mieli tendencje do zmieniania wszystkiego.

Konstytuanta /na kilka dni przed zburze-



niem Bastylji, zgromadzenie narodowe przyjęło nazwę zgromadzenia ustawodawczego, czyli konstytuanty/, zniosła dawny podział Francji na prowincje, wytworzone historycznie, /prowincje były wynikiem historycznego rozwoju, każda stanowiła indywidualność historyczna/ i podzieliła kraj na 83 departamenty, kierując się zasadą geometryczną ich równej wielkości i zasadą arytmetyczną jednakowego zaludnienia / t.j. pojęciami oderwanymi/. Prawodawstwo rewolucyjne zabroniło związków, gdyż obawiano się, że związki doprowadzą do stanowości. Pierwsze prawodawstwo rewolucyjne było ujemne w swoich skutkach.

### DEKLARACJA PRAW.

Konstytucja była poprzedzona przez deklarację praw człowieka i obywatela, niewielki dokument, w którym wszystko sprowadza się z jednej strony, do zasady wolności jednostki, z drugiej - do idei najwyższej władzy narodu.

Ludzie - głosiła deklaracja - rodzą się i pozostają wolnymi i równymi co do praw swoich.

Pozatem deklaracja obiecywała dostęp do



urzędów państwowych i społecznych wszystkim zdolnym do ich zajmowania, a również głosiła wolność jednostki od samowolnych aresztów, łagodne obchodzenie się z podsadnymi, wolność poglądów religijnych, wolność słowa i druku, nietykalność własności prywatnej.

Pomysł "deklaracji praw" został wypożyczony z Ameryki, gdy tamtejsze Stany walczyły z Anglią o wolność.

Konstytucja z 1791 r. nie utrzymała się.

Król, jak wiadomo, został przeniesiony z Wersalu do Paryża, stąd dwukrotnie próbował uciekać zagranicę. Pierwszym czynem konwentu / konwent - zgromadzenie nadzwyczajne dla rozstrzygnięcia zagadnienia o przyszłej organizacji Francji /, było ogłoszenie Francji Rzeczpospolitą.

Zaraz potem, Żyrondyści wszczęli sprawę sądu nad królem, którego uznano winnym w spisku przeciwko wolności narodu i przeciwko ogólnemu bezpieczeństwu państwa.

21 stycznia 1793 r. Ludwik XVI został ścięty, co wywołało w Europie straszne wrażenie; utworzono przeciwko rewolucji olbrzymią koalicję, która miała na celu przywrócenie we Francji monar-



chji i dawnych porządków.

W izbie głosujących za śmiercią króla był jego krewny, książę Orleański /"obywatel Filip Egalité" ; podobno chciał tym sposobem ocalić od konfiskaty swoje olbrzymie majątki.

1793 r. konwent uchwalił nową konstytucję.

### KONSTYTUCJA FRANCUSKA Z 1793 r.

Konstytucja ta nigdy nie weszła w życie, bo wypadki poszły szybko naprzód, powodując wydanie nowej konstytucji z 1795 r.

Konstytucja 1793 r. wprowadza nowy czynnik : "referendum", w myśl którego pewne sprawy najważniejsze miały uzyskać zatwierdzenie ogółu ludności, jak np. budżet, wypowiedzenie wojny. Izba była jedna; co do władzy wykonawczej, postanowiono wybrać Komitet Rządzący, złożony z 24 osób, pochodzących z parlamentu. Komitet ten miał mianować ministrów i nadawał ton całej administracji.

Kiedy Francji zaczęło grozić niebezpieczeństwo zewnątrz, wybrano Komitet Bezpieczeństwa Publicznego i Ocalenia Publicznego. wkrótce całą władzę pochwycił Komitet Bezpieczeństwa Publicznego, który zo-



stał podzielony na sekcje, na czele każdej sekcji stał jeden człowiek.

Ministrów nie zniesiono, ale byli oni po prostu wykonawcami Komitetu Bezpieczeństwa Publicznego; w ten sposób z parlamentu powstałi ministrowie.

Rewolucja na tem nie zatrzymała się i poszła dalej; skonfikowało dobra emigrantów i duchowieństwa; dobra te sprzedawano bądź włościanom, bądź różnym spekulantom z drobnego mieszczaństwa. Wojna pogrążyła Francję w kryzys ekonomiczny, drożyzna wzrastała, rosła nędza, zwłaszcza w wielkich miastach.

### PARTJE POLITYCZNE

Od końca 1792 r. do 1794 r. wytworzyły się poraz pierwszy we Francji partje polityczne w znaczeniu nowożytnem. Wytworzyły się one w Paryżu, skąd przeszły na prowincję.

Te kluby polityczne wywierały nieograniczony niemal wpływ na prowincję, zajmowały się również rozstrąsaniem zagadnienia co do przyszłego ustroju Francji i co do zaszłych wypadków.

Wśród klubów tych odróżniamy Jakobinów, którzy



odgrywali nader wpływową rolę; należało do nich wielu najpopularniejszych deputowanych.

Klub Jakobinów zakładał oddziały swoje we wszystkich, choć trochę znacniejszych miastach Francji. Jakobini, mimo swej znikomej ilości /300.000 na 26 milj. ludności/ rządili Francją przez kilka lat. Po upadku Robespiera i Jakobini upadli także. W porównaniu z Żyromondystami zauważymy różnice w taktyce.

Żyromondyści byli liberalni, Jakobini demokratyczni i bardziej centralistyczni, oraz bezwzględni w swoim postępowaniu.

Żyromondyści mieli w swoim gronie więcej ludzi wybitniejszych niż Jakobini, ale za to byli gorzej zorganizowani, to też i słabsi.

Jakobini mieli stosunki z gminą miasta Paryża. W stanowczych momentach gmina posyłała masy na ulice, które wywierały nacisk.

Jakobini rozbili się potem na lewicę, centrum i prawicę.

Motorem ruchu rewolucyjnego były powne żywioły niezadowolone, a największy rozpęd w występowaniu postulatów wykazywało mieszczaństwo.

Pojęcie ówczesnego mieszczaństwa należy jednak



odróżnić od pojęcia dzisiejszego.

Dzisiaj mieszczaństwo stanowi warstwę oddzieloną zupełnie od warstwy robotniczej, wówczas jednak tego rozdzielenia nie było.

Faktycznie mieszczaństwo zadowolilo się reformami z 1791 r., pozostałe jednak żywioły robotnicze, wchodzące w skład mieszczaństwa, dążyły do dalszych reform. Żywiołem fermentacyjnym były również warstwy inteligencji, jak: urzędnicy, lekarze, literaci i t.d., które chciały również reform.

Warstwy niezadowolone nie umiały jednak wysunąć żadnej jasnej koncepcji, nie umiały wykazać wyraźnego programu działania. Nie było żadnej jasnej doktryny, ani żadnej warstwy społecznej, mogącej przeprowadzić celowe reformy i postulaty, wobec czego wszelkie mgliste koncepcje musiały upadać. Wszystko to wywołuje reakcję po upadku Robespierre'a. Dochodzi do anarchji. Lyon i Tulon zostają skazane na zniszczenie, wyrok nie został jednak wykonany/.

Wynikiem przewrotu staje się:

---

Hist. ustr. państw europ. i St.  
Zj. Amer. Półn. - arkusz 9-ty



## KONSTYTUCJA FRANCUSKA Z 1795 r.

Władza prawodawcza została powierzona dwóm izbom: izbie niższej t.j. radzie 500-set i izbie wyższej t.j. radzie starszych /250 osób/. Izba niższa przedstawia jedynie projekty, wyższa zatwierdza albo odrzuca /bez poprawek/.

Na czele władzy wykonawczej stanął Dyrektorjat, złożony z 5 osób i odnawiający się co rok w 1/5. Dyrektorjat miał prawo mianowania ministrów i urzędników. Konstytucja ta jednak nie wystarczała, gdyż oba ciała prawodawcze okazały się słabe dlatego, że jedna wystawia projekty, a druga mówi "tak", lub "nie" bez dyskusji, to też wypadki doprowadzają do nowej konstytucji, będącej raczej fikcją. Za Dyrektorjatu dochodzi do spisku Babeuf'a, pierwszego spisku komunistycznego w historii Francji. Babeuf miał na celu wprowadzenie komunizmu. Babeufiści żądali powrotu do konstytucji 1793 r. Spisek przeszedł bez powodzenia, nie było bowiem takiej siły społecznej, która by dała oparcie temu programowi. Spisek Babeuf'a był zapoczątkowaniem ruchów w późniejszych czasach.

Odmienny widok, niż naród i stan wewnętrzny

kraju, przedstawiają w okresie Dyrektorjatu armja francuska i polityka zewnetrzna rządu republikańskiego.

Od r. 1793 Francja prowadziła wojnę z wielką koalicją europejską, a Konwent wykazał niezwykłą energję w sprawie obrony kraju.

W okresie Dyrektorjatu wysunął się i ten człowiek, któremu sędzone było zostać potem władcą Francji - Napoleon Bonaparte. Za czasów Dyrektorjatu antagonizmy wewnetrzne szarpały Francję, i kiedy antagonizmy polityczne i społeczne doszły do maximum, nastąpił zamach stanu. Bonaparte rozwiązał Radę Starszych, a Radę pięciuset rozpedził przy pomocy wojska. Napoleon przywrócił we Francji absolutyzm, lecz w nowej formie dyktatury wojskowej - demokratycznej.

#### KONSTYTUCJA FRANCUSKA 1799 r.

Konstytucja francuska z 1791 r. była z nazwy tylko monarchiczną, w rzeczywistości była ona republikańską; obecnie przeciwnie, Francja stworzyła konstytucję z nazwy tylko republikańską, a w rzeczywistości monarchiczną. Na czele państwa stał pierwszy konsul, "obywatel Bonaparte" i chociaż dodano mu dwóch konsulów, cała władza rządowa ześrodkowała się w istocie jedynie



w jego rękach. Podlegała mu cała administracja i wszystkie siły zbrojne całego kraju, od jego woli również zależały sprawy wojny i pokoju.

Władza prawodawcza była osłabiona do ostatnich granic. Z inicjatywą nowych praw, mógł występować pierwszy konsul tylko; władza prawodawcza była podzielona między kilka instytucyj: projekty praw opracowywane były

1/ w radzie państwa, zależnej całkowicie od pierwszego konsula, następnie rozważane je

2/ w trybunacie, skład opatrzone krytycznymi uwagami trybunów, wnoszone były do

3/ Ciała prawodawczego, mającego prawo wyrokować tylko "tak", lub "nie", lecz i one zależało w zupełności od pierwszego konsula;

4/ Senat mógł znieść nowe prawo, uznając je za niezgodne z konstytucją. Aparat widziwy więc bardzo skomplikowany, nie zapewniający porządku, gdyż faktyczna władza była skupiona w ręku pierwszego konsula Bonaparte'go.

Był to więc po prostu źle zamaskowany absolutyzm, czego dowodem jest to, że na zasadzie jednej uchwały senatu, Bonaparte został konsulem dożywotnim



/1802/ - drugiej - cesarzem Francuzów /1804 r./.

Pełne walk i szeregu konstytucyj, widzimy po 1799 r. powrót do tego samego stanu, jaki był przed 1789 r., widzimy cofnięcie się wstecz, zamiast absolutyzmu Burbonów, widzimy absolutyzm Bonapartego.

### ABSOLUTYZM NAPOLEONA.

Różnica między absolutyzmem Burbonów, a Napoleonem polega na tem, że pierwszy opierał się na seccjalnym ustroju opartym na stanach i feudalizmie, drugi opierał się na społeczeństwie, gdzie panowała równość cywilna, absolutyzm ten był bardziej demokratyczny niż Burbonów.

Niepowodzenia wojenne ukróciły panowanie Napoleona, wróciła do tronu dynastja Burbonów.

Powołany na tron Ludwik XVIII zdaje sobie sprawę z tego, że trzeba dać pewne prawa i dlatego częścicowo pod naciskiem państw obcych nadaje konstytucję w 1814 r.

### KONSTYTUCJA FRANCUSKA z 1814 r.

Konstytucja ta została ułożona na wzór konstytucji angielskiej. Francja otrzymała dziedziczną



izbę parów i obieralną izbę posłów, ministrów odpowiedzialnych sąd przysięgłych w sprawach politycznych i w sprawach nadużyć prasowych i t.p., ale izby pozbawione zostały inicjatywy prawodawczej, następnie jako wy-  
móg czynnego i biernego prawa <sup>wyborczego</sup>, ustanowione bardzo  
wysoki cenzus <sup>majątkowy</sup> wskutek tego, w okresie restauracji,  
z praw wyborców korzystała tylko nieznaczna mniejszość  
ludności, mianowicie tylko ludzie bogaci. Dlatego to  
w izbie toczyła się walka tylko między szlachtą  
i najbogatszą częścią mieszczaństwa.

Ministrów mianuje, według tej konstytucji, król. Tekst konstytucji przemawiał więc raczej za systemem nieparlamentarnym, tymczasem spotykamy fakt charakterystyczny, a mianowicie za Ludwika XVIII, zaczyna się we Francji wytwarzać system rządów parlamentarnych.

#### PRZYCZYNY WYTWORZENIA SIĘ RZĄDÓW PARLAMENTARNYCH.

W pierwszym rządzie wymienić tu należy wpływ izby deputowanych, która, mając zawartą konstytucją prawo budżetowe, mogła zawsze zmusić króla do pewnych ustępstw.

Drugą przyczyną jest sam charakter Ludwi -

ka XVIII.

Król ten wiele się nauczył w czasie rewolucji, miał więc poczucie, że nie może rządzić w ten sam sposób, jak jego poprzednicy.

Miał on dużo silnego charakteru, aby opierać się naciskowi osób, pragnących przywrócenia rządów przedrewolucyjnych.

W tem wszystkim tkwią więc przyczyny ustępstwa Ludwika XVIII.

Dlatego stopniowo, bez przewrotów, zaczął się za panowania Ludwika XVIII rozwijać system rządów parlamentarnych, utrwalający się coraz bardziej za panowania Karola X.

Skoro jednak Karol X, który nie chciał być ustępliwym, usiłował zgwałcić konstytucję, wybuchła rewolucja w lipcu 1830 r., która zmiotła Burbonów i powołała na tron dynastję Orleańską w osobie Ludwika Filipa.

Rewolucja lipcowa była czysto polityczną. Daczą tej rewolucji była młodzież i robotnicy.

Z chwilą objęcia tronu przez Ludwika Filipa, zaczyna się nowy okres rozwoju parlamentaryzmu francuskiego.



NASTĘPSTWA REWOLUCJI FRANCUSKIEJ 1830/31 r. LUDWIK FILIP.

Rewolucja ta nie sprawdziła zmian secyjnych, tylko polityczne, obok zmiany dynastji.

Ludwik Filip został powołany na tron jako znany z zasad liberalnych i nie grożący naruszeniem konstytucji. Zasadnicze zmiany wprowadzone przez nowego monarchę były:

- 1/. cenzus wyborczy został zmniejszony o 100 fr., czyli z 300 na 200 fr. podatku bezpośredniego,
- 2/. członków izby parów zmniejszono z dziesięciu do sześciu.

Ludwik Filip usiłował wprowadzić system rządów parlamentarnych.

Dzięki zmniejszeniu cenzusu wyborczego, nastąpiła pewna demokratyzacja cenzusu wyborczego, wobec czego szersze warstwy jak np. duże koło mieszczan, mogły wysyłać swoich deputowanych.

Ważane to za pierwszy krok do dalszej demokratyzacji, jednak, jak się potem okazało, zarówno sam król, jak również sfery, na których się on opierał, stali się przeciwni dalszemu obniżeniu cenzusu majątkowego.



Panowanie Ludwika Filipa jest ważne dlatego, że wtedy utrwaliły się we Francji rządy parlamentarne, chociaż w niezupełnie czystej formie, dlatego, że król brał czynny udział w rządzie i miewał się do czynności ministrów.

Nie czynił on wprawdzie nic przeciwko konstytucji, ani nie postępował wbrew większości, ale ingerencja jego polegała na tem, że żadna ważniejsza sprawa nie mogła być załatwiona przez ministra bez jego aprobaty, czyli, że poprostu starał się narzucić ministrom swą wolę.

Ministrowie ulegali w większości wypadków, nie chcąc powodować kryzysów.

Pod względem stosunków socjalnych panowanie Ludwika Filipa jest ważne z dwóch następujących powodów:

Po pierwsze, Ludwik Filip był królem sanacji burżuazji, i dbał tylko o interesy tej sfery, nie wiele troszcząc się o potrzeby i żądania egresnej reszty społeczeństwa.

Dzięki uprzywilejowaniu tej sfery, Francja rozwija się wówczas ekonomicznie, powstaje wielki przemysł i rozwijają się miasta.



Po drugie wskutek wielkiego rozwoju przemysłu powstaje wielka rzesza proletariatu fabrycznego, wielka rzesza robotników.

Skutkiem tego wszystkiego stosunki społeczne zaczynają przybierać ostry charakter i w początku 4-go dziesięciolecia panowania Ludwika Filipa, wynikają zaburzenia robotnicze w Lyonie.

Rozruchy robotnicze spowodowane nieprzychylną polityką króla w stosunku do robotników, były krwawe tłumione przy pomocy wojska, powodując w rezultacie <sup>z</sup>rodrażnienie robotników, a po części i inteligencji demagogujących się dalekoidającą demokratyzacją.

Całe panowanie Ludwika Filipa jest przepelnione spiskami o charakterze republikańskim i socjalnym. Ówczesnego ruchu społecznego nie można identyfikować z dzisiejszymi prądami socjalistycznymi, gdyż w zaburzeniach tych brali udział ludzie, należący do różnych warstw, będący zwolennikami socjalizmu utopijnego, opartego na ruchu nie z dołu, nie od klasy robotniczej, ale na oddziaływaniu moralnym na klasy wyższe, na posiadających władzę.

Wywierały tam swój wpływ różne szkoły, jak np. szkoła Saint - Simon a i Fourier'a, była szkoła



socjalne - rewelucyjna Babeuf'a, byli wreszcie zwolennicy anarchistycznej szkoły Proudhon'a. Rozbieżność była więc duża.

Z jednej więc strony niezadowolenie sfery robotniczej, z drugiej znów wysoki cenzus wyborczy, z trzeciej wreszcie nieudelna, zbyt mało energiczna polityka zagraniczna, która pozbawiła Francję możności oddziaływania na szereg doniesłych spraw europejskich jak np. na sprawę polską /pod tym względem społeczeństwo francuskie demagało się bardziej aktywnych kroków przeciwko carowi rosyjskiemu/ - wszystkie te doprowadza do wysokiego napięcia, tak, że w lutym 1848 r. wybuchła rewolucja.

### REWOLUCJA FRANCUSKA z 1848 r.

Sfery niezadowolone demagały się w pierwszym rządzie zmniejszenia cenzusu wyborczego, a gdy Ludwik Filip i jego minister Guizot oparli się temu żądaniu, powstają zaburzenia, walki gwardji narodowej z robotnikami, gdy jednak gwardja przechodzi na stronę robotników, król ucieka i 24. lutego 1848 r. Francja staje się republiką.

Rewolucja 1848 r. nie przyniosła jednak sp-



dziewanych rezultatów, usuwając tylko dynastję; sywiele niezadowolono, które spowodowały przewrót, były zbyt rozbieżne, aby po upadku Ludwika Filipa, wytworzyć oś nowego .

Znaczna część tych żywiołów, mianowicie inteligencja i mieszczaństwo zadawałniały się republiką i reformami politycznymi , natomiast rzesze robotnicze demagały się czegoś więcej, nie mając jednak żadnej jasnej koncepcji. Rozbieżność była za duża, aby można było dojść do jednakożyh poglądów, te też programy sfer robotniczych nie mogły być odpowiednio urzeczywistnione.

Jako przedstawiciel robotników wybrany stał do parlamentu Ludwik Blanc, reprezentant socjalizmu państwowego.

Ludwik Blanc wpadł na myśl stworzenia stowarzyszenia wytwórczego robotników, widząc w tem sposób reform, zanim jednak można było plan ten urzeczywistnić, twerzy warsztaty narodowe, dające zarobek robotnikom. Gdy jednak okazało się później, że rząd wypłacał pieniądze za bezcelowe roboty, wskutek czego powstała demoralizacja, warsztaty musiały być zamknięte; rezultatem tego były nowe zaburzenia, krwawo stłumione.



Niefortunne próby warsztatów narodowych były za przykładem Francji powtarzane później w innych państwach.

### KONSTITUCJA FRANCUSKA Z 1848 r.

Konstytucja ta opierała się na następujących zasadach: na czele państwa miał stać prezydent, wybierany bezpośrednio przez naród; prezydent wybierał ministrów, którzy byli odpowiedzialni przed parlamentem; parlament składał się z jednej izby.

Wybory na prezydenta odbyły się na początku grudnia i z 7 milj. przeszło głosów okeło 5½ milj. padło na Ludwika - Napoleona Bonapartego, synowca Napoleona I, co wywołało ogromne zdziwienie.

Jaka była przyczyna powodzenia Ludwika Bonapartego, trudno orzec. Człowiek ten, urządził dwukrotnie zamachy stam zawsze bez powodzenia.

Marx zaznacza w jednej ze swych broszur /"18 Brumaire" a Ludwika Napoleona"/, że zwycięstwo Ludwika Napoleona należy przypisać chłopom, którzy zapragnęli spokoju i dlatego oddawali głosy na energicznego Ludwika Napoleona. Jeżeli jednak z jednej strony można było uważać rządy Bonapartego za silne, to z drugiej, tradycja świeżych rządów napoleońskich dla



chłopów nie mogła być przyjemną, ciągle wojny wycień-  
czały włóścian.

Oprócz Ludwika Napoleona kandydatami byli:  
Cavaignac, Ledru Rollin i Lamartine.

W miastach głosowano dlatego za Napoleonem,  
bo Cavaignac stłumił rewolucję 1848 r., więc obawiano  
się go. -

Prezydent republiki nie myślał wcale dotrzy-  
mać wiary ustrojowi państwowemu, zaprowadzonemu w 1848r

Oddawna już żył on myślą, że sam los powołał  
go do panowania we Francji.

Książę - prezydent dążył do władzy monarchi-  
cznej, która, mając początek w rewolucji, opierać się  
miała na głosowaniu powszechnem i wprowadzić do życia  
Francji i całej Europy nowe idee społeczne i narodo-  
wościowe.

Zaczął on bardzo zręcznie zjednywać sobie  
dnchowieństwo i armję, a jednocześnie przedstawiać  
się za zbawcę istniejącego ustroju społecznego od  
rewolucji socjalnej.

W połowie roku 1849 rozpoczęła się walka  
między prezydentem i zgromadzeniem prawodawczem; na  
zasadzie konstytucji z r. 1848 władze te były nieza-



Łężne nawzajem od siebie.

Wobec zbliżania się terminu prezydentury, Ludwik Napoleon domagał się rewizji konstytucji, nie pozwalającej na ponowny wybór, lecz wniosek jego był bez skutku. Wówczas rozpoczął on agitację powołując się na to, że ponowny wybór jego na prezydenta konieczny jest dla utrwalenia porządku.

Dawniej sam on zgodził się na wydanie prawa, które zabraniało uczestniczyć w głosowaniu powszechnym ludziom, nie mającym stałego miejsca zamieszkania i zamieszkanym do spisków politycznych, lecz obecnie zażądał on, aby zgromadzenie przywróciło głosowanie powszechne w jego dawnej postaci. Wiedział, że zgromadzenie nie zgodzi się na to, lecz za to on zyska nowych zwolenników. Tak się też stało.

Zgromadzenie nie przyjęło zmiany prawa ograniczającego, a wówczas Ludwik - Napoleon postanowił urządzić zamach stanu, którego dokonał 2 grudnia 1851r. Wkrótce głosowanie powszechne 7½ milj. głosów przeciw 650 tys. przyjęło projekt prezydenta; na początku 1852 r. Ludwik Napoleon ogłosił nową konstytucję; cała władza seńdrowkana została w rękach prezydenta; ciała prawodawcze i senat były prostymi narzędziami



jego władzy.

Pod koniec 1852 r. prezydent kazał ogłosić się cesarzem Francuzów, co zostało zatwierdzone przez nowy plebisocyt.

#### ANGLIJA /Część IV./

Po wielkiej rewolucji francuskiej położenie w Anglii zaostrzyło się. Wielkie odkrycia techniczne spowodowały całkowity przewrót w przemyśle i środkach komunikacji.

Nastąpił w Anglii szybki rozwój przemysłu, co pociągnęło za sobą powiększenie się masy robotniczej i skupienie w miastach. Ogromna masa robotników, nie mająca należytej ochrony prawnej, //1802 r. pojawiła się pierwsza ustawa o ochronie dzieci, która jednak nie wskazuje żadnych organów, któreby przestrzegały tę ustawę/ żyjąca w złych warunkach higienicznych, wyzyskiwana przez pracodawców dążyła do swobód.

Wielka rewolucja miała tu swój wpływ. Powstały Kluby, które omawiały potrzebę zmiany konstytucji; żądanie reformy wyborczej było powszechne. Masa nie zorganizowana nie mogła wytworzyć prądu tak silnego, aby zmusić rząd do ustępstw.



Kwestja reformy parlamentarnej, która uoi-  
ła podczas wojen napoleońskich, wysunęła się znowu  
na plan pierwszy.

Pragnęli jej i whigowie liberalni i nowe  
stronnictwo demokratyczne, którego idee zaczęły roz-  
powszechniać się wśród robotników. Od czasu do czasu  
wybuchaly w Anglii silne ruchy ludowe.

Rewolucja lipcowa paryska wywołał<sup>a</sup> silne wra-  
żenie w Anglii. Lud zaczął się burzyć; sadzono nawet,  
że w Anglii wybuchnie również rewolucja.

Tym razem głównym przedmiotem żądań ludu by-  
ła reforma parlamentu.

Wśród robotników miejskich wielka popular-  
nością cieszył się projekt powszechnego prawa głoso-  
wania, lecz whigowie, widząc dogodność prowadzenia  
walki przez nich, o reformy, byli przeciwni temu,  
pragnąc tylko odebrać przedstawicielstwo "miastecz-  
kom sgnilym" i dać je nowym miastom przemysłowym,  
wogóle chcieli zmienić system wyborczy na korzyść  
mieszczactwa przemysłowego, nie rozazorzając tego  
prawa za lud.

Kwestja "agnilych miasteczek" przedstawia  
się następująco: przywileje wyborcze miały tylko

Hist. ust. państw europ. i St.  
Ej. Amor. Półn. - arkusz 10-ty



miasta stare, po największej części małe, /"zgniłe miasteczka"/ pozostające pod wpływem arystokracji, natomiast nowe, duże przemysłowe miasta, prawa wyborczego nie miały. Miało to ten skutek, że miasta o 10 tys. mieszkańców nie miały swoich przedstawicieli, natomiast miały ich "miasteczka zgniłe" o 100 mieszkańców. Ponieważ taki system wyborczy wzmacniał władzę arystokracji, która miała w izbie gmin około 200 głosów, dlatego reforma była konieczna, i sfery miejskie o nią się dopominały.

Robotnicy byli znowu niezadowoleni, przede wszystkim z wysokiego cenzusu wyborczego, rozpoczął się przeto w XIX w. ruch z dołu.

Ruch miejski i robotniczy dochodzi do maximum w 1831 r., wobec czego izba gmin przedkłada projekt reformy systemu wyborczego, co jednak odrzuca izba lordów. W r. 1832 została wreszcie reforma przeprowadzona. Wiele miasteczek utraciło prawo wysyłania przedstawicieli do parlamentu, lecz prawo to otrzymały duże miasta, które nie miały go przedtem.

Census wyborczy został zmniejszony z 40 na 10 szylingów podatku bezpośredniego, ułatwiając temsamem dostęp szerszych warstw społeczeństwa do



przedstawicielstwa.

Reforma z 1832 niezadowoliliła jednak robotników i pewnej części inteligencji, to też przez 6 lat od tej reformy do 1838 r. wzrasta się ruch zwany chartyzmem.

Chartyzm wysuwał takie postulaty jak: wprowadzenie wyborów powszechnych, zniesienie cenzusu majątkowego, żądanie rocznej sesji parlamentu i wyznaczania pensji deputowanym.

Postulaty te, nie miały jednak należytego poparcia, to też nie mogły być uwzględnione.

Tymczasem jednak co innego odwraca sfery robotnicze od zajmowania się sprawami politycznymi, a mianowicie dobrobyt, który zapanował między robotnikami dzięki rozwojowi przemysłu angielskiego i zniesieniu cel handlowych w 1846 r.

W latach 1850 do 1883 tak ten dobrobyt wzrasta, że robotnicy nie wysuwają od siebie żadnych politycznych postulatów, a tylko popierają te czy inne stronnictwa, w zależności od spodziewanych dla siebie korzyści.



## CHARAKTER RUCHU ROBOTNICZEGO W ANGLIJI PO r. 1850.

Ruch robotniczy w Anglii stracił w tym czasie cechy polityczne, natomiast zasadnicze jego cechy były następujące:

1/. ruch robotniczy ujawnia się w większych miastach w formie związków zawodowych,

2/, związki te skupiają tylko robotników wykwalifikowanych i apolitycznych,

3/. taktyka tych związków jest bardzo ostrożna: strajki uważają one tylko za ostatni środek, za środek, na którym walka się kończy.

Trade - unions - związki zawodowe - rozporządzają dzisiaj wielkimi funduszami obrotowymi i zapasowymi i stanowią potężną grupę związków.

Celem tych związków jest samopomoc tych robotników, uzyskanie lepszych warunków pracy i wyższej płacy zarobkowej. Trade - unions, przy ogólnym dobrobycie klasy robotniczej, nie wysuwały żadnych postulatów politycznych, ani ekonomicznych, stały się jednak siłą, o którą ubiegały się stronnictwa whigów i torysów.



ZASADY REFORMY WYBORCZEJ Z 1867 r. / Za Disraeliego,

lorda Beaconsfielda/.

Reforma ta została przeprowadzona przez gabinet konserwatywny i dotyczyła zmiany systemu wyborczego w stosunku do miast, a mianowicie zmniejszono cenzus wyborczy o tyle, że głosować mogli po miastach wszyscy ci, co mieli własne mieszkanie, za które płacili czynsz w wysokości 12 funtów rocznie conajmniej.

W 1864 i 1885 r. zasady reformy wyborczej z 1867 r. rozszerzono dla wsi /dzięki Gladstonowi/, mianowicie dla tych osób, które zajmują za wsi takie conajmniej mieszkania, za które w mieście płaci się 10 funtów czynszu rocznie.

Reforma wyborcza z 1887 r. i 1888, dokonana przez gabinet konserwatywny, reguluje sprawę samorządu hrabstw. Jak wiadomo, w wiekach średnich powstała w Anglii instytucja sędziów pokoju, którzy objęli funkcje samorządowe hrabstw.

Ci sędziowie pokoju nie odpowiadali już pod koniec XIX w. wymaganiom czasu, przy dużym rozroście życia politycznego, to też początkowo w 1887 r., a po-



tem w 1888 r. zostaje przeprowadzona reforma samorządu prowincjonalnego, samorządu hrabstw. Tę ostatnią reformę przeprowadza lord Salisbury. Polega ona na większej demokratyzacji, albowiem na czele hrabstw pozostawione zostają rady hrabstw, pochodzące z wyborów, zbliżonych do powszechnych.

Sędziowie pokoju pozostali, jednak ich zakres działania został znacznie uszczuplony. Reforma lorda Salisbury'ego zapoczątkowała okres demokratyzacji ustroju angielskiego.

Widzimy, że Anglja w stosunkowo krótkim czasie /1832 - 1888/ uzyskała bardzo daleko idące reformy demokratyczne. Ruchy i tarcia były, ale krótkie, co jest kontrastem w porównaniu z Francją, gdzie w okresie od 1789 r. do 1848 odbyły się trzy rewolucje, a do utrwalenia się ostatecznie konstytucji trzeba było jeszcze czwartej rewolucji. Różnica między rozwojem Anglii i Francji jest bardzo charakterystyczna.

NIEMCY /CZ.III/ I AUSTRJA /CZ.I/.

Reformacja pod jednym względem wzmocniła władzę królewską w Niemczech, pod drugim zaś sprowadziła rozdzielenie Niemiec na południowe-katolickie i na



północne - protestanckie.

To rozdzielenie dało się silnie uczuć w dalszych dziejach państwa niemieckiego.

W 1525 r. wybuchła w Niemczech powstanie chłopów na tle położenia ekonomicznego, zostaje jednak zgnięcione, powodując zwiększenie podatków i wpływu panów. W ogólności stan Niemiec pogorszył się w czasie od 1618 - 1648 r.. Wojna 30-letnia cofnęła Niemcy pod względem gospodarczym; następuje szdżiczenie obyczajów. Pod względem politycznym wojna 30-letnia rozluźnia spójnię pomiędzy poszczególnymi państwami, wchodzącymi w skład Niemiec.

Po wojnie związek się rozluźnia, władza cesarska słabnie, natomiast wzmacnia się i uniezależnia władza poszczególnych książąt. Książęta ci tylko fikcyjnie podlegali cesarzowi; podczas, kiedy w innych państwach widzimy wzmocnienie władzy centralnej, o tyle w Niemczech obserwujemy zjawisko wręcz przeciwnie, mianowicie wzrost władzy książęcej na niekorzyść władzy centralnej.

W cesarstwie niemieckim powstały wówczas dwa ogniska sprzeczne z sobą pod względem kulturalnym, politycznym i wyznaniowym, a mianowicie: Austrja i Królestwo Pruskie.



Rozwijają się one w przeciwnych kierunkach; Austria wyznaje katolicyzm, Prusy - protestantyzm. Prusy w szybkim tempie dążą do reform, odznaczając się zdolnościami organizacyjnymi. W XVIII w. oba te państwa ulegają reformom absolutyzmu oświeconego.

W Austrii Maria Teresa i Józef II znoszą poddaństwo bez nadania ziemi na własność, ograniczają władzę panów i t.d., Józef II przeprowadza również reformę kościelną.

W Prusach głową kościoła był panujący, inne reformy absolutyzmu oświeconego trudniej się tam przyjmowały, aniżeli w Austrii.

W tym okresie Niemcy były państwem absolutystycznym z pozostawieniem ustroju feodalnego. Rywalizacja pomiędzy Austrią i Prusami doprowadza do wojny siedmioletniej 1756 - 1763 r., w której Austria zostaje pobita i musi oddać Śląsk Prusom.

Wskutek niepowodzenia podczas wojny siedmioletniej, Fryderyk II myślał nawet o abdykacji, od zguby ocaliły go tylko niezgody wśród jego wrogów. Następcą Elżbiety Piotrowny, cesarzowej rosyjskiej, Piotr III, zapalony zwolennik Fryderyka II, nie tylko zrzekł się wszelkich pretensji i zdobyczy, lecz nawet



wyraził gotowość przyjścia z pomocą Prusom, z wroga stając się sojusznikiem Prus. Wojna siedmioletnia zapewniła Prusom Śląsk i znaczenie wielkiego mocarstwa.

Od 1792 r. zaczyna na Niemcy oddziaływać wpływ rewolucji francuskiej, pojawiają się przeto reformy takie, jak zniesienie poddaństwa, przyczem nie wszędzie nadawano ziemię na własność, następnie wprowadzenie równości cywilnej i t.d.

Prąd, idący z Francji, wywarł drobny wpływ na stosunki niemieckie, powodując :

1/ upadek władzy centralnej i

2/ organizację żywiołów słabszych wskutek zniesienia feudalizmu.

Święte cesarstwo rzymskie narodu niemieckiego nie wytrzymało nacisku Francji rewolucyjnej i napoleońskiej. Za Napoleona Niemcy rozpadły się na 4 części:

1/ lewy brzeg Renu i wybrzeże morza Niemieckiego weszły w skład Francji;

2/ środkową część Niemiec stanowiły państwa należące do Związku Reńskiego, w liczbie 22;

3/ Austria i

4/ Prusy.



W pierwszych dwóch częściach, pozostających w bezpośredniej, lub pośredniej zależności od Napoleona, dokonany został zupełny przewrót. Monarchja Habsburgów przeżyła burzę rewolucji i panowanie Napoleona, zachowując bez zmian stary porządek.

Natomiast w Prusach przeprowadzono duże reformy. W Prusach od samego początku rewolucji francuskiej było stronnictwo, współczujące zniesieniu przywilejów stanowych i zaprowadzeniu równości obywatelskiej. Partja ta sympatyzowała również z systemem napoleońskiej centralizacji administracyjnej, lecz marzyła zarazem o rzeczywistem przedstawicielstwie narodowem.

Najwybitniejszym działaczem tego kierunku był Hardenberg.

W tym czasie w służbie pruskiej pozostał i baron Stein, wróg rewolucji i systemu Napoleona, widział on jednak w nowych porządkach i wiele rzeczy godnych naśladowania. Król mianował go pierwszym ministrem i Stein przystąpił śmiało do reform.

Zniósł on zależność pańszczyźnianą włościan w Prusach i pozwolił mieszczanom kupować majątki szlacheckie, lecz właścicielom ziemskim zostawił



tymczasem dawne prawa sądowe i policyjne w ich majątkach. Wydał również ustawę o samorządzie miejskim. Fryderyk Wilhelm III na żądanie Napoleona udzielił dymisji Steinowi, mianując ministrem Hardenberga, który był przeciwnikiem samorządu i bronił francuskiego systemu centralizacji, lecz za to przygotowywał zaprowadzenie w Prusach przedstawicielstwa narodowego.

Zniósł on cechy i pozwolił włościanom wykupować na własność zupełną posiadane ziemie.

Zaprowadzono powszechną służbę wojskową i przyjęto nowy system w armji, opracowany przez gen. Scharnhorsta /landwer i landsturm/. Reformy Steina, Hardenberga i Scharnhorsta uczyniły z Prus państwo, w którym zaczęli pokładać nadzieje patrioci niemieccy, dążący do walki z Napoleonem.

Reforma włościańska 1823 r. przeprowadzona przez Hardenberga dotyczyła i naszego obecnego terytorjum b.zaboru Pruskiego.

W r. 1833 pojawiają się dążności, mające na celu zjednoczenie Niemiec pod względem politycznym i ekonomicznym, a poprzedzające ruch wolnościowy z 1848 r., który równocześnie z rewolucją w Paryżu wybuchła na tle dążności do zjednoczenia Niemiec.



Prąd wywołany przez stosunki na gruncie francuskim okazał się w Prusach gwałtowniejszy, aniżeli w Wiedniu. Pod jego wpływem król Fryderyk IV nadaje Prusom konstytucję.

## A U S T R J A.

-----

W epoce rewolucji francuskiej i Napoleona I, Austria doświadczała nieustannych klęsk w wojnach z Francją i straciła liczne posiadłości, lecz w całym jej ustroju politycznym i społecznym wszystko pozostawało po dawnemu.

Kongres Wiedeński zwiększył znowu posiadłości Austrii, zapewniwszy jej oprócz tego stanowisko, przeważające w Niemczech i we Włoszech. Głównym zadaniem polityki austriackiej wewnątrz państwa stało się ochranianie starego porządku. /system Metternicha/

W r. 1848 Austria przeżyła silne wstrząśnienia wskutek rewolucji, która objęła zarówno narodowości niemieckie i nie - niemieckie /Włochów, Słowian, Węgrów/.

W kryzysie tym monarchję Habsburgów ocalił tylko antagonizm jej narodowości i pomoc wojenna Rosji. Podczas tej rewolucji Węgry ogłosiły się



rzeczpospolitą, lecz przeciwko temu powstałi Chorwaciowie, a powstańcza armja Madziarów zmuszona została do złożenia broni przed wojskiem rosyjskiem.

Po stłumieniu rewolucji 1848 r. w Austrii panowała straszna reakcja, lecz niepomysłna wojna r. 1859 z Francją i Włochami, zmusiła rząd austriacki w r. 1860 do wejścia na drogę konstytucji. Przez pewien czas rząd wahał się między systemami centralizmu, dualizmu i federalizmu, dopiero po klęsce w wojnie z Prusami, utrwaliła się w monarchji Habsburgów konstytucja dualistyczna /1867 r./, która przekształciła Austrię w Austro-Węgry.

Rzeka Litawa dzieli je na dwie części - Cisli-tawję i Translitawję. W skład pierwszej weszły prowincje z ludnością niemiecką, a ze słowiańskich: Czechy, Morawy i Galicja; druga część stanowiły Węgry z Siedmiogrodem, Chorwacją i Dalmacją.

Chociaż poszczególne prowincje otrzymały przytem dosyć szeroki samorząd, lecz w jednej części stanowisko przeważające zajęli Niemcy, a w drugiej Madziarowie. I jedni i drudzy zdołali osiągnąć je po części wskutek braku solidarności między Słowianami, stanowiącymi większość ludności Austro-Węgier.



Dla całej Cislitawji władza prawodawcza należała do "Rady państwa" /Reichsrath/, złożonej z dwóch

izb:

1/ izba panów /Herrenhaus/, składająca się z arcyksiążąt i członków dziedzicznych dożywotnich i przedstawicieli wyższego duchowieństwa.

2/ izba deputowanych, z posłów wybieranych do r.1873 przez sejmy krajowe, a teraz bezpośrednio kurjami, których do marca 1896 r. było 4:

a/ większych właścicieli ziemskich,

b/ miast,

c/ izb handlowych i przemysłowych i

d/ gmin wiejskich. Atrybucje rady państwa

są ograniczone przez władzę sejmów prowincjonalnych, oraz przez interesy wspólne obu połowom monarchji.

Władza wykonawcza należała do cesarza. Oba państwa miały swe przedstawicielstwa narodowe /Reichstätt w Austriji i sejm na Węgrzech/, swoje ministerjum, lecz dla spraw ogólnych / w kwestji: finansów, wojska i polityki zewnętrznej/ oba sejmy państwowe wybierały osobne delegacje, które obradowały nad wyżej wymienionemi zagadnieniami.

Każdy kraj, wchodzący w skład Austro-Węgier,



niał swój sejm,

Galicja posiadała własną reprezentację, mianowicie  
-----  
Sejm Krajowy, co roku zwoływany.

Zarząd kraju należał do władz rządowych i autonomicznych. Na czele pierwszych stał namiestnik, na czele autonomicznych - Sejm Krajowy i, przez tenże wybierany, stale urzędujący Wydział Krajowy. Namiestnikowi podlegały starostwa powiatowe; Sejmowi i wydziałowi Krajowemu rady powiatowe. We wszystkich urzędach i sądach krajowych / z wyjątkiem władz wojskowych i poczty/, używany miał być na mocy postanowienia cesarskiego / z r. 1869 / wyłącznie język polski w służbie wewnętrznej, a w stosunkach ze stronami także język ruski.

Oświata elementarna i średnia należała do Sejmu - wyższa do parlamentu. /Akademja rolnicza w Dablanach należała do Sejmu/.

Oprócz ogólnej konstytucji monarchji, Galicja otrzymała także statuty krajowe, które nie mogły być zmienione przez parlament, wymagały zgody sejmowej i cesarza do ich zniesienia.



Konstytucja 1848 r. nadana Prusom przez Fryderyka Wilhelma V. była początkowo liberalniejszą, potem jednak była ona samowolnie dwukrotnie przez króla zmieniana. Opierała się ona na następujących zasadach: parlament był dwuizbowy; w skład izby deputowanych wchodziłi posłowie wybierani w głosowaniu powszechnem ale nierównem, ponieważ w każdym okręgu wyborczym dzielono wyborców na trzy grupy według klasy podatkowej, przezem naturalnie wpływ wywierali ludzie bogatsi.

Do izby wyższej należeli książęta krwi, przedstawiciele rodowej arystokracji i t.d. Izba wyższa była mianowana przez króla. Król pruski miał bezwzględne veto; rządów parlamentarnych nie było.

Bismarck ocenił tę konstytucję, jako najgorszą w Europie.

### DAŻNOŚĆ DO ZJEDNOCZENIA NIEMIEC.

Sejm zebrany we Frankfurcie w 1848 r. nie doprowadził do porozumienia kto ma dostać koronę; walki między Austrią, a Prusami zaostrzały jeszcze w dodatku sytuację, dlatego prąd do zjednoczenia Niemiec stawał się silnym; politycy niemieccy, jak również pojedyncze państwa dążyły do zjednoczenia.



Przeciwno temu zjednoczeniu, do którego dążył przede wszystkim Bismarck, występuje Austria, oraz Francja w osobie Napoleona III, w interesie którego leżało niedopuszczenie do scentralizowania Niemiec. Bismarck rozłożył swój plan na dwa etapy, mianowicie najpierw w 1866 r. pobił Austrię, następnie w 1870/71 Francję.

Po zwycięstwie nad Austrią, powstaje północny związek Niemiec.

Bismarck po tym zwycięstwie nie wziął Austrii ani pięćsi ziemi, rozumiejąc dobrze, że w ten sposób zapewni sobie neutralność Austrii i państw południowo-niemieckich, które z Austrią sympatyzowały, na wypadek wojny z Francją.

Przezwyciężenie Bismarcka nie omyliło - dzięki też temu, że w czasie wojny francusko-pruskiej nie było rozdzielenia w Niemczech, a w rezultacie i Niemcy południowe złączyły się z północnymi.

Zjednoczenie Niemiec stało się faktem dokonanym, z wyjątkiem Austrii.

Bismarck po zwycięstwach zajmuje się reformami wewnętrznymi, stając się między innymi inicjatorem prawodawstwa socjalnego z 1883 r.

Hist. ustr. państw europ. i St.  
Zj. Amer. Półn. Arkusz 11.



KONSTITUCJA 1871 r.

Niemcy tworzyły federacje, ale były to federacje specjalnego rodzaju, t.j. różniły się od takich federacji, jak np. Stany Zjednoczone Ameryki Północnej, lub Szwajcarji.

Przedewszystkiem w federacji zwykłego typu uderza nas to, że poza wspólnymi instytucjami ustawodawczymi dla całości, są jeszcze wspólne instytucje wykonawcze, a nawet sądowe. Tymczasem, jak zobaczymy, w cesarstwie niemieckiem po 1870 r. było inaczej.

Jako drugą cechę federacji klasycznej można przytoczyć równoprawnienie wszystkich części, bez względu na to, czy jedna część jest większa od drugiej pod względem terytorjalnym, lub ludnościowym. Pod względem praw wszystkie części są zrównane. Konstytucja niemiecka wykazywała co innego.

Cesarstwo niemieckie składało się z państw poszczególnych rzeszy: Prus, Bawarji, Saksonji, Badenji i t.d. i z trzech wolnych miast: Hamburga,

Bremy i Lubeki, które miały na czele senaty. Ziemią wspólną była Alzacja i Lotaryngja, przyłączone po wojnie francusko-niemieckiej.



- 103 -

Lwią część pod względem terytorjalnym i ludnościowym stanowiły Prusy i to naruszenie równowagi odbiło się na konstytucji cesarstwa niemieckiego.

Konstytucja przedstawia się w sposób następujący:

Jako władza ustawodawcza był parlament i Rada Związkowa. Parlament wychodził z powszechnych, równych, tajnych i bezpośrednich wyborów, przyczem kobiety nie miały prawa głosu. Głosowali ci, co mieli ukończone 25 lat.

Państwo było podzielone na okręgi wyborcze, przyczem jeden poseł przypadał na 100.000 mieszkańców.

Oprócz parlamentu była Rada Związkowa, złożona z 58 osób i gdy parlament reprezentował całą ludność, to Rada związkowa reprezentowała poszczególne państwa, wchodzące w skład cesarstwa niemieckiego.

Każde państwo miało tam pewną ilość głosów, mianowicie: Prusy 17, Bawarja 6, Saksonja i Wirtembergja po 4, Brunswig i Meklemburg - Strelitz po 2, inne po 1 głosie.

Czem była Rada Związkowa, jest kwestją sporną. Jedni stoją na stanowisku, że to była izba wyższa, drudzy twierdzą, że nie. Pierwsi ocierają się na tem, że w Stanach Zjednoczonych i Szwajcarji izba wyższa



reprezentuje poszczególne stany czy kantony, dlatego więc i tu drogą analogji możnaby zaliczyć Radę związkową do izb wyższych.

Inni nie zgadzają się z twierdzeniem, jakoby Rada Związkowa była izbą wyższą, dlatego, że biorący w niej udział przedstawiciele są powołani przez króla, książąt i senaty miast wolnych: Hamburga, Bremy i Lubeki.

To nie byli przedstawiciele społeczeństwa, jakich spotykamy w izbach wyższych, gdzie część jest mianowana przez głowę państwa i często jest dożywotnia, a przez to i niezależna, część zaś pochodzi z wyborów. Tymczasem członkowie Rady Związkowej nie tylko byli mianowani przez głowę państwa, ale mogli być w każdej chwili odwołani i głosowali krajami, t.j. Prusom przypadało 17 głosów i t.d.

W izbach wyższych członkowie głosują zwykle indywidualnie, tymczasem w Radzie Związkowej tego nie było, gdyż głosowanie musiało być jednolite.

Ci, którzy odmawiają Radzie Związkowej prawa nazywania się izbą wyższą, mają rację /według prof. Kalczyckiego/, bo to nie była izba wyższa, a tylko reprezentacja głowy państwa, oraz części, wchodzących



w skład niego. To byli plenipotenci, państw, którzy przychodzili z gotowemi instrukcjami.

Zasadą parlamentarną jest, że instrukcje są niedopuszczalne, jeżeli więc poseł jest wybrany, to reprezentuje cały naród, a nie część.

Widzimy, że ogromną przewagę miały Prusy, gdyż rozporządzały znaczną ilością głosów, która powiększyła się przez to, że książę Kumberlandu i ks. Waldeck sprzedali Prusom swe prawa głosu. W ten sposób Prusy miały 20 głosów.

Ustawa konstytucyjna mówiła, że wszelkie zmiany konstytucji mogą być dokonane za zgodą parlamentu i Rady Związkowej, ale wtedy jeżeli nie będzie 14 głosów weta. Ponieważ same Prusy miały 17 głosów w Radzie Związkowej, więc mogły drogą legalną uniemożliwić wszelkie zmiany konstytucji. Prócz tego było przewidziane, że w sprawach wojskowych Prusy mają veto, jak również mają go w sprawach marynarki.

W ten sposób głos Prus był decydujący i było rzeczą zbędną, aby król lub cesarz miał prawo weta. A więc nie było potrzebne zachowanie prawa weta dla cesarza, gdyż był on królem pruskim.

Jakie atrybucje należały do ustawodawstwa



wspólnego, a jakie do ustawodawstwa poszczególnych państw ?

Do prawodawstwa wspólnego należały sprawy związkowe, a więc cłowe, sprawy umów handlowych, stosunki zagraniczne, a oprócz tego kodeks cywilny i karny, oraz wspólne prawa obywatelskie i naukowe. Niektóre państwa wymawiały sobie prawa, dotyczące wojskowości; Bawarja posiadała własny ustrój administracyjny. Poza sprawami wojskowymi, zagranicznymi, cywilnymi i ubezpieczeniami społecznymi, które również należały do ustawodawstwa centralnego, oraz innymi, wymienionymi już, pozostałe sprawy należały do poszczególnych państw.

Co do wykonywania tych rzeczy, to w przeciwieństwie do Stanów Zjednoczonych i Szwajcarii, posiadających organa wykonawcze, Niemcy nie posiadały ich, t.j. że wykonywały te rozporządzenia i ustawy rządy poszczególnych państw.

Pod względem organizacji rządy te były rządami konstytucyjnymi, a nie parlamentarnymi.

Na czele rządów stał kanclerz, mianowany przez cesarza i miał do pomocy urzędników, zwanych podsekretarzami stanu, /na prawach ministrów/. Kanclerz nie



był odpowiedzialny parlamentarnie, t.j. parlament mógł wyrazić mu votum nieufności, on jednak pozostał na stanowisku.

Oczywiście parlament miał prawo niezatwierdzenia budżetu, ale to było do pewnego stopnia ograniczone, gdyż np. budżet wojskowy uchwalało się na pewien przeciąg czasu, mianowicie 7 lat i przez ten czas tylko pewne szczegóły można było zmienić. Dalej wywieranie pewnego wpływu na rząd wogóle przez odmówienie mu funduszu, należy do rzeczy wyjątkowych, gdyż budżet uchwala się raz na rok.

Dlatego też rząd w Niemczech był niezależny od parlamentu w swych metodach działania i postępowania, niełatwo było go obalić.

W Prusach była konstytucja uchwalona w 1848 r.  
i dwa razy zmieniona pod naciskiem junkrów pruskich, t.j. stronnictwa, które dostarczało wyższych oficerów i właścicieli posiadłości.

Sejm pruski składał się z dwóch izb: izby deputowanych i izby panów. Do pierwszej izby wybierało się posłów przez powszechne głosowanie, wybory były jawne i nierówne. Jawność ich stanowiła wielką przeszkodę dla wszystkich stronnictw, które były



narażone na represje. nierowne były dlatego, że każdy okręg obliczał ilość wpłaconych podatków i dzielił tę sumę na trzy części i ci, którzy płacili 1/3 stanowili jedno kolegium wyborcze, kto płacił 2/3 miał 2, a całą sumę 3 kolegia wyborcze.

W ten sposób obliczono, że ci, którzy są najwięcej opodatkowani, będą mieli decydujący głos, co było niesprawiedliwe, co sam Bismarck przyznawał.

Izba wyższa składała się z trzech czynników:

1/ z przedstawicieli arystokracji,

2/ z osób, które zajmowały się urzędami, i

3/ z osób, mianowanych przez króla pruskiego.

Aby projekt stał się prawem, trzeba było, aby sejm zgodził się z izbą panów, a następnie trzeba było zgody króla pruskiego.

System rządów był konstytucyjny, a nie parlamentarny

Pomimo pewnych słabych stron konstytucji ogólnej cesarstwa niemieckiego, stała ona jednak nieco wyżej od konstytucji pruskiej, a jednak Prusy nadawały ton całemu cesarstwu wskutek swej przeważającej roli.

### HISZPANJA /CZEŚĆ LII/.

Po okresie, w którym Hiszpanja należała do państw



wolnościowych, stała się państwem skrajnie absolutystycznym i skrajnie fanatycznym.

Za Filipa III, Filipa IV i Karola II z dynastji Habsburgów, Hiszpanja doszła do najwyższego stopnia upadku; nie reprezentowała nic, pod każdym względem; państwo znalazło się w całkowitym rozkładzie.

Hiszpanję od ostatecznej zguby ocaliło jedynie jej położenie geograficzne, co wówczas znaczenie miało jeszcze duże; jej położenie utrudniło przeprowadzenie z Hiszpanją takiej kombinacji, jaką przeprowadziły państwa europejskie z Polską; i chociaż upadek Hiszpanji był daleko większy jak Polski, Hiszpanja ocalała.

Po śmierci Karola II, Austrja i Francja współzawodniczą między sobą o obsadzenie tronu hiszpańskiego. Kandydatura francuska zwyciężyła i na tronie hiszpańskim zasiadają Burboni, co wpływa na Hiszpanję dodatnio.

Mimo, że i we Francji był absolutyzm, ale był absolutyzm bardziej oświecony, królowie hiszpańscy z dynastji francuskiej, podnieśli Hiszpanję na wyższy szczebel, wprowadzając oświatę, przeprowadzając ustawy i o mało co nie znosząc inkwizycji. Hiszpanja



powoli wchodzi na drogę normalnego rozwoju. Jednak po śmierci Karola III, za syna jego Karola IV hiszpańska skrajna partja fanatyczna wzięła górę i dotychczasowe reformy zniesiono. Za Karola IV Hiszpanja prowadzi wojnę z Francją, Portugalją /1795/ i Anglią, która <sup>w bitwie</sup> pod Trafalgar zniszczyła morską potęgę Hiszpanji /1805 r./. Wojna z Francją kończy się wprowadzeniem na tron hiszpański brata Napoleona, Józefa. Panowanie Francuzów nie długo się jednak utrzymało. Obrona Hiszpanów przed Francuzami należy do najwspanialszych kart w historii.

Po upadku Napoleona panowanie francuskie w Hiszpanji zniknęło. Po kilkusetletniej <sup>/przerwie</sup> zostały zwołane kortezy; w 1812 r. została wydana słynna konstytucja, która była odbiciem konstytucji francuskiej z 1791 r. i była tak samo niepraktyczna jak i francuska, to też nie utrzymała się, bo kiedy żywiły skrajne wzięły górę, zniesiono ją.

Za Ferdynanda VII zapanował w Hiszpanji absolutyzm. Hiszpanja przechodzi okres rewolucji i reakcji, w których biorą udział czynniki wojskowe. /Podobnie jak i obecnie i jen. Primo de Rivera/.



FRANCJA /CZEŚĆ IV/.

DRUGIE CESARSTWO NAPOLEONA III.

Cesarstwo to było znowu cofnięciem się wstecz; nie było już wtedy mowy o rządach parlamentarnych i wogóle o rządach konstytucyjnych. Parlament nie miał praw, ani nawet swobody dyskusji.

Napoleon III znał jednak wrażliwość narodu francuskiego na świetne czyny wojenne, przedsięwzięcie więc szereg kroków politycznych, jak wojna włoska, interwencja w sprawie polskiej 1863 r.,/ która przedłużyła powstanie polskie o rok w nadziei uzyskania pomocy Francji/ kampanja krymska, wreszcie nieudana ekspedycja do Meksyku, będąca początkiem jego niepowodzeń, a zakończona rozstrzelaniem arcyksięcia austriackiego cesarza Maksymiliana, kandydata na tron meksykański.

Kontynuował Napoleon również politykę Ludwika Filipa w zakresie rozwoju ekonomicznego Francji.

Między innymi, celem uniknięcia stawiania barykad na ulicach na wypadek zaburzeń, stara się o zaprowadzenie szerokich ulic w Paryżu. Pod względem stosunków socjalnych zezwala na zakładanie stowarzyszeń robotniczych, a czasem nawet demonstracyjnie okazuje



zainteresowanie się nimi, jednym słowem dbał zewnętrznie o interes robotników. Starał się usuwać bezrobocie, aby uniknąć krytycznych momentów.

Od chwili niepowodzenia w ekspedycji meksykańskiej zaczyna się jednak opozycja w stosunku do niego i dlatego pod koniec swego panowania Napoleon III przeobraża ustrój na parlamentarny; okazało się to jednak krokiem spóźnionym, gdyż na przeszkodzie stanęła wojna francusko-niemiecka 1870 r., do której Napoleon III dał się wciągnąć podstępnie przez Bismarcka, czem doprowadził do klęski Francji i do upadku drugiego cesarstwa, po którym to upadku Komuna Paryska obejmuje władzę.

-----  
Powstaje ona na tle zatargów między Paryżem a Wersalem, mianowicie Paryż oparł się narodowi i nie uznał jego władzy.

Komuna paryska nie wprowadziła jednak żadnych reform socjalnych, została ona jednak wkrótce w krwawy sposób stłumiona i odtąd Francja zaczyna już trwale budować swój ustrój parlamentarny.

Wyraz "komuna" pochodzi od słowa francuskiego "commune" co oznacza "gmina". Jeżeli komuniści uważają ruch komuny za swój, to dlatego, że istotnie



w komunie zasiadali socjaliści, ale nie tacy, jak obecnie, a np. prudoniści lub blankiści.

### WSPÓŁCZESNA KONSTITUCJA FRANCUSKA.

Ustrój Rzeczypospolitej Francuskiej został uchwalony w 1875 r. większością jednego głosu. Zgromadzenie ustawodawcze z 1875 r. miało wprowadzić w swym składzie większość monarchistów, jednakowoż stronnictw monarchicznych było aż trzy, a mianowicie: partja Henryka V, wnuka Karola X, następnie partja monarchistów orleańskich i partja Bonapartystów, dlatego nie mogły one dojść do zgody, wobec czego Francja ogłoszoną została jako republika. Stronnictwa monarchiczne, nie mogąc się wzajemnie porozumieć, starały się przynajmniej o to, aby ta republika nie przybrała form skrajnych.

Na czele republiki stoi prezydent, wybierany na przeciąg siedmiu lat przez Zgromadzenie Narodowe, składające się z dwu izb.

Izba niższa, czyli izba deputowanych, powstaje z wyborów równych, powszechnych, po wojnie proporcjonalnych, ale nie w czystej swej formie.



Senat pochodzi z wyborów pośrednich, mianowicie członkowie są wybrani przez kolegia wyborcze senackie, które terytorjalnie są większe od parlamentów. Kraj dzieli się na okręgi wyborcze i rady departamentalne, rady okręgowe gminne, oraz posłowie tych okręgów wyborczych wybierają senatorów.

Konserwatyści doprowadzili do tego, że senat miał mieć 1/3 członków dożywotnich, aby nie prowadzić Francji na nowe nieznane drogi. Ci dożywotni senatorowie mieli być hamulcem, jak się później okazało w sensie ujemnym. Z czasem jednak senatorowie ci wymarli i obecnie senat francuski nie ma już członków dożywotnich.

Senat francuski ma naogół te same prawa, co izba deputowanych, z dwoma jednak wyjątkami, mianowicie:

1/ w sprawach budżetowych izba deputowanych ma głos decydujący,

2/ minister, który otrzymał w senacie votum nieufności, nie musi podać się do dymisji.

Na rozwiązanie izby deputowanych potrzebna jest zgoda senatu. Senatcrownie są wybierani na lat 9 i co 3 lata odnawiają się w 1/3. Senat francuski stał



się instytucją bardzo poważną, tak, że obecnie wszystkie partje za nim się wypowiadają, gdyż senatorowie posiadają pewien cenzus wiekowy i wyborczy, rekrutują się z ludzi wyrobionych należycie pod względem społecznym i politycznym i są nieraz bardziej skłonni do reform aniżeli izba poselska.

Dawniej było inaczej, gdyż dożywotni senatorowie w dużej mierze swemi zaściankami poglądami hamowali kroki postępowe senatu. Nadmienić jeszcze należy, że senatorowie są bliżcy stosunków i instytucji samorządowych, gdyż przez nie są między innymi wybierani.

Izba deputowanych rozbita jest na dużo partyj i dlatego trudno jest o zdobycie większości. Dlatego w czasie od 1875 r. do 1914 r. rząd francuski zmieniał się aż 48 razy, bywały bowiem okresy, że gabinet ustępował już po trzech miesiącach.

Parlament francuski przechodził więc pewne ciężkie okresy, obecnie jednak nastąpił postęp naprzód i obecnie nie widzimy już we Francji tak częstych zmian gabinetowych.

Jeżeli cofniemy się do stosunków z 1875 r. to widzimy, że republikanie mieli wówczas większość



Francja stała więc wówczas jak gdyby na wulkanie i tylko dzięki temu, że partje monarchiczne nie mogły dojść do porozumienia - uchwaloną republikę.

Mac Mahon, drugi prezydent, dążył do zamachu stanu, nie doprowadził jednak do niego, gdy zaś po 1879 okazało się, iż monarchiści do władzy nie dojdą, następuje za kulisami zgoda między partją monarchistów Orleańskich i Burbońskich, jednak mimo to widac osłabienie ruchu monarchistycznego i przy następnych wyborach monarchiści mają stosunkowo mały procent.

Od tego mniej więcej czasu rozwój republiki francuskiej wchodzi na drogę normalną, utrwała w osiemdziesiątych latach XIX w. od chwili, gdy stanowiąc szefa gabinetu objął Waldeck-Roussesu, rządy francuskie stają się bardziej stałymi i przed wojną nie ma już we Francji tych ustawicznych zmian gabinetu.

Pod względem swego poziomu poselska izba francuska stoi najwyżej w Europie.

Mimo to jednak parlament francuski kuleje, bo z czasów, kiedy było dużo partyj i kiedy rządy, często zmieniały się, zachowały się do dzisiejszego dnia pewne zwyczaje, które parlament osłabiają.

Wspomnieć tu należy o komisjach parlamentarnych,



kontrolujących rząd w sposób o wiele pedantyczniejszy aniżeli w Anglii, gdzie ta kontrola nie jest tak drobiazgowa, dzięki zaufaniu, jakim parlament obdarza swych najlepszych ludzi, sprawujących rządy.

We Francji jest inaczej. Rząd francuski 1875 r. nie miał większości i stąd pochodzi pedantyczna drobiazgowa kontrola czynności rządowych, utrudniająca mechanizm rządowy.

Posłowie zwracają się do ministrów w najdrobniejszych szczegółach, projekty ministrów bywają czasami całkowicie zmienione przez parlament, a to wszystko jest rzeczą niezdrową, gdyż ministrowie chcąc coś przeprowadzić muszą pertraktować z posłami.

Prezydent wybierany jest na przeciąg 7 lat przez obie połączone izby; w razie zdrady stanu może być sądzony; prawa weta nie posiada, może natomiast zwrócić projekt prawa do ponownego rozpatrzenia, z czego jeszcze żaden z prezydentów nie korzystał.

Prezydent ma prawo zwoływania rady ministrów i przewodniczenia na niej i mianuje wyższych urzędników na wniosek premiera. Prezydent może rozwiązać izbę deputowanych tylko za zgodą większości senatu / bardzo wielka różnica z parlamentaryzmem angielskim/.

~~Nist. Ostr. Państw europ. i St.~~  
Zjedn. Ameryki Półn. Arkusz 12.



We Francji istnieje bardzo ciekawa instytucja t.zw. Rada Stanu /Conseil d'Etat/. Odgrywa ona we Francji dużą rolę pod względem administracyjnym i sądowym. Posiada ona prawo interpretacji ustaw, zajmuje się ich redagowaniem, wyjaśnia je przez co unika się niejasnego i nieściśłego interpretowania ich przez czynniki wykonawcze. Opracowuje ona ponadto również pewne projekty praw, jest więc instytucją bardzo poważną i bardzo pożyteczną; w skład jej wchodzi prawnicy, którzy projekty i ustawy umiejętnie redagują.

Lewica zarzuca wprawdzie Radzie Stanu, iż w wyjaśnieniach swoich opiera się ona za wiele na rutynie nie idąc z biegiem czasu, mimo to jednak dobrych stron zarzucić jej nie można.

W zakresie socjalnym należy zwrócić uwagę na pewne okoliczności, które ją charakteryzują.

Dwukrotnie we Francji wybuchła rewolucja w XIX w. 1848 r. i komuna paryska/ o charakterze robotniczym, skutkiem czego we Francji była obawa przed reformami socjalnymi, to też we Francji dłużej niż w innych państwach przetrwał pod tym względem jej konserwatyzm.

Kiedy w 1883 r. w Niemczech Bismarck zapoczątkował ustawodawstwo ubezpieczeniowe, we Francji panowała



niepodzielnie szkoła manchesterska "laisser faire  
-laisser passer" - zasada, stojąca na gruncie nie  
interwenjowania i nie mieszania się państwa do  
zagadnień socjalnych i gospodarczych.

Wobec tego, że Francja była terenem klasycznych  
szkół socjalistycznych, rozrastający ruch robotniczy  
odrazu rozszczepił się na szereg kierunków i partyj,  
wśród których odróżniamy grupę possybilistów / od słowa  
francuskiego "possible" - możliwy /, którzy uważali  
swoj program za możliwy do wykonania i akcentowali  
walkę klas allemanistów, blankistów i niezależnych.  
Wobec tylu kierunków ruch robotniczy we Francji napo-  
tykał na trudności i przeprowadzenie jakichkolwiek  
reform było trudne.

W 1884 r. znakomity mąż stanu Waldeck Rousseau  
wniósł projekt do parlamentu o syndykatach / pierwszy  
projekt koalicji we Francji/. Waldeck Rousseau sądził,  
że jeżeli oprze ruch robotniczy na gruncie ekono-  
micznym, to uczyni go w innych sprawach obojętnym, co  
w praktyce jednak okazało się błędem. Klasa robotnicza  
bowiem nie poszła po linii obojętnej, ale po skrajnej.  
Powstaje związek zawodowy robotników - giełdy pracy,  
które są jakby biurem pośrednictwa pracy, zarządzane



przez robotników.

Syndykat związku zawodowego i giełdy pracy tworzą, łącząc się, jedną wielką Powszechną Konfederację Pracy /Confederation Générale du Travail/, o charakterze anarchistyczno-socjalistycznym, nie uznająca z zasady ojczyzny i parlamentaryzmu i proklamująca strajk powszechny, mogący doprowadzić do rewolucji.

Manifest Marxa, wydany w 1847 r., napisany ciężkim stylem nie rozpowszechnił się we Francji. Wpływ jego zarysował się dopiero w 1880 r. Pierwszą teorią Marxa jest materialistyczny pogląd na świat, który nie uwzględnia czynnego wpływu człowieka na rozwój ogólny i przedstawia stan dziejowy, jako konieczne następstwo materialnych stosunków produkcji.

Drugą jest teoria wartości i nadwartości, czyli wartości dodatkowej, którą Marx wyprowadza z następującego rozumowania: Jako jedyne źródło wartości uważa Marx pracę; wartość danego przedmiotu ocenia więc on ilością społecznie niezbędnej na jego wytworzenie pracy. Innego źródła niema, czyli dochód kapitalisty, który nie wynika z pracy nie może być inaczej wytłomaczony, jak wyzyskiem siły roboczej i zaborem części plonu robotnika, który nie otrzymuje całego plonu,



ale tylko taką cześć, któraby wystarczała do reprodukcji siły roboczej, zużytej, t.j. na środki do życia i rozmnażania.

Resztę wartości plonu, przechodzącą na rzecz kapitalisty nazywa Marx nadwartością i na tem opiera całą teorię wyzysku, mówiąc, że dochód kapitalisty na niczem innem się nie opiera, jak na wyzysku sił roboczych.

Teorię tę można skrytykować w ten sposób, że nie uwzględnia ona innych czynników prócz pracy, zwłaszcza zaś kapitału, jak i pracy kierowniczej przedsiębiorcy.

Na tych dwóch teoriach opiera się trzecia, t.j. przejście od ustroju kapitalistycznego do socjalistycznego. "W epoce przejściowej nastąpi dyktatura proletariatu, każdy będzie brał tyle co potrzebuje, a dawał tyle, ile może, a później nastąpi zupełny komunizm" - temi słowami scharakteryzował Marx w 1875 r. na kongresie socjaldemokratów, przejście z obecnych stosunków do takich, jakie przedstawia teoria socjalistyczna.

Te warunki są jednak niemożliwe, a niemożliwym jest przedewszystkiem taki podział pracy, o jakim wspomina teoria. Praca różniczkuje się coraz bardziej i wymaga specjalizacji; nie uzasadnionem jest również



powiedzenie, że każdy będzie otrzymywał tyle, ile potrzebuje, bo suma potrzeb ludzkich nie jest stałą, a ludzkie wymagania coraz bardziej się wysubtelniają.

W teorii koncentracji i akumulacji dowodzi Marx koncentracji produkcji w wielkich przedsiębiorstwach przemysłowych i wskutek tego nagromadzenie się kapitału i dochodów w stosunkowo niewielkiej ilości rąk. U tej koncentracji w dziedzinie np. rolnictwa nie może być jednak mowy, bo już samo prawo zmniejszającego się plonu przeciwstawia się tej idei, zresztą i same fakty dowodzą czegoś przeciwnego, co wyraża się pod postacią parcelacji, która dąży do powiększenia ilości warsztatów rolnych i jednocześnie do zmniejszenia ich wielkości. Nawet w dziedzinie przemyślewej tendencja koncentracji napotyka na przeszkody. Cały szereg wielkich zakładów przemysłowych tworzy warunki do powstania drobnych, małych warsztatów pracy - wszystko to więc nie sprawdza teorii Marxa.

Przy ustroju kapitalistycznym społeczeństwo dzieli się na dwie nierówne części; jedną wielką ilościowo i wzrastającą stale rzeszę robotniczą upośledzoną i drugą umniejszającą się klasę posiadającą. Ponieważ stosunek ten wzrasta na korzyść upośledzonych



/ ta część się bowiem zwiększa/, przeto w ostatecznym rezultacie okaże się on pomyslnym w tym sensie, że nastąpi moment, kiedy owa niewspółmierność dojdzie do takiego stopnia, że spowoduje wyłączenie posiadaczy.

Gdyby teza Marxa była słuszna, mielibyśmy coraz większe różnice wśród ludzi, czyli, że zmniejszałyby się ilości ludzi bogatych, z drugiej zaś strony zwiększałyby się ilości biednych. Badania jednak dowodzą czegoś przeciwnego, bo daje się zauważyć równomierny podział dóbr w danym społeczeństwie. Niewątpliwie jest coraz większa ilość ludzi zamożnych, ale równocześnie coraz większa ilość warstw średnio zamożnych, co przeciwstawia się tezie Marxa.

Wreszcie ważną jest rzeczą, która również może służyć za dowód przeciwny, jest znana spółka akcyjna, która jest tym widocznym znakiem koncentracji w społeczeństwie, tą formą prawną ułatwienia gromadzenia się wielkich kapitałów, a która sama służy do pewnej demokratyzacji kapitału dzięki akcjom, które są dostępne nawet dla warstw robotniczych.



Powszechna Konfederacja Pracy wprowadziła ruch robotniczy francuski na tory niebezpieczne; wynikły zaburzenia, stosowano sabotaż, polegający na niszczeniu mostów, np.; ruch robotniczy doszedł do punktu kulminacyjnego na początku bieżącego stulecia. Wbrew nadziejom robotników, ruch ten zakończył się niepowodzeniem.

W przededniu wojny światowej Powszechna Konfederacja Pracy urządziła w Paryżu demonstrację przeciwko wojnie; ta demonstracja odbyła się jednak bez powodzenia i w czasie wojny syndykaliści w ogromnej większości brali w niej udział, a nawet jeden z ich przywódców brał udział w popieraniu rządu i pośredniczył między rządem a robotnikami celem uniknięcia zaostrzeń, następnie giełdy pracy korzystały z zapomóg rząd miejskich, słowem ruch ten zakończył się jego niepowodzeniem, wykazując sprzeczności.

#### RUCH MONARCHISTYCZNY.

Ruch ten na początku trzeciej republiki był silny. W końcu lat siedemdziesiątych za prezydentury Mac-Mahon'a, minister Broglie usiłował przez fuzję monarchistów obalić republikę i osadzić na tronie hr. Chambord'a, jako Henryka V, zamiar ten jednak był



udaremiony przez odmowę hrabiego. Po upadku Broglie'go wielu orleanistów, widząc niemożność zaprowadzenia monarchji konstytucyjnej, przyłączyło się do republikanów. Od początku lat osiemdziesiątych ruch monarchistyczny we Francji zaczyna wybitnie upadać.

W okresie działalności Powszechnej Konfederacji Pracy kiedy następuje zniechęcenie do parlamentaryzmu, w tym czasie zaczyna się odrodzenie ruchu monarchistycznego, który wyraża krytykę parlamentaryzmu; w latach dziewięćdziesiątych ruch ten występuje w nowej formie zapoczątkowany ankietą Maurras'a /"Anquete sur la monarchie"/; ruch ten wykazuje różnice z poprzednim.

Stronnictwo to /"Action française"/ żąda wprowadzenia monarchji antyparlamentarnej, t.zn. monarchji z rządami nieparlamentarnymi w czem wykazuje różnice z dawnymi monarchistami, którzy nie podkreślali tego; domaga się następnie podziału Francji nie na departamenty, ale na prowincje, podobnie jak przed rewolucją, żąda dalej, aby w ważniejszych sprawach, jak np. sprawa budżetu, zjeżdżali się delegaci parlamentów prowincjonalnych; miałyby to być monarchja oparta na decentralizacji; parlament centralny zajmowałby się jedynie sprawami najogólniejszemi, jak polityka zagraniczna, kwestje handlowe, cłowe, budżet.



W teoriach tego stronnictwa znajduje się jednak luka: Francją, według nich, winni rządzić specjaliści, nie podają oni jednak kto tych specjalistów będzie wybierał, oraz nie podają kryterjum, kto ma być tym specjalistą. Stronnictwo to ma wielki wpływ w prasie, prowadzonej z dużym talentem. Działalność Action française polega na krytyce, pozytywne strony są bardzo słabe.

Pod względem ekonomicznym stronnictwo to jest przeciwne prowadzeniu interesów ekonomicznych przez państwo.

Ruch monarchistyczny posiada zwolenników wśród młodzieży uniwersyteckiej, następnie wśród właścicieli średnich własności; ci ostatni odgrywają małą rolę, gdyż własność średnia istnieje w niewielkiej ilości we Francji. Kandydatem do tronu był do niedawna syn hrabiego Paryża Ludwik Filip Orleański, który zmarł niedawno, obecnie jako pretendent wysuwany jest szwagier jego.

Na drugim miejscu ze stronnictw prawicowych należy postawić Bonapartystów, którzy jawnie sztandaru monarchizmu nie wysuwają. Stoją oni na stanowisku demokracji plebiscytowej, rządów parlamentarnym przeciwstawiają rządy przedstawicieli, wychodzących z plebiscytu. Ruch ten jest bardzo słaby; zwolenników posiada wśród oficerów, lecz w ilości małej. Przed wojną



ruch ten miał nieco większe znaczenie, gdyż trzecia republika dawała dużo powodów do krytyki, okazało się jednak, że w wojnie światowej trzecia republika zdała egzamin dojrzałości, bo podczas kiedy drugie cesarstwo nie wytrzymało podobnej próby w 70 roku, to trzecia republika z wojny światowej wyszła zwycięsko.

Kierunek monarchistyczny może być ciekawy dla badań naukowych, jednak jako kierunek pozytywny nie wytrzymuje krytyki, nie jest on sprecyzowany.

Kierunek ten po wojnie, chciał zwołać Stany Generalne, ale nie takie, jak te z przed rewolucji, ale te, które miały być wybrane przez korporacje, t.zn., że posłowie mieli być wybrani nie z okręgów terytorjalnych, ale z zawodów, miała to być reprezentacja interesów. Rząd jednak nie zwołał Stanów Generalnych i manewr monarchistów pozostał bez skutku.

STOSUNEK KATOLICYZMU DO PAŃSTWA.

We Francji od czasów Wielkiej Rewolucji kwestja powyższa przybrała ostrzejszy charakter niż w innych państwach, co należy przypisać po części temperamentowi Francuzów. Z zaprowadzeniem trzeciej republiki początkowo zmian w zakresie kościoła nie przeprowadzono. Niedługo jednak na tie żądań oddzielenie k ścioła od



państwa doszło do zacieklej walki. Oddzielenie to istnieje również w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, nie ma tego charakteru jednak co we Francji, odbyło się ono bez walki i nie nosi charakteru walki antyreligijnej, w przeciwieństwie do Francji, gdzie walka ma charakter bojowy. Oddzielenie kościoła od państwa nastąpiło dzięki żywiołom radykalnym i masonerji, która we Francji odgrywała wybitną rolę.

Masonerja, jako tajna organizacja zaczęła działać w drugiej połowie XVIII wieku; stawiała ona sobie cele szlachetne; jako hasło wysuwała walkę z despotyzmem w imię humanitaryzmu i tolerancji religijnej /masoni byli deistami/. Wkrótce jednak nastąpiła zmiana w ich ideologii, kiedy bowiem zapanowała wolność i tolerancja religijna w Europie, powód istnienia masonerji zniknął, to też masonerja przekształca się w taką grupę ludzi, którzy starają się wyzyskać wpływy dla swoich celów w tym znaczeniu, żeby zdobyć władzę w państwie.

Oddzielenie kościoła od państwa nie dało dla żywiołów radykalnych tych wyników, jakich oni oczekiwali. Wprawdzie budżet państwa nie ponosi wydatków na kościół, mimo to jednak istnieją we Francji cztery



uniwersytety katolickie / m.in. w Paryżu i Lille/;  
wpływ klerykalny na prowincje jest dosyć duży.

Do lat osiemdziesiątych, t.j. do pontyfikatu  
papieża Leona XIII, katolicy francuscy szli ręką w  
rękę z monarchistami, jednak od pontyfikatu papieża  
Leona XIII następuje powoli zmiana.

Papież Leon XIII prowadził politykę oportu-  
nistyczną, politykę porozumienia, nie chcąc narażać  
interesów papieżstwa. Od tej to pory katolicy francuscy  
godzą się z rozmaitemi formami rządu.

Słabo zorganizowane we Francji są partje  
środkowe, wśród których odróżniamy "radicaux socia-  
listes", którzy nie są jednak socjalistami, jak to  
błędnie często tłumaczy się; mają oni w programie  
żądania społeczne, poprzednio zaś mieli jedynie po-  
lityczne.

### A N G L J A /CZĘŚĆ V/.

#### Współczesna konstytucja angielska.

Konstytucja angielska w porównaniu z konsty-  
tucjami państw kontynentu wykazuje pewne różnice.

Jedną z cech, charakteryzujących konstytucję  
angielską jest ta, iż znaczna część tej konstytucji nie



jest pisaną, lecz jest wynikiem obyczajów; niema w niej np. wzmianki o gabinecie, ani o tem, że ten gabinet jest odpowiedzialny przed parlamentem, nie jest także nigdzie powiedziane o tem, że król niema prawa veta.

Wskutek tego, iż konstytucja angielska nie jest w zupełności pisaną, ma ona pewne zalety, oraz wady.

Do zalet można zaliczyć przedewszystkiem względną giętkość, dzięki czemu zmiany urzeczywistniają się w sposób niedostrzegalny, podczas gdy w innych konstytucjach pisanych wszystkie zmiany muszą być wywołane i dokonane wyraźnie na skutek żądań opozycyjnych.

Do wad konstytucji angielskiej należy natomiast zaliczyć fakt, iż w miarę rozwoju cywilizacji i komplikacji polityczno-społecznych, gdy rytm życia staje się szybkim, wówczas konstytucja niepisana nie jest dobra.

Konstytucja niepisana może wogóle powstać tylko wówczas, gdy życie polityczne rozwija się wolno, to też objawia się obecnie tendencja, aby konstytucję angielską ująć w formę pisaną, widzimy bowiem np., że o ile bezwzględne veto królewskie nie było ujęte konstytucją angielską, o tyle jego względne veto jest już pisanem.

Inną cechą charakterystyczną konstytucji angielskiej jest wszechwładza parlamentu. W większości



nych konstytucjach widzimy różnice między zasadniczymi prawami konstytucyjnymi, a zwykłymi i tam te zasadnicze prawa mogą być zmienione jedynie przez specjalne ciała, a nie w zwykłym trybie, w Anglii natomiast jest inaczej.

Konstytucja angielska nie robi różnicy między prawem zwykłym, a konstytucyjnym, uważając, że każde prawo jest uchwalone w tych samych warunkach i że wobec tego prawa konstytucyjne mogą być zmienione przez ciała zwykłe, w zwykłych warunkach i zwykłą większością głosów.

W niektórych państwach, jak np. w Czechosłowacji i Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, na straży praw konstytucyjnych stoją nawet specjalne trybunały, przestrzegające zgodność nowych praw z konstytucją, przyczem trybunały te ustalają, czy sprzeczne z konstytucją prawo jest konieczne, czy nie, jeżeli tak, to wpieryw trzeba zmienić konstytucję, a dopiero później wydać prawo.

W większości państw, parlament nie miesza się do spraw prywatnych, natomiast w Anglii parlament ma prawo i pod tym względem może np. uznać dziecko za osobę pełnoletnią, dziecko nieprawne za legalne, wogóle parlament angielski może wkraczać w dziedzinę prawa prywatnego, to też utarło się zartobliwe przysłowie, że "parlament angielski może zrobić wszystko, za wyjątkiem tego, aby z mężczyzny zrobić kobietę i vice versa".



To zwierzchnictwo parlamentu angielskiego polega więc na tem, iż parlament nie jest skrepowany ani żadnem trybunałem, ani żadnemi kodeksami.

Dalszą cechą konstytucji angielskiej jest ta, że w pracy ustawodawczej pierwszorzędną rolę odgrywa rząd. Każda z partyj, dochodzących do władzy opierała się na poważnej większości, wskutek czego jest rzeczą zrozumiałą, że żadna z ustaw nie może ulec zmianie, nie mając większości, wobec tego opozycja nie stawiała nigdy wniosków. Z drugiej zaś strony posłowie partji rządowej nie stawiają wniosków, gdyż do rządu wybrali z pośród siebie ludzi najzdolniejszych i do których mają zaufanie, wobec czego powierzają im występowanie z inicjatywą projektów.

Następną cechą konstytucji angielskiej jest szczególne znaczenie sądownictwa. Nigdzie, z wyjątkiem Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, sądownictwo nie odgrywa tak wielkiej roli, jak w Anglii. Niema takiej osoby, z wyjątkiem króla, nie wyłączając rodziny królewskiej, której nie moznaby było pociągnąć do odpowiedzialności sądowej. Każdego kto prawa nie szanuje,



można zaskarżyć przed zwykłym sądem; gdy chodzi o zaskarżenie urzędnika, nie potrzeba na to zezwolenia jego zwierzchnika w przeciwieństwie do tego, jak jest na kontynencie.

Dalej podkreśla się rolę samorządu, który wykazuje różnice w porównaniu z samorządami kontynentu. Np. oświata prowadzona jest przez instytucje samorządowe; rząd ma tutaj oczywiście pewien nadzór. W innych dziedzinach rola samorządu jest także bardzo znaczna. Instytucje samorządowe są mniej krępowane przez rząd, jak to ma miejsce na kontynencie.

Dalszą cechą konstytucji angielskiej jest daleko idąca wolność osobista i obywatelska; w momentach, kiedy państwo jest zagrożone, drogą legalną zawieszają się na pewien czas niektóre swobody obywatelskie, po których przywróceniu osobom poszkodowanym przysługuje prawo interwencji w sądach.

#### ANGIELSKIE STRONNICTWA POLITYCZNE.

-----

Przez długi okres czasu były w Anglii tylko dwie partje, obecnie jest ich trzy. Te trzy partje angielskie, a mianowicie:

- 1/ konserwatyści /torysi/
- 2/ liberałowie /whigowie/
- 3/ partja pracy /labour party/ różniąca się od



innych partyj robotniczych na kontynencie.

### Konserwatyści.

Stronnictwo to stało na stanowisku skupienia i Anglii władzy, jednak reformom nie sprzeciwiało się, a nawet je przeprowadzało / w latach 1866 i 1888/.

Różnica między stronnictwem konserwatywnym, a liberalnym nie dotyczy zasad, lecz tylko metod działania, zasadniczo oddziela je od siebie kwestja ceł, oraz kwestja konsolidacji Anglii.

Konserwatyści opierali się autonomji Irlandji. Stronnictwo to ma tę zaletę, że nie doprowadza do ostateczności, i jeżeli widzi, że jakaś reforma jest konieczna, to bierze inicjatywę w swoje ręce, wołąc samemu przeprowadzić tę reformę, aniżeli pozostawić innym stronnictwom. Stronnictwo to jest przytem ostrożniejsze od partji liberalnej, skłonne do tradycji i niewyprowadzania rzeczy nowych.

### Liberałowie.

Stronnictwo to wyznawało w XVIII i XIX wieku zasadę francuską "laissez faire, laissez passer", stojąc na gruncie nieinterwenjowania i niemieszania się państwa do zagadnień socjalnych i gospodarczych.

Teorja ta zbankrutowała, wytworzyła się reakcja



i dlatego stronnictwo liberalne ulega w XIX w. ewolucji i podczas, gdy dawniej stało ono na stanowisku "wolności i pracy" i niemieszania się do stosunków socjalnych, to w ostatnich czasach przeprowadza ono szereg reform socjalnych.

Stronnictwo to nie jest dziś liberalnem w dosłownem znaczeniu tego słowa, jest ono właściwie radykalnem i to w dużej mierze. Partja ta przeobraziła się więc w stronnictwo radykalne, uzasadnienie porażki jej przy wyborach tkwi w tem, że zasadniczo ma ona dwa odłamy.

Wzięte we dwa ognie, z jednej strony przez konserwatystów, z drugiej przez partję pracy, stronnictwo liberalne przejdzie prawdopodobnie w swojej większości do "Labour Party".

#### PARTJE SOCJALISTYCZNE. PARTJA PRACY.

Tak, jak po zniesieniu ceł zbożowych w 1846 następuje zmiana w ruchu robotniczym, w tem znaczeniu, iż zatracą on znaczenie polityczne, tak w latach osiemdziesiątych wskutek szybkiego rozwoju przemysłu, ruch robotniczy powraca do udziału w życiu politycznem; w połowie lat osiemdziesiątych powstają partje socjalistyczne w Anglii, które w porównaniu z kontynentalnemi wykazują różnice.



"Socjalno-demokratyczna federacja" była bardzo słabo rozwinięta, "liga socjalistyczna" była partją fantastyczną, "partja fabiańska", nie uznawała walki klas, oraz zwracała uwagę na pracę kulturalną wśród robotników i pracę robotników w zarządach miast. Dzięki tej partji nastąpiło w Anglii ogromne podniesienie się poziomu umysłowego robotników.

W końcu lat osiemdziesiątych /1889/ nastąpiła w ruchu robotniczym zmiana. Wybuchnął słynny strajk w dokach londyńskich; był to pierwszy strajk zorganizowany przez robotników, nie należących do "trade unions". Robotnicy byli istotnie wyzyskiwani, to też opinja publiczna stanęła po ich stronie. Strajk wziął górę, nastąpiło podwyższenie płac. Odtąd zaczęli organizować się robotnicy niewykwalifikowani; te fakty wpłynęły na powstanie ruchu robotniczego.

W końcu XIX wieku i na początku XX w. tworzy się komitet organizacji robotniczej dla wyborów i wyłania się Partja Pracy.

Dzisiejsza partja pracy różni się od kontynentalnych tem, iż na kontynencie partje te są jednolite, podczas kiedy w Anglii partja pracy jest połączeniem różnych ugrupowań /niezawisła partja pracy, angielska partja socjalistyczna, organizacje kobiece o zabarwieniu radykalnem i t.d./.



Od partji kontynentalnych różni się ona tem, że nie żąda uspołecznienia narzędzi pracy, żąda ona natomiast upaństwowienia ubezpieczeń, uspołecznienia gruntów i wielkich zakładów metalowych.

Wysuwa ona dwa główne postulaty: minimum płacy i walkę z bezrobociem.

Walki klas nie uważa za główną sprężynę rozwoju dziejowego i nie uznaje marksowskich teoryj, nie domaga się również całkowitej zmiany istniejącego ustroju. Za stronnictwo socjalistyczne więc partja pracy uważana być nie może. W polityce wewnętrznej partja pracy idzie swojami drogami, natomiast w polityce zagranicznej łączy się z partjami kontynentalnymi /Austrii, Belgji, Niemiec/.

#### CHARAKTERYSTYKA STRONNICTW ANGIELSKICH.

---

Stronnictwa angielskie w swoim postępowaniu nie są skłonne do doktrynerstwa i demagogji.

Stoją one na gruncie doświadczalnym i nie doprowadzają do absurdu swych teoryj, jak np. Rosjanie. Anglicy nie lgną do niewypróbowanych teoryj i odznaczają się wyrobieniem politycznym, podczas gdy inne narody, nie posiadając takich tradycji i takiego wyrobienia politycznego, jak Anglicy, łatwiej dają posłuch teorjom



i doktrynerstwu.

Anglicy są pierwszym z narodów, działających na podstawie doświadczenia, na drugim miejscu stoją Francuzi, dalej idą Niemcy, którzy pod tym względem stoją daleko wyżej, aniżeli Rosja, która jest jaskrawym przykładem ślepego i bezkrytycznego przyjmowania teoryj i doktryn.

Wogóle narody, które mogły rozwijać się swobodnie wykazują niechęć do doktrynerstwa, kierując się natomiast doświadczeniem, w czem, jak zaznaczono przoduje Anglja.

#### WŁADZA KRÓLEWSKA W ANGLJI.

---

Na wstępie należy zaznaczyć, że zanim powstał parlament, to cała władza spoczywała w ręku króla i jego rady.

Obecnie król angielski jest nietykalny i nieodpowiedzialny za nic, nie może jednak wydać żadnego rozkazu publicznego bez podpisania go przez odpowiedniego ministra. Publiczny rozkaz króla, niezaopatrzony w ten podpis, nie ma żadnego znaczenia.

Jeden z teoretyków prawa konstytucyjnego zadał pytanie "coby się stało, gdyby król popełnił jakiś czyn karygodny?". Jako nietykalny nie mógłby być pociągnięty w tym wypadku do odpowiedzialności, legalnie nic mu w takim wypadku zrobić nie można, jednak władza kró-



lewska w Anglii tak się przystosowała do nowoczesnych okoliczności, że ze strony króla nic nie zagraża swobodom konstytucyjnym.

W jakim zakresie władza króla angielskiego wywiera wpływ na bieg wypadków? Formalnie król nie wykonyuje nic niezgodnego z gabinetem i parlamentem i nie przedstawia w swej osobie żadnych samodzielnych kroków, faktycznie jednak król ma wpływ, który jest każdorazowo zależny od osoby samego króla. Jeżeli jest on osobistością wybitną, jeżeli jest obdarzony wyższym umysłem, to chociaż konstytucja nie nadaje królowi stanowiska samodzielnego, może on jednak odegrać dużą rolę. Królowa Wiktorja miała niekiedy poważne zakulisowe wpływy na parlament, a syn jej Edward VII nadawał osobiście ton polityce zagranicznej Anglii. Do jego panowania angielska polityka zagraniczna szła utartym szlakiem, on jednak zaczął wykraczać poza szranki, wykreślone przez parlament. Gościł on wiele po dworach zagranicznych, był między innymi inicjatorem izolowania Niemiec i prowadził osobiście pertraktacje w sprawie "Entente'y". Rola jego nie przekraczała jednak ogólnych wytycznych linii, nakreślonych przez gabinet i stronnictwa polityczne.



W Anglii istnieje wogóle harmonja pomiędzy królem i gabinetem.

Historyk niemiecki Gneis już przed czterdziestu kilku laty zauważył, że może przyjść czas, kiedy rola króla angielskiego zwiększy się, a inni politycy, sądząc po ostatnich wypadkach, wyrażają cpinję, że władza ta zwiększy się, gdy ilość stronnictw angielskich wzrośnie.

Jeżeli dawniej były w Anglii tylko dwie partje, to rola króla nie mogła być duża, było bowiem wiadomo komu powierzyć utworzenie gabinetu, to też król mógł odgrywać tylko rolę aparatu, który stosownie do ilości głosów powierza rząd temu, czy innemu stronnictwu. Gdyby jednak żadne stronnictwo nie miało absolutnej większości, gdyby natomiast dopiero bloki mogły tę większość zdobyć, to naturalnie wówczas rola króla musiałaby się zwiększyć, od jego bowiem woli zależy komu powierzyć misję tworzenia gabinetu. Rola króla angielskiego mogłaby więc być znaczną w sposobach wytwarzania większości parlamentarnej.

Władza króla angielskiego naogół jest reprezentacyjna i moralna, gdyż król, jako dziedziczna głowa państwa posiada w społeczeństwie angielskiem, przywiązaniem do tradycji, duży kredyt moralny.



## STOSUNEK ANGLJI DO KOLONIJ.

Anglja stanowi największe imperjum na świecie, kolonje angielskie są bardzo liczne, dzielimy je na trzy grupy:

1/ całkowicie autonomiczne; posiadają swój parlament i są pod zwierzchnią kontrolą Anglji; ludność posiadają przeważnie anglo-saską; do tego rodzaju kolonji należą: Kanada, Australja, Nowa Zelandja i południowa Afryka.

2/ Kolonje rządzone wprawdzie biurokratycznie, ale przy udziale krajowców w charakterze doradców,

/Indje/. 2/ Kolonje, rządzone zupełnie biurokratycznie.

### INDJE.

Stanowią one perłę angielskich kolonji, obejmując osiemdziesiąt kilka sokołdowanych państw z 360 milj. ludności.

Po wojnie były Indje rządzone absolutnie i brutalnie; powszechne zdziwienie wywołuje fakt, iż armja angielska, licząca do niedawna 100 tysięcy żołnierzy, znajdujaca się w Indiach mogła utrzymaś w korbach 360 milionów ludności. Nie wyda się to jednak nam dziwnem, o ile uprzytomnimy sobie, że ludność



Indlji nie stanowi czegoś jednolitego, składa się ona z rozmaitych pierwiastków, które nie występują solidarnie. W Indjach spotykamy obok najniższej kultury, kulturę kilkowiekową.

Sztuka rządzenia Anglików polega na przeciwstawieniu jednych państw, czy narodów drugim.

Ludność Indji można podzielić na dwie grupy: wyznająca buddyzm i wyznająca mahometanizm. Ci ostatni za głowę kościoła uważają sułtana. Rząd angielski opierał się na mahometanach przed wojną, a wobec tego, że w konfliktach europejskich popierał Turcję, zjednywał sobie mahometan, starając się zrównoważyć antagonizm ich ku buddystom.

Z chwilą kiedy kultura europejska zaczęła się przedostawać na wschód, nastąpiło zbliżenie zachodu ze wschodem co miało ten skutek, że rozpoczął się w Indjach ruch narodowy, do którego przyczynił się jeszcze wzrost Japonji. Przed wojną ruch ten doszedł do pewnego stopnia rozwoju, powstały żądania autonomiczne. Ruch narodowy był, jak powiedziano, wynikiem zetknięcia się z Europą, zaczął on jednak iść samodzielną drogą, gdyż zaczęto tu propagować idee własnej cywilizacji.

Kiedy wybuchła wojna światowa, następuje zmiana na niekorzyść Anglji: ludność Indji wiedziała, że



Anglja zagrożona jest wskutek wdania się w wojnę, to też żądania ludności wzrastają; z drugiej strony Turcja była po przeciwnej stronie, Anglja występowała przeciw niej, co nie mogło wpływać dodatnio na stosunek ludności mahometańskiej do Anglików, gdyż jak wiemy mahometanie upatrywali w Turcji zwierzchność religijną.

Panowanie Anglji jest jednak mimo to jeszcze silne, gdyż i wśród ludności mahometańskiej nie obywa się bez podziału na grupy. Sytuacja dla Anglji jest jednak groźna.

Po wojnie Anglja wprowadziła pewne reformy w Indjach. Parlament jest jednak nieco dziwaczny, bowiem część członków parlamentu indyjskiego jest wybierana, część zaś pochodzi z nominacji i tak w senacie na 60 członków jest 27 nominowanych, w sejmie zaś na 150 członków, nominowanych jest 65. Podczas, gdy dominja korzystają z samodzielności, to Indje tej samodzielności nie mają; w Londynie istnieje natomiast specjalne ministerstwo spraw indyjskich, wchodzące w skład gabinetu i kierujące rządami w Indjach.

Ewolucja pójdzie jednak prawdopodobnie w kierunku większej samodzielności, a wtedy możliwym jest, że Indje odpadną, bo Anglji trudno będzie je utrzymać.



## STOSUNEK KOLONIJ DO ANGLJI.

---

Według czystej teorii prawnej były one autonomjami terytorjalnymi państwa angielskiego.

Posiadały wprawdzie parlament swój, wojsko, prawo zawierania umów z obcymi państwami, jednak gubernator, mianowany przez króla angielskiego miał prawo weta na uchwały parlamentu.

W wojnie światowej kolonie solidaryzują się z macierzą, po wojnie zaś położenie uległo zmianie w kierunku większej samodzielności; widzimy podpisy przedstawicieli kolonji na aktach międzynarodowych /np. traktat Wersalski/ obok podpisu ministra angielskiego. Fakt ten dowodzi przekroczenia prawa autonomji. Kolonie niezależne są od Anglji, ale zależne od króla angielskiego, mają samodzielność i obowiązane są tylko zawiadamiać rząd angielski o swych postanowieniach, które nie wymagają jednak sankcji. Ten stosunek Anglji do kolonji byłby charakterem unji personalnej, gdyż połączone są one przez osobę króla, ale czem ten król jest w Anglji wiemy.

Stosunek tych kolonji do Anglji jest dziś czemś nowem, czemś, co znajduje się jeszcze w stanie płynnym i nie ma nomenklatury.

Do konfliktu prawdopodobnie między metropolją a kolonją nie dojdzie



Anglią skutkiem utraty Stanów Zjednoczonych nabrała doświadczenia i nie będzie tych stosunków napręzać. W rozdziale powyższym traktowany był stosunek Kanady, Australji, Nowej Zelandji i Południowej Afryki do macierzy.

### KANADA.

Kanada pierwotnie należała do Francji i dzisiaj posiadają tu Francuzi duże znaczenie. Ilość ich przekracza dwa miliony; Francuzi kanadyjscy zakonserwowali język i obyczaje Francji z XVIII wieku i jest rzeczą charakterystyczną, iż rodzina francuska z Kanady składa się przeważnie z dziesięciu osób, w przeciwieństwie do francuskiej europejskiej, to też nie będzie paradoksem powiedzenie, iż wobec ogromnej różnicy płodności za 100 lat Francuzów w Kanadzie będzie więcej niż Francuzów w Europie. Różne też są prądy umysłowe; podczas gdy we Francji nastąpiło oddzielenie kościoła od państwa, w Kanadzie wpływ duchowieństwa katolickiego na Francuzów jest bardzo silny. Francuzi w Kanadzie są lojalni wobec rządu kanadyjskiego i nie dążą do połączenia się z Francją.

Kanada, podobnie zresztą jak wszystkie dominja angielskie, ma swoją konstytucję, a ponadto wspólne władze ustawodawcze, wykonawcze i niektóre sądowne. Poza tem



każde z dominjów posiada swój parlament, posiadający wszędzie dwie izby.

### AUSTRALJA I NOWA ZELANDJA.

Tutaj czynnik anglo-saski jest prawie wyłączny. Są to kraje, gdzie wprowadzono ciekawe eksperymenty socjalne. Ośmiogodzinny dzień pracy obowiązuje tu już od końca XIX wieku. Istnieje tu instytucja sądów rozjemczych, która w czasie konfliktów między pracą a kapitałem przyniosła wiele korzyści, zmniejszając tarcia.

Afryka Południowa jest niejednorodną pod względem narodowym, podobnie jak Kanada.

### IRLANDJA.

Irlandja była początkowo zamieszkaną przez Iberów, to samo plemię, które zaludniało Hiszpanję. Potem przyszli Celtowie; przez pomieszczenie się wytworzyła się ludność irlandzka. Irlandczycy mieli monarchów elekcyjnych; kiedy zetknęli się z Rzymem, przeniknęło tu chrześcijaństwo, wskutek jednak oddalenia Irlandji od Rzymu przybrało nieco odmienne kształty /np. niema w kościele irlandzkim celibatu/.

Z Anglią weszła Irlandja w styczność w XII wieku. Jednak dopiero w XVII wieku Anglja mogła zająć oalkowicie



## Irlandję.

Irlandczycy wywierają kulturalnie wpływ na Anglików, wykazują różnice socjalne; w XIV wieku wychodzą rozporządzenia królów angielskich, zabraniające łączyć się z Irlandczykami.

Jak powiedzieliśmy Anglja utrwaliła swoje panowanie w Irlandji w XII wieku, rządząc tam w sposób barbarzyński i okrutny, co w dużej mierze wpłynęło na wielki ubytek ludności irlandzkiej, która z ośmiu milionów spadła w XIX wieku do pięciu milionów: Największych okrucieństw doznała Irlandja za republiki angielskiej, od Cromwella.

Do 1800 roku Irlandja miała swój parlament, który jednak w 1800 roku zniesiono, a posłowie włączeni zostali do parlamentu angielskiego. Stosunki angielskie irlandzkie zaostrzają się, gdy w 1829 r. występują zrewoltowani katolicy.

Stosunki socjalne irlandzkie są następujące: ziemia znajduje się w rękach lordów, chłopci irlandzcy nie posiadają natomiast ziemi, lecz są dzierżawcami lub robotnikami, będącymi w zupełnej zależności od lordów. Pod względem etnicznym Irlandja jest celtycką.



pod względem wyznaniowym - katolicką.

W ciągu XIX wieku masa ludności irlandzkiej wymigrowała zagranicę, tworząc w Stanach Zjednoczonych kolonie, zasilające obecnie kraj macierzysty pod względem ludnościowym.

Walka irlandzko-angielska przybiera wielkie rozmiary od 1861 roku, gdy wybitni mężowie, jak Parnell i Gladston występują z koncepcjami reform. Gladston wystąpił mianowicie z projektem, aby poprawić stan dzierżawców w ten sposób, aby ta dzierżawa miała po pewnym czasie zagwarantowaną stałość i aby dzierżawca nie znajdował się zawsze na łasce i niełasce panów. Ponadto Gladston domagał się autonomji Irlandji. Pierwszy projekt został uchwalony, drugi natomiast spotkał się z opozycją ze strony torysów, a częściowo ze strony liberałów.

Sprawa irlandzka wypłynęła na nowo przed wojną i w 1918 roku parlament uchwała projekt autonomji Irlandji, który to projekt wywołał opozycję ze strony ludności angielskiej, zamieszkującej w Ulsterze, stanowiącym ognisko angielskie w południowej części Irlandji



Ludność tej /miejscowości oświadczyła, że z bronią w ręku będzie przeciwstawiała się autonomji Irlandji, wobec czego rząd zmuszony był odłożyć wprowadzenie tej autonomji do końca wojny.

Po wojnie posłowie irlandzcy, wybrani do parlamentu angielskiego, zjechali się do Dublina i ogłosili się za członków parlamentu angielskiego. Rząd angielski tego kroku nie uznał, jednakże Lloyd George przystąpił do reform i wprowadził ostatecznie autonomję Irlandji przy równoczesnem wprowadzeniu jej w Ulsterze. Wyszedł on mianowicie z założenia, że Irlandję należy podzielić na części, a więc na właściwą Irlandję i na część, zamieszkaną przez Anglików, mianowicie na Ulster.

### AUTONOMJA IRLANDJI.

-----

Irlandja posiada swój własny parlament, pozostający pod zwierzchnictwem Anglii. Na czele stoi gubernator mianowany przez króla angielskiego na wniosek premiera. Gubernator ten mianuje rząd, powstający z parlamentu irlandzkiego. Parlament irlandzki posiada dwie izby, a system wyborów jest powszechny,

równy i bezpośredni.

Hist. Ostroju Państw europ. i 3t.  
Zjedn. Ameryki Półn. Arkusz 14.



Parlament posiada władzę ustawodawczą, król jednak może założyć swoje veto. Anglja zobowiązana jest bronić terytorjów irlandzkich, natomiast Irlandja nie jest obowiązana uczestniczyć w wojnach angielskich; chyba, że zagrażają one samej Irlandji.

Posłowie parlamentu irlandzkiego nie zasiadają w parlamencie angielskim. Jest nadzieja, że wskutek doświadczenia nabytego przez Anglję, król nie będzie nadużywał swego prawa weta w stosunku do uchwał parlamentu irlandzkiego.

Równocześnie z Irlandją zyskała również autonomję część kraju, stanowiąca środowisko angielskie, mianowicie Ulster.

Ulster ma także swój parlament, jednak pod względem autonomji Irlandja ma większe prawa, np. autonomję pod względem wojskowym i celnym, podczas kiedy Ulster posiada autonomję ograniczoną do zakresu spraw lokalnych. W przeciwieństwie do Irlandji, Ulster uważany jest za część Anglji i wysyła członków do parlamentu angielskiego.

Jakkolwiek nadanie takiej autonomji było ze strony Anglji posażnym krokiem naprzód, to jednak nie



doprowadziło ono odrazu do spokoju, wybuchu potem ruch powstańczy z de Valerą na czele, domagający się całkowitej niepodległości Irlandji.

Większość polityków i zdrowy instykt zrozumiały jednak, że zbyt duża niewspółmierność istnieje między Anglią a Irlandją, aby ta ostatnia mogła wywalczyć sobie niepodległość tembardziej, iż ludność jej jest obecnie zdziesiątkowana.

Ciekawy jest fakt, że Irlandczycy wyzbyli się swojego języka, wobec czego dziś tylko 15% mówi językiem irlandzkim, ogół zaś ludności mówi po angielsku, trudno jest jednak znaleźć dwa narody, któreby tak nienawidziły się, jak Anglicy i Irlandczycy

#### STANY ZJEDNOCZONE AMERYKI PÓŁNOCNEJ.

Stany Zjednoczone Ameryki Północnej, dzisiaj jedno z najpotężniejszych państw na świecie, a pod względem gospodarczym najpotężniejsze, powstały z kolonji angielskich, których pierwotnie było tu trzynaście.

W strukturze gospodarczej należy przeprowadzić odróżnienie między północą, a południem Stanów. Na południu były kolonje rolnicze, na północy przeważnie przemysłowe. Na południu do pracy używano niewolników /murzynów/, na północy wobec innego charakteru pracy,



niewolników nie było.

W XVII wieku wyjeżdżali do dzisiejszych Stanów kupy albo dyssydenci angielscy, t.j. odszczepieńcy od urzędowego anlickańskiego kościoła; byli to przeważnie sektanci, o pojęciach demokratycznych i daleko posunięci w radykalizmie.

Są pisarze, którzy różnice między Stanami Zjednoczonymi Ameryki Północnej, a Ameryką Południową przypisują czynnikom rasowym, co jest niesłuszne, albowiem nie względy rasowe spowodowały tę różnicę, ale odmienny charakter pochodzenia. Do Ameryki Południowej emigrowali awanturnicy /Hiszpanie, Portugalczycy/, dążąc na poszukiwanie złota, podczas gdy do Ameryki Północnej kierowały się żywioty, stojące wysoko pod względem kulturalnym i duchowym.

System rządów angielskich w kolonjach był bardzo liberalny; kolonje te posiadały swoich gubernatorów. Kolonje miały charakter ogólnie demokratyczny, chociaż na południu opierały się na niewolnictwie, co z demokracją nie licuje. Do drugiej połowy XVIII w. nie było konfliktów między kolonjami, a rządem angielskim, dopiero kiedy wstąpił na tron Jerzy III konflikty nastąpiły. Jerzy III zaczął krępować swobodę ruchu kolonjom co spowodowało secesję. W r.1775 nastąpiło zerwanie stosunków, wybuchnęła wojna, zakończona



oderwaniem się kolonji od Anglii i utworzeniem republiki

W 1787 r. zwołane przez kongres do Filadelfji generalne zgromadzenie deputowanych ze wszystkich stanów uchwaliło konstytucję, która jest podstawą dzisiejszej, obowiązującej w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej. Pierwszym prezydentem obrany był 1 Lutego 1789 r. Washington, były naczelny wódz w wojnie kolonji z Anglią.

### ORGANIZACJA STANÓW ZJEDNOCZONYCH AMERYKI PÓŁN.

Stany Zjednoczone Ameryki Północnej są federacją, częścią państwem związkowem. Jako organy całości federacji wymienić trzeba kongres, senat i prezydenta republiki. Głową państwa jest prezydent republiki.

Twórcy konstytucji Stanów Zjednoczonych, jako zwolennicy podziału władzy, starali się tak ten podział skonstruować, aby żadna z władz nie miała przewagi. Stanęli oni na stanowisku, że jeżeli prezydent Stanów Zjednoczonych będzie wybierany przez naród, to tem samem jego władza wyniesie się pod względem przewagi nad władzą ustawodawczą, jeżeli zaś prezydenta będzie wybierał parlament, to w takim razie weźmie znowa górę władza ustawodawcza; wybrali więc drogę pośrednią, która polega na tem, że prezydent jest wprawdzie wybierany przez naród, ale w ten sposób, że naród głosuje tylko



na swoich delegatów, a ci wybierają dopiero prezydenta. Delegaci ci tworzą specjalne chwilowe zgromadzenie, mające jedynie na celu wybór prezydenta i wiceprezydenta, będącego jednocześnie przewodniczącym senatu; po wyborze delegaci rozchodzą się.

Wychodząc z tego samego założenia, twórcy konstytucji Stanów Zjednoczonych postanowili oddzielić zupełnie władzę ustawodawczą od wykonawczej, co powoduje tę charakterystyczną cechę, że prezydent mianuje ministrów odpowiedzialnych przed nim, a nie przed parlamentem.

Prezydent Stanów Zjednoczonych jest wybierany na przeciąg 4 lat i posiada prawo względnego weta, t.zn., że gdy projekt przez niego odrzucony wróci do izb i zostanie przez obydwie przyjęty ponownie większością 2/3 głosów, to staje się prawem, mimo sprzeciwu prezydenta.

Prezydent, jako mianujący ministrów odpowiedzialnych przed sobą, jest głównym kierownikiem nawy państwowej. Na nominację wyższych urzędników potrzebuje wprawdzie zgody senatu, ale ten ostatni faktycznie z prawa tego nie korzysta, wychodząc z założenia, że prezydenta nie można krępować w doborze ludzi, który jednakowoż musi liczyć się z opinią, która zadecyduje, czy przy nowych wyborach będzie ponownie wybrany, czy też nie.

Prezydent prowadzi całą politykę zagraniczną



i może zawierać traktaty, które jednak wymagają zatwierdzenia przez 2/3 senatu. Stany Zjednoczone reprezentują zupełny podział władzy z dużą władzą senatu. Pod względem spraw wewnętrznych władza prezydenta dotyczy tylko spraw wspólnych, gdyż poszczególne stany w swoich sprawach wewnętrznych rządzą się przez gubernatorów.

Charakterystycznym jest, że na prezydenta nie wybiera się zwykle osobistość wybitnej, ale mierną. Jedni tłumaczą to tem, że Stany Zjednoczone ze swemi bogactwami dają tyle innego pola do kariery, że poszukiwanie jej na stanowisko prezydenta nie jest wcale wskazane, że ubieganie się o ten urząd wskutek niskiej stosunkowo pensji prezydenta, nie jest wcale pojęciem; inni mówią znowu, że w interesie partji leży, aby na to stanowisko wybierać ludzi najbardziej dla partji powolnych. Tak, czy inaczej faktem jest, że od czasu wprowadzenia konstytucji od 1787 - 8 do 1924 r. możnaby naliczyć ledwie 3 - 4 prezydentów naprawdę wybitnych /Washington, Lincoln, Grant, Wilson do pewnego stopnia/, inni stanowili przeciętny typ, podobnie zresztą jak dzieje się i u monarchów.

#### SYSTEM WYBORCZY.

-----

Obowiązują wybory powszechne; kobiety prawa głosu do kongresu nie mają; w izbie poselskiej każdy



stan może mieć inną liczbę posłów w zależności od rozmiarów ludności, natomiast w senacie każdy stan ma jednakową ilość reprezentantów, a mianowicie dwóch, co przeciwdziała przewadze większych stanów nad mniejszemi. Do niedawna wybierały senatorów ciała prawodawcze poszczególnych stanów, obecnie jednak wybiera ich cała ludność danego stanu.

### STOSUNEK IZBY DEPUTOWANYCH DO SENATU.

Aby projekt prawa stał się prawem musi uzyskać zatwierdzenie większości senatu, jeżeli jednak zachodzi różnica pojęć, to każda izba wyznacza po trzech delegatów, którzy starają się dojść do porozumienia, jeżeli do porozumienia nie dojdzie, to projekt prawa nie może nabrać mocy prawnej.

Jeżeli chodzi o stosunek ministrów do izb, to zasada bezwzględnego podziału władzy wprowadziła wiele niedogodności, bo życie jest silniejsze nad ustawę i dlatego w praktyce widzimy postępowanie kompromisowe, polegające na tem, że jednak ministrowie, którzy nie wychodzą z parlamentu i nawet w nim przemawiać nie mogą, porozumiewają się z izbami za pomocą specjalnych komisji parlamentarnych.

W ten sposób wyrobił się w Stanach Zjednoczonych



system pośredni między systemem parlamentarnym, a nieparlamentarnym.

Konstytucja Stanów Zjednoczonych opiera się na tezach teorii Montesquieu'ego; cechą charakterystyczną tej konstytucji stanowi specjalna instytucja, stojąca na straży pisanej konstytucji amerykańskiej, t.zw. trybunał sądowy,

który przestrzega zgodności nowych ustaw z konstytucją. Na skutek skargi wniesionej, czy to przez osobę prywatną, czy przez jakąś instytucję, trybunał ten rozpatruje, czy zażalenie o rzekomej niezgodności, wydanej ustawy z prawami konstytucyjnymi jest słuszne, czy nie. O ile okaże się niezgodność ustawy z konstytucją, to po orzeczeniu trybunału, stwierdzającym tę niezgodność, ustawa automatycznie traci moc.

Jeżeli w następstwie czy to rząd, czy te ciała, które daną ustawę mają przeprowadzić uznają mimo to, iż jest ona potrzebną, to w takim razie trzeba najpierw zmienić odnośny paragraf w konstytucji, a dopiero potem projekt anulowanej ustawy idzie na nowo do ciała ustawodawczych i po ponownym rozpatrzeniu staje się prawomocny.

Taki trybunał jest o tyle potrzebny, że w życiu politycznym Stanów Zjednoczonych krzyżują się usta-



wicznie interesy federacji i poszczególnych Stanów chodzi więc o to, aby pewne podstawowe zasady konstytucji nie były naruszane, aby nie było zmian nieuzasadnionych rzeczywistą konieczną potrzebą.

Po wojnie instytucja trybunału sądowego wprowadzona została w Czechosłowacji i Austrii.

Stany Zjednoczone nie posiadają wspólnego kodeksu, ani cywilnego ani karnego, każdy stan ma prawo posiadać swój własny odrębny kodeks, dzięki czemu wynikają trudności np. w zakresie prawa rodzinnego; to samo dotyczy ustawodawstwa socjalnego. Na tle różnic kodeksowych wybuchają niejednokrotnie walki. Pod względem religijnym natomiast walki nie zachodzą, każdy stan może wyznawać dowolną religię; jeden ze stanów np. uprawia wielożęństwo, bez żadnych przeszkód ze strony federacji.

Ustrój Stanów Zjednoczonych stał się przykładem dla innych państw, jednak ani w Stanach Południowej Ameryki, ani Kanadzie i t.p. nie mógł się należycie przyjąć, powodując jak np. w Brazylii bunty i niezadowolenia. Rdzeń ludności Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej stanowią Anglicy i ich potomkowie, którzy są wyrobieni politycznie w przeciwieństwie do innych państw Ameryki Północnej i Południowej, to też tam



konstytucja, wzorowana na Stanach Zjednoczonych Ameryki Połudnocnej, daje bardzo ujemne wyniki.

Terytorjami w Stanach Zjeenoczonych są takie części, które nie mają prawa stanu, czy to wskutek niedostatecznej ilości mieszkańców, czy niskiej kultury; posiadają one jednak samorząd i z czasem nabywają charakteru stanu.

### PARTJE POLITYCZNE.

Mołorem i nerwem funkcjonowania konstytucji amerykańskiej są partje polityczne.

Charakterystycznym jest, że wielu ludzi, nie znających bliżej stosunków politycznych w Stanach Zjednoczonych, sądzi, że partje polityczne nie odgrywają tam żadnej roli. Pojęcie to jest mylne, bo partje mają tam olbrzymie znaczenie.

Jakkolwiek żadna partja nie może w ciągu czterech lat obalić prezydenta, to jednak fakt ten dowodzi właśnie, że prezydent jest człowiekiem partyjnym, mającym w czasie sprawowania swego urzędu jakąś większość; o partyjność świadczy również to, że razem z prezydentem zmieniają się prawie wszyscy urzędnicy, co jest ujemne w skutkach.

Zasadniczo prezydent nie może być obalony w ciągu swej 4-letniej kadencji, o ile nie popełni



przestępstwa: w wypadkach popełnienia go jest oskarżony przez izbę deputowanych, a sądzony przez senat.

Organizacja partyjna jest w Stanach Zjednoczonych przeprowadzona świetnie i przenika przez cały świat.

Partje są tam ogromnie czynne, ponieważ wybory tam odbywają się bardzo często, nie mówiąc o samych wyborach prezydenta co 4 lata, a mianowicie wybory do izby deputowanych odbywają się co 2 lata, następnie są wybory w poszczególnych stanach, czy to na gubernatorów, czy do ciał prawodawczych, czy wreszcie wybory urzędników - co wszystko razem powoduje, iż partje są stale w ruchu, przyczem całym ruchem rządzi de facto tylko partyjna starszyzna.

Dla przykładu można przytoczyć, że przed wyborami prezydenta partje zwołują kongresy, na które poszczególni delegaci przyjeżdżają z nazwiskami kandydatów; na kongresach tych następuje dopiero porozumienie i dopiero wtedy partja wysuwa jednego kandydata.

Jakkolwiek w Stanach Zjednoczonych są tylko 2 partje, to jednak są one prawie równe siłą i dużej większości zazwyczaj tam niema. Obecnie pojawiła się i trzecia partja, jest ona jednak jeszcze nieskrystalizowana, to też bierzemy pod uwagę tylko dwie: demokratyczną i republikańską.



Między temi partjami nie występują tak wielkie różnice, jak gdzieindziej między poszczególnemi stronnictwami na kontynencie.

Partja demokratyczna jest za decentralistyczną budową Stanów Zjednoczonych, natomiast republikanie popierają centralizację; w kwestji ceł republikanie chcą, żeby one istniały, demokraci zaś są przeciwnego zdania.

Są to więc różnice raczej polityczne, natomiast różnic na tle socjalnym partje te nie wykazują. Zdawałoby się, że w państwie, gdzie ludzie są, którzy mają ogromne majątki, oraz tacy, którzy nic nie mają, że tam właśnie zakres programu socjalnego powinien wykazywać sprzeczności, tymczasem jest inaczej.

Przypisać to należy pewnemu zubożeniu mieszkańców na stosunki socjalne, dzięki temu, że Stany Zjednoczone są mało zaludnione i posiadają tereny, na których ludzie mogą stosunkowo łatwo dojść do dobrobytu. Pragnąc wykorzystać te warunki, ludność oddaje się przeważnie swoim sprawom osobistym i mało uwagi zwraca na ujemne strony stosunków socjalnych. Wskutek tego, daleko jest jeszcze do tego, aby mogło wytworzyć się stronnictwo, któreby doprowadziło do zmiany pod względem socjalnym. Na przeszkodzie przeprowadzenia zmiany tych stosunków stoi również różnorodność żywiołów,



zamieszkujących Stany Zjednoczone.

## Jak funkcjonuje konstytucja Stanów Zjednoczonych?

Jeżeli chodzi o sprawność funkcjonowania konstytucji w stosunku do poszczególnych stanów, to ewentualne braki wytłomaczyć sobie możemy zupełnie innymi stosunkami w chwili uchwalenia tej konstytucji, a dzisiaj.

W chwili, kiedy konstytucja Stanów Zjednoczonych została uchwalona, społeczeństwo amerykańskie nie było tak zróżniczkowane, jak dziś; ludność była średnio zamożna, podczas gdy obecnie przepaść majątkowa w społeczeństwie amerykańskim jest największa na świecie.

Widzimy więc, że konstytucja ta jest obecnie sprzeczna ze skutkami ekonomicznymi, z koncentracją bogactw w ręku nielicznych jednostek. Wskutek tego, widzimy w Stanach Zjednoczonych oligarchiczne rządy potentatów finansowych, którzy w poszczególnych stanach kierują po swej myśli całą polityką socjalną, całem ustawodawstwem socjalnem. Niektóre trusty amerykańskie mają nawet swoją własną policję, to też stan taki sprządza nadużycia i niezadowolenie; ogromna przewaga sfer kapitalistycznych, mających na swych usługach niejednokrotnie przedstawiciele władzy, spowodowała ogromne rozpowszechnienie się korupcji i przekupstwa w całych Stanach Zjednoczonych.



## USTRÓJ KONSTITUCYJNY POSZCZEGÓLNYCH STANÓW.

---

W każdym z poszczególnych stanów spotykamy jednakoową organizację, a mianowicie wszędzie są dwie izby, wszędzie władza wykonawcza spoczywa w rękach gubernatora, wybieranego przez ludność; wogóle wszędzie wyżsi urzędnicy administracyjni, oraz sędziowie, są wybierani przez ludność.

Charakterystycznym jest, że rola referendum w poszczególnych stanach jest coraz większa, że jest coraz więcej spraw, wymagających zatwierdzenia narodu.

Nie można powiedzieć, że przyczyna leży w demokratycznej myśli przewodniej konstytucji, bo wszak dawniej zakres referendum był mniejszy, aniżeli obecnie, natomiast przyczyny tej należy szukać w tem, że ludność drogą referendum pragnie bronić się przed przewagą kapitalistów, wychodząc z założenia, że trudniej jest przekupić szeroki ogół ludności, aniżeli paru posłów. Rozumowanie to okazało się jednak niekoniecznie skuteczne. Trusty mają tysiące sposobów działania na masy, więc i system plebiscytowy nie jest w stanie uchronić mas od korupcji. Przewaga i wpływ związków kapitalistycznych istnieje tam pomimo plebiscytu, zapadają na nim takie uchwały, jakich te związki sobie życzą. Referendum ma tę słabą stronę, że nie może tam być mowy o omawianiu spraw,



natomiasz masy ludności głosują tylko "tak" lub "nie" nad gotowym projektem.

Masy nie orientują się należycie w zagadnieniach i chociaż mogą np. ocenić, który kierunek polityczny będzie lepiej odpowiadał im interesom, to jednak nie mogą należycie osądzić, jaka ustawa byłaby lepszą, a jaka gorszą. Referendum ujawnia brak krytycyzmu, to też szczególnie w krajach słabo wyrobionych daje nieszczególne rezultaty.

Zły rezultat sprowadzają również wybory urzędników przez ludność, zwłaszcza jeżeli chodzi o urzędników sądowych, którzy powinni być bezwarunkowo apolityczni w swoich czynnościach. Tymczasem wybieranie ich w drodze referendum sprowadza niejednokrotnie, że ci urzędnicy kierują się względami dla swoich wyborców, co naturalnie nie jest ani wskazane, ani korzystne, tembardziej, iż urzędnicy ci nie są wybierani dożywotnio, a tylko na pewien okres czasu, więc nie chcą się zazwyczaj narażać wyborcom.

Taki ustrój sądownictwa jest najsłabszą stroną Stanów Zjednoczonych, tembardziej, że utarł się zwyczaj, że niejednokrotnie tłum sam wymierza sprawiedliwość. /linczowanie/. Wypadki samosądu są na porządku dziennym, wobec czego sądy są bezsilne.